श्री १

स्वा॰ ॥ स्तिः श्री कुशलं करोतु मनोवांछितां प्रज्ञां आयु सुखं निर्विघ्नं गणनायकः प्रतिदिनं

भानुप्रतापोदयं आयु सौधनधान्यकिर्तिमंगुलंलक्ष्मी दाति ॥ बतं १ स

यावत् गंगासुरं गेव हतसुरनदिजान्हवीतोयंपुरा यावत्साचा

नाधामा गंतप्रदिनकरःचंद्रतारागणा हारि यावत् ब्रह्मा श्रिविष्णुसुर

पतीसहितेवर्तते मेरुश्रृंगे तावत् वं पौत्रपुत्रस्वजनपरीगृ

हे भोगतेराजतं ॥ श्री २

निर्वोजकाय नारसीदेवकोमोविवासप्रापपातिथि भास्करादेया सांतियिसवलाइेयादानाद्यनकर्मसु स्तो

सांगेयपंनकोपितृकार्यविशेषतः व्यादन्तं गतो भानुसातिंसकालाभवे ॥ २ उदयादगतादवाया गतो श्रव

स भानुधि; ततोर्द्ध बट्टपश्चीरोघट्ट घटि पाचरात्रा सिद्धिप्रहरो घटि काहीनो द्विप्रहरो घटिद्विको आप:

कालवीजे योपि न्यासोंदताभद्रा यम् २ श्रीकर्ता विं व दलायादे अतिविशात्मिव्यायच

स्यावरतां शाति मा प्राप्तिं द्रगालोपदावि: धार्मा रिपु रा अल्पराः कान्त

तान पुरासा वेद नव धाम ॥ पिरे ये वतारे: मुडे दरि र मा द

सिद्धदेव गता नौकापेचकशी स्व २ इसरस्ती

॥ ॐ श्रीगणेशाय नमः अथ नांदीश्राद्ध लिख्यते ॥ अथाभ्युदयिक
श्राद्धमत्र प्रथमं तावत् पितृ एवं कृत्वा मातृपूजाविधिः प्रातःकाले स्ना
नः कृत्वा नित्यक्रियः कुशोदके वा स्थापित रत्निका सप्तदश तत्र गणप
नां० ति सहित षोडशमातृः मृत्तिका यां स्थापयेत् तदभावे ताम्रपिण्डिकायां पूजयेत् ॥ त
१ त्र मातरः गौरी पद्मा शची मेधा सावित्री विजया जया देवसेना स्वधा स्वाहा
मातरो लोकमातरः धृतिः पुष्टिस्तथा तुष्टिस्स्वस्यात्म कुलदेवतेति मन्त्रः
आचम्य प्राणायाम उपविश्य प्र [illegible] मरत्निकामारभ्य गणेशा गणापतिः गौरि गौर्यसि
पद्मासि शच्यासि मेधासि सावित्र्यासि विजयासि जयासि देवसेनासि स्वधासि स्वाहासि मा
धरस्या लोकमातरः स्या धृतिरसि पुष्टिरसि तुष्टिरसि आत्मकुलदेवतासि ॥
श्रीरस्त्वेतास्तेनानाह्य पुनः प्रथमरत्निकामारभ्य ॐ भूर्भुवः स्वः गणपते इह गच्छ
इह तिष्ठ ॐ भूर्भुवः स्वः गौरि इह आगच्छ इह तिष्ठ ॐ भूर्भुवः स्वः पद्मे इह आगच्छ इह ती
ॐ भूर्भुवः स्वः शचि इह आगच्छ इह तिष्ठ ॐ भूर्भुवः स्वः मेधे इह आगच्छ इह ति
गच्छ ष्ठ ॐ भूर्भुवः स्वः सावित्री इह ती ष्ठ ॐ भूर्भुवः स्वः विजये इह आगच्छ इह तिष्ठ
स्त ६

ओंभूर्भुवः स्व यज्ञ इहा गच्छ इह तिष्ठ ओंभूर्भुवः स्व देवसेने इहा गच्छ इहतीष्ठ ओं
भूर्भुवः स्व मातर इहा गच्छते इहतीष्ठ ओंभूर्भुवः स्व लोकोमातर इहा गच्छ इहतीष्ठ ओं
भूर्भुवः स्वः हृष्ट इहा गच्छ इहतिष्ठ ओंभूर्भुवः स्वः पुष्टे इहा गच्छ इहतिष्ठ ओंभूर्भुवः
स्व तुष्टे इहा गच्छ इहतिष्ठ ओंभूर्भुवः स्वः आत्मनः कुलदेवते इहागच्छ इहतिष्ठ ओं
भूर्भुवः स्वः श्रिय इहा गच्छ इहतिष्ठ ओंभूर्भुवः स्वः श्रिय इहा गच्छ इहतिष्ठ ओंभूर्
भुवः स्वः गणपति सहितगौर्यादि मातरः श्रिये तावत्प्रत्येकं सोकारख्या इति पृथक् मा
वाह्यस्थापयित्वा ओंमनोजूतिर्जुषतामाज्यस्य बृहस्पतिर्यज्ञमिमं तनोत्वरिष्टं
यज्ञं॥ समिमं दधातु विश्वेदेवा स इह मादयंतामोंप्रतिष्ठ इत्यनेन प्रतिष्ठाप्य कुलदेव प्र
तीमां कल्पयित ततः पाद्यादि गृहीत्वा ओं गणपतये नमः १ ओं गौर्यै नमः २ ओं पद्मा
यै नमः ३ ओं शच्यै नमः ४ ओं मेधायै नमः ५ सावित्र्यै नमः ६ ओं विजयायै नमः ७ ओं
जयायै नमः ८ ओं देवसेनायै नमः ९ ओं स्वधायै नमः १० ओं स्वाहायै नमः ११ ओं मा
तृभ्यो नमः १२ ओं लोकमातृभ्यो नमः १३ मृगादिराशिद्वय भानुभोगात षट्कं
चऋतुनां शिशिरो वसंतः। ग्रीष्मश्च वर्षा शरदश्च तद्वद्धेमंतनामा कथितोच

ॐ भगवते नमः अथ तर्पणा करणोपपत्तिः नित्यविधि प्रमध्याह्नस्नानं संध्यां च कृत्वा
जलाशये गृहे वा तर्पणं कुर्यात् तिलकुशयवान्यादाय संकल्पः कुर्यात् अद्येह
त्यादि अमुक संवत्सरे अमुकायने अमुक ऋतौ अमुक मासे अमुक पक्षे अमुक
तिथौ अमुक गोत्रोत्पन्नोहं अमुक राशि अमुक शर्म्माहं अद्योपात्त सकलदुरित
तर्प· क्षयार्थे ब्रह्मलोकावाप्त्यै देव ऋषि मनुष्य पितृणां तर्पणं करिष्ये ॐ प्राङ्मुखः उ
त्तरकुशायवैर्देवतीर्थेन तर्पयेत् ॐ भूर्भुवः स्वः गणपति ब्रह्मादयो देवा इहागच्छन्तु इ
हातिष्ठन्तु गृह्णन्तु एतान् जलाञ्जलीन् ॐ गणपतिस्तृप्यतां ॐ ब्रह्मा तृ· ॐ विष्णु तृ· ॐ रुद्र
तृ· ॐ प्रजापतिस्तृ· ॐ देवास्तृ· ॐ छंदांसिस्तृ· ॐ वेदास्तृ· पुन्याचार्य्यस्तृ· ॐ
ऋषयस्तृ· ॐ गंधर्वास्तृ· ॐ हरिन्यापथ्यास्तृ· ॐ इतराचार्य्यस्तृ· ॐ सं
वत्सरा सावयवस्तृ· ॐ देव्यस्तृ· ॐ अप्सरसस्तृ· ॐ देवानुगास्तृ· ॐ नागास्तृ· ॐ
पर्वतास्तृ· ॐ रक्षांसि तृप्यन्तां ॐ पिशाचास्तृ· ॐ सुपर्णास्तृ· ॐ भूतानि तृप्य·
ॐ वनस्पतयस्तृप्य· ॐ ओषधयस्तृ· ॐ भूतग्रामश्चतुर्विधस्तृप्यतां २९ ततो य
ज्ञोपवीतं कंठावलम्बितं कृत्वा कुशाद्यं गृहीत्वा कुशमूलाग्रेण मनुष्यतीर्थे

नम्म स्तौ ॥ मनुष्यास्तर्पयेत् ॐ भूर्भुवः स्वः सनकादयः सप्तमनुष्या इहागच्छन्तु
इह तिष्ठन्तु गृह्णन्त्वेतां जलांजलीन् ॐ सनकस्तृ० ॐ सनंदनस्तृ० ॐ सनातनस्तृ०
ॐ कपिलस्तृ० ॐ आसुरिस्तृ० ॐ वोढुस्तृ० ॐ पंचशिखस्तृ० ३ ॥ ततो अपसव्यं
धा[illegible] वामजानुनिपात्य पातिलमोटकं गृह्णीत्वा पितृतीर्थेन पितृन्तर्पयेत् ॐ ४ त
भूर्भुवः स्वः कव्यवाडनलादयो दिव्यपितर इहागच्छन्तु इह तिष्ठन्तु गृह्णन्त्वेतां जलां
जलीन् ॐ कव्यवाडनलस्तृ० ॐ सोमस्तृ० ॐ यमस्तृ० ३ अर्यमास्तृ० अग्निष्वात्ता
पितरस्तृ० ॐ सोमपाः पितरः स्तृ० ॐ बर्हिषदः पितरः स्तृ० ३ ॐ भूर्भुवः स्वः यमाद
यश्चतुर्दश यमया इहागच्छन्तु इह तिष्ठन्तु गृह्णन्त्वेतां जलांजलीन् ॐ यमाय
नमः ३ ॐ धर्मराजाय नमः ३ मृत्यवे नमः ३ ॐ अन्तकाय नमः ३ ॐ वैवस्वताय न
मः ३ ॐ कालाय नमः ३ ॐ सर्वभूतक्षयाय नमः ३ ॐ औदुम्बराय नमः ३ ॐ दध्नाय
नमः ३ ॐ नीलाय नमः ३ ॐ परमेष्ठिने नमः ३ ॐ वृकोदराय नमः ३ ॐ चित्राय नमः
ॐ चित्रगुप्ताय नमः ३ ततः भूर्भुवः स्वः अस्मत्पितर इहागच्छन्तु इह तिष्ठन्तु गृह्णन्त्वेतां
जलांजलीन् ॐ रीरतारुपरे ॐ त्यगास ॐ आधामपीतरः सोम्यासः अग्निष्वात्ताः

आरे

काऽऽरतज्ञास्मे नोऽवंतु पितरो हवेषुः ॐ अंगिरसो नः पितरो नवग्वा अथर्वाणो भृ
२ गवः सोम्यासः तेषां वयँ सुमतौ यज्ञियानामपि भद्रे सौमनसे स्याम॥ ॐ आ
यंतु नः पितरः सोम्यासोऽग्निष्वात्ताः पथिभिर्देवयानैः अस्मिन्यज्ञे स्वधया मदंतो
ऽधिब्रुवंतु तेऽवंत्वस्मान् ३ ॐ ऊर्जं वहंतीरमृतं घृतं पयः कीलालं परिस्रुतं स्वधास्थ तर्प
यत मे पितॄन् ४ पितृभ्यः स्वधायिभ्यः स्वधा नमः पितामहेभ्यः स्वधायिभ्यः स्वधा न
मः प्रपितामहेभ्यः स्वधायिभ्यः स्वधा नमः अक्षन्नपितरोऽमीमदंत पितरोऽपेचनेद्रूपापि
आविद्मायां २ उं च न प्रविद्म त्वं वेत्थ यति ते जातवेदः स्वधाभिर्यज्ञँ सुकृतं जुषस्व ६
ॐ मधुवाता ऋतायते मधुक्षरंति सिंधवः माध्वीर्नः संत्वोषधीः मधुनक्तमुतोषसो मधुमत्पा
र्थिवँ रजः मधुद्यौरस्तु नः पिता ३ अद्येहत्यादि अमुक गोत्र अस्मत्पिता अमुक शर्मा
हं वसुस्वरूपस्तृप्यतां ३ इदं जलं तस्मै स्वधा तृप्यध्वं ३ तथा अमुक गोत्र अस्मत्पिता
महं अमुक शर्मा रुद्रस्वरूपस्तृप्यतां ३ इदं जलं तस्मै स्वधा तृप्यध्वं ३ तथा अमुक गोत्र
अस्मत्प्रपितामहं अमुक शर्मा आदित्यस्वरूपस्तृप्यतां ३ इदं जलं ३ तथा अमुक

गो त्रस्य स्मन्माता अमुकी देव्या वसु स्वरूपा स्तृप्यन्तां ३ इदं जलं तस्मै तेस्वधात्तृप्यन्तां
ध्वं ३ तथा अमुक गोत्राऽस्मत्पीतामहि अमुकी देवि रुद्रस्वरूप स्तृप्य ३ इदं जलं त
स्मै ते ३ तथा अमुक गोत्राऽस्मत्प्रपीतामही अमुक की देवी आदित्य स्वरूप स्तृ ३ इदं ज
लं तस्मै ते स्वधा तृप्यध्वं ३ ॐ नमो वः पितरो रसाय १ ॐ नमो वः पितरो शोषाय २ ॐ न
मो वः पितरो जीवाय ३ ॐ नमो वः पितरः स्वधायै ४ ॐ नमो वः पितरो घोराय ५ ॐ नमो
वः पितरो मन्यवे ६ ॐ नमो वः पितरो पितरो नमो वो गृहान्नः पितरो दत्त सवः पितरो दे
ष्मैतद ॐ अद्येत्यादि अमुक गोत्र अस्मन्मातामह प्रमातामह वृद्धप्रमातामहानां
अमुकामुक शर्म्माणां वसु रुद्रादित्य स्वरूपाणां सपत्निकानां स्तृप्यन्तां ३ इदं जलं तस्मै
स्वधा तृप्य ३ १ वं क्रमेण राजे ज्येष्ठ कनीष्ठ पितृव्या तत्पत्नीज्येष्ठ भ्राता तत्पत्नि मातृष्वसृ भगिनी मा
तुल श्वसुर श्वश्रु रादानां पत्तनीनां स्वपुत्र पत्नि स्वपुत्र पत्नीनां तर्पणं कार्य्यं २ वैका

जतीनो. ॐ आचार्यास्तृ॰ १ ॐ गुरवस्तृप्यंता१ ॐ शिष्यास्तृ॰ १ ॐ गंधर्वास्तृ॰ १ ॐ ज्ञातय
स्तृ॰ १ इतितर्प्पयेत् २ देवासुरास्तथानागा यक्षगंधर्वराक्षसाः पिशाचा गुह्यकाः सिद्धाः
३ कुष्माण्डास्तरवखगा१ जलेचराभूनिचरा वाय्वाधाराश्च जंतवः तृप्तीयेते प्रयान्त्वा
शुमद्दत्तेनांबुनाखिला२ आब्रह्मस्तंबपर्यंतं देवर्षिपितृमानवाः तृप्यंतु पितरः सर्वे
मातृमातामहादयः ३ अतीतकुलकोटीनां सप्तद्वीपनिवासिनां आब्रह्मभुवनां
ल्लोकादिदमस्तु तिलोदकं ४ ये बांधवा बांधवा ये येन्यजन्मनि बांधवाः ते तृप्तिमखि
लायांतु ये चास्मत्तोयकांक्षिणः ५ नरकेषु समस्तेषु यातनासु च संस्थिता तेषामाप्या
पिनायैतद्दीयते सलिलं मया ६ ये चास्माकं कुले जाता अपुत्रा गोत्रिणो मृताः ते पिबंतु म
यादत्तं वस्त्रनिःपीडनोदकं ७ इतिस्नानवस्त्रंपिंड्य हस्तौ पादौ प्रक्षाल्य॥ सव्येनाचम्य
जंधाक्षतपुष्पैर्जलं ब्रह्मादिदेवान्पूजयेत् मंत्रः ॐ ब्रह्मयज्ञानं प्रथमं पुरस्ताद्विसि

मंतः स्तरुचो वेनुश्चावः सुवधमाउँ पमाश्चस्यविश्वाश्रशातश्वयोमसतविवः ॐ ब्रह्मणा
नमः २ ॐ इदं विस्तुर्विचक्रमेत्रेधानिदधे पदं समूढपाथं सुरे ॐ विस्नवेनमः २ ॐ नमस्ते रु
द्रमन्यवउ उतोतइषवेनमः बाहुभ्यामुततेनमः ॐ रुद्रायनमः ३ ॐ त्र्या कश्मेनरजसा
वर्तमानोनिवेशयन्नमृतं मर्त्यंचहिरण्ययेनः सविताप्पे नेदेवोयातिभुवना नीपश्यन् ॐ
सर्प्यायनमः ४ ॐ अग्नि र्मस्यवर्पगीय्दतोवोदेवोदेवम्पमानंसीघुम्नचिन्नस्वसववेः ॐ मित्रा
यनमः ५ ॐ ईमेवरुणाश्चधीहवमायामायत्वामस्युराचके। ॐ वरुणायनमः ६ ॐ हब्र
मन्मकेतवोविरश्मयोजनां ॐ विभ्राजंतोग्नयोयथा ॐ होतिस्र्यायघेद्त्वा ॐ इंद्रावद
पस्या नंकुयोत ॐ हं सः श्रुचिषद्वसुरंतारिक्षसद्धोतावेदिषदतिथिदुरोणसतन्रृषद्वः
रसहृतसयोमसर ज्ञागोजा ऋतजाश्चाद्रिजा ऋतोवृहत इत्युपस्थापः ॥
२ ॥ येमरतावैपितरव्याश्चमातुलाः श्वश्रूरासरव्या आचार्याः गुरुपित्रायास्तेगर लानुः श्रुमंजलमर एचस
से वन्धीनोपुत्रावन्हि दाहविवर्जे जंताः १ अपुमरतायुमरताए चशोरमिचलभन्निहपिज्ञवंशेमरतारग
श्रेमरताः येमेतुलेतुसमपिंडः क्रियालोपगताश्चये

मैत्रेयपात्रचरणमारे ग्रुरुश्रेयक्षरवन्धुमो एवांवो १ से

५८ । श्री ॥

अथपंचकशांतिविधि ततस्यार्द्धे: गतिप्रोक्तासततंचाष्टभंवित् कुंभमी
नगतेचंद्रेमरणंयदिजायते १ नतस्यदाहकर्तव्योविनाशसर्वज्ञातिषु:
लोकयात्रानचस्नानंन्नोदकंनैवदर्शने २ अथपंचकदिनेकार्योदाहस्तविधि
पूर्वक:तदाशवसमीपेतुकर्तव्यापंचपूतला ३ यवपिष्टानतुयाउर्णीसूत्रेणावे
ष्टता।दर्भमया:शवसुर्वाप्रोक्तायेनामत:क्रमात् ४ प्रेतवाहप्रेतशव:प्रेतयप्र
तभूमिप:।।पंचमप्रेतहर्ताचचिंतायांस्थापयेतत ५ शिरस्थानेदक्षिणेचवाम
कुक्षौतथैवच: नाभौचापादयोमध्येतेभ्योदद्याच्चमंत्रवित् उदकुंचततोद्यातेना
मिस्तपृथक्पृथक् प्रेतवाहाधनिष्टायांप्रेतशव:शततारिका ७ प्रेतधिप
स्तपूर्वाचप्रेतभूमीचउतरे रेवतिप्रेतहर्ताचक्रमादद्यातिलोदकं ८ स्ततकांते
तथाविप्राशांतिकुर्यात्यथाश्रुत मूर्तिस्वर्णमयिकृत्वाप्रायकेनपृथक्पृथ
क ९ कलशानपंचकुर्याचवाणछिद्रविवर्जयेत् पंचरत्नसमोपेतानव
स्त्रयुग्मेनवेष्टता १० तत्रशांतिप्रकर्तव्याश्रीशाखाहतपूर्वका स्थंडिलेहस्त

मात्रं चरक्तवस्त्रावृतं तथा ११ पंचमूर्तिस्तथास्ताप्य कलशोपरि पृथक्पृथक्
प्रतिष्ठतत्र कुर्वीत स्वशाखोप्रेतमंत्रतः १२ ब्राम्हणास्तेषु कुंभेषु वासो लंकारयेत्ततो
आद्यकुंभेततः संग्रहराध्यायजपस्तथा १३ यामकुंभे प्रेतं चरद्वाचं चैवपश्चिमे उत्तरप्र
तिरथं चैव न्नरचदाचं तु पंचमे १४ अनेनथानन्तगतिंयाति प्रेतपुत्रस्यनोध्रुवं ततः प
ठन्मंगलाचस्वस्तिवाचाद्विजोत्तमे १५ स्वगृह्योक्तविधानेन कृत्वा ग्रहस्वस्थापनं अवि
धानवपर्णीयेद्वनानो यथाष्टकम् १६ चतुर्दशयमास्तत्रस्थापने नाममंत्रभि नवग्र
हः पुनवः कार्यो तथावितानुसारतः १७ यमायेनमः धर्मराजायेनमः[2] मृत्यवेनमः[3] अंत
कारायेनम ४ वैवस्वताय नम ५ कालाय नम ६ सर्वभूतक्षयाय नमः[7] उदुंबरायेनम ८
दध्नायेनमः ९ नीलाय नमः १० परमेष्ठिनेनमः ११ वृकोदराय नमः १२ चित्राय नमः १३
चित्रगुप्तायेनमः १४ इति चतुर्दशयमाप्रत्येकं पूजयेत आद्यारावाज्यभागौ चतुरथा
तदनंतरं नक्षत्रदैवतामंत्रैः होमं कुर्यात् तथैवच १८ तथामाहुतिदद्यातं मंत्रेणानेनषो
डशः शन्नोदेवितिततः आपोहिष्ठामंत्रत्रयं कुर्यात् १९ धनिष्ठावसुदेवतामंत्र ॐ वसोप
त्र प्रसिसतधार वसोपवा त्र मसासहस्रधारदेवस्त्वसविता पुनातु वसोपवित्रेण शतधारे ण
सुवाकामधुक्षः १

शातभिषावरुणादेवता मंत्र ॐ वरुणस्योत्तुंभनमसेपविज्ञमसिवरुणा नर त्रसदनम

सि। वरुणस्यहेडोपवयासिवरुणस्य ऋतसदन्मासिवरुणस्य ऋतसदनमासिद ॥२॥

पूर्वभाद्रपदा अजपाद मंत्र॥ ॐ तन्यो अग्निवरुणविद्वान्देवस्यहेडो अवयासिसीष्ठा; प

जिष्ठोवाह्नितम: सोसुचानोविश्वद्वेषा॥सिप्रमुग्ध्यास्य शः॥३॥ उत्तराभाद्रपदेनामासी ॥

॥स्वस्तिधित्तस्तेपितानमस्तेस्तु मामाथं सोनिवर्तयाप्यापुष्वेनाथापप्रजजनापदा पस्वो

षायष्प्रजास्त्वापसुविर्याय॥४॥पूषामंत्र अग्निइंद्रवरुणामित्रदेवास्तद्धिप्रपितानकद्दोत्त

विष्णोविशानविष्णारुद्रो अथयापूषाभगसरस्वतीए वासि॥५॥ रेपिपंचैजपंका

प्योधामस्रोवेदपारगे॥ प्रजयेस्त्यावरंलिंगं नवोदव:गवाहवदस्यापितं॥ देवतानो

हि प्रजांरूप्योयथाविधि:॥ अथातत्संमवत्सापिपडुतो पदवो तिना ग्रासयानांदिशा पो

यसंस्कायैबुमपाधिर्यां १

سرادہ بی سکیہ

मतव:ज्वालाप्रकाशमे

पुस्तकश्राद्धविवेक

अहतमांमलालानत्थमलकेस छापागया सुभम्

श्रीगणेशायनमः॥ प्रसीदतु स नो हरिस्त्रिदशवैरिसीमंतिनीनवीनविधवाजनव्रतविधानदीक्षागुरुः॥
यदीयपदपंकजस्मरणपीनसर्प्पेनसः पुनर्भगता गतं जहतिपीनमोहा बुधाः॥१॥ चिरंतनानेकनिबंधसिद्धः सुसंप्रदायानुगतः स्फुटार्थः नत्वा हरिं रुद्रधरेणसाम्य वितन्यते श्राद्धविवेक एषः॥२॥ श्राद्धंनाम वेदबोधितपात्रालंभनपूर्वकप्रमीतदेवतोद्देशकोद्रव्यत्यागविशेषः
तच्छ्राद्धमिह स्वरूपंभेदेतिकर्त्तव्यता कथनमंत्रनिर्वायविहितनिषिद्धदेशकालद्रव्यब्राह्मणकथनेन विविच्यते तत्रादौ संक्षेपतः स्वरूपभेदः कथ्यते तत्र बृहस्पतिः नित्यंनैमित्तिकं काम्यं वृद्धिश्राद्धं तथैव च पार्वणं चेति मनुनाश्राद्धं पंचविधं स्मृतम् एतद्विवृतं भविष्यत्पुराणे अहन्यहनि यच्छ्राद्धं तन्नित्यमितिकीर्त्तितं वैश्वदेवविहीनं तदशक्तावुदकेनतु एकोद्दिष्टंतु यच्छ्राद्धं तन्नैमित्तिकमुच्यते तदप्यदैवं कर्त्तव्ययुग्मान्भोजयेद्विजान् कामायविहितं काम्यमभिप्रेतार्थसिद्धये पार्वणेन विधानेन तदप्युक्तं खगाधिपः वृद्धौ यत्क्रियते श्राद्धं वृद्धिश्राद्धं तदुच्यते सर्वं प्रदक्षिणं कार्य्यं पूर्वान्हे तूपवीतिना अमावास्यायां तत्क्रियते तत्पार्वणमुदाहृतं क्रियते वा पर्वणि यत्पार्वणमिति स्थितिः अत्र नैमित्तिकपदेन षोडश प्रेतश्राद्धान्यपि संगृह्यते॥
एकोद्दिष्टरूपत्वात् तेषां पार्वणपदेन गोष्ठीश्राद्धाद्यपि स्मृत्यंतरेणोक्तं संगृह्यते तेषां सर्वेषां पार्वणविधाना विधानात् अत्र यद्यपि पार्वणभवं पार्वणमिति व्युत्पत्तिस्तथापि व्युत्पत्ति

मात्रमिदंसिद्धंवस्तुतोदेवश्राद्धपूर्वकषट्पुरुषश्राद्धंपार्वणं अतएवक्षयाहेपार्वणंकुर्वन्त्वधा।
धायातिमानवः यतिश्राद्धंनिषिद्धंअहन्येकादशेप्राप्तेपार्वणंतु विधीयते इत्यादिस्मृतिषु देवश्रा
द्धपूर्वकषट्पुरुषश्राद्धविषयतयैवनिषेधोविधिश्चोपपद्यते अन्यथापर्वव्यतिरिक्तकालेपार्वण
स्यासंभवात्तिथिनिषेधानुपपत्तिःस्मृतिसारमहार्णवहेमाद्रिकल्पतरुपितृभक्तिषुस्मृति
निबंधेष्वपिपिंडोरस्त्रसेतजोभ्योसाग्निभ्यांमृताहेपार्वणं कर्तव्यमितियल्लिखितंतदपिसंग।
च्छते अन्यथातदुचनंसंभवादयुक्तमवस्यात् लोकेपिचप्रामाणिकास्तंपरपक्षीयप्रतियदा
दिश्राद्धेष्वपिपार्वणपदंप्रयुंजते श्राद्धारंभेप्रथमंश्राद्धायद्रव्यसेकः तत्रनाप्तोक्तितस्पर्शात्किंचि
च्छ्राद्धदैवेचकर्मणीत्यत्रनस्पर्शेत्तद्ग्याद्दित्यर्थः अनेनवाक्येनप्रोक्षणप्राप्तौपुंडरीकाक्षोच्चारणे
नेतिकाचित्किंचित्निबंधेलिखितंपुंडरीकाक्षस्मरणेनेतिकाचित् तत्रशंखचक्रधरंविष्णुंवि
भुजंपीतवाससंप्रारंभेकर्मणांविप्रःपुंडरीकंस्मरेद्धरिमितितन्मूलवाक्यं तत्रस्मरणमेवविहित।
मस्तितथाप्युच्चारणस्यस्मरणपूर्वकतया उच्चारणेस्मरणमात्यंतिकं विरोध एवंन्याच्चार
णुगृहीतमुच्चारणं क्रियते तत्राविरुद्धफलकीर्तनमपि क्रियते स्नात्संप्रदायतेनेनपुंडरी
काक्षः पुनात्वित्युच्चार्यद्रव्यसेकः ततः संकल्पः तत्राऽर्घपार्वणश्राद्धमहं करिष्ये इतिपितृ
भक्तौसंकल्पः अस्मत्संप्रदायेतुतिथ्युल्लेखपूर्वकः पित्रादीनांप्रत्येकंगोत्रसंबंधिपदानामनुकीर्त

तथाहि नांदीमुखे विवाहे च प्रपितामहपूर्वकं वाक्यमुच्चार्यमाणो अन्यत्र पितृपूर्वकमित्यनेनापूर्वो
विशेषस्य कथनात् रामान्येनः पित्राद्यानुपूर्वी प्राप्यते सा नियम्यते अत आनपूर्व्या उच्चारणं प्रातंग
रुडपुराणे देश आद्यप्रयोगलेखने पित्राद्युच्चारणवाक्यं स्फुटमेव तन्ननिथिविशेषादिः श्राद्धप्रयोजकत
या देशकालोत्कीर्त्तनमिपि युज्यते तथा चाद्यामुकमासीयामावास्यायाममुकगोत्राणां पितृपितामह
प्रपितामहानाममुकामुकशर्मणाममुकगोत्राणां मातामह वृद्धप्रमातामहानाममुकामुकशर्मणां
पार्वणश्राद्धमहं करिष्ये इत्येव संकल्पः कर्त्तव्यः अत एव पितृभक्तौ वेब्य दिष्टश्राद्धे नित्यश्राद्ध
चस्मिल्लिखितक्रमेणैव संकल्पः वाक्यं लिखितः ततो गायत्रीजापः तत्रोपविश्य जपेद्धीमान् गा
यत्रीं तदनुज्ञया इति यद्यपि वारसंख्या न श्रूयते तथापि स्थानांतरीय गायत्रीजपादौ प्रायशो वारत्र
याभिधानेनात्रापि वारसंख्याकांक्षायां सौवोपनिष्टत्र इति प्रामाणिकाचारो पष्टंमेन वारत्रयं जप
जपे च विशेषः केचित्प्रणवव्याहृतिरहितां शुद्धामेव गायत्रीं जपंति केचित्प्रणवव्याहृतिपूर्वां ज
पंति तत्र द्वितीयः पक्षो युक्तः तथाहि प्रणवः पूर्वमुच्चार्यो भूर्भुवः स्वस्ततः परं सावित्री प्रणवश्चांते ज
प्येदेवमुदाहृतमिति योगियाज्ञवल्क्य वाक्येन गायत्रीजप विधाने सर्वत्र प्रणवः व्याहृतिपूर्वक
तया व्यवस्थापितत्वात् न चान्नोत्सर्गानंतरं सप्रणवां संव्याहृतिकां गायत्रीं जपेदिति कात्यायनसूत्रे
प्रणवव्याहृतिसाहित्याभिधानादन्यत्र तयोः साहित्यं पर्यवस्यतीति वाच्यं वाक्यगोभिन्नत्वात् तथाहि स्य

मंगायत्रीजपविधायकं ब्रह्मपुराणवाक्यं द्वितीयजपविधायकं कात्यायनसूत्रं एकवक्तुकेवल
विधाने विशेषविधिः शेषनिषेधाभ्यनुज्ञाफलकोभवति पुराणे सर्वशाखाप्रत्ययमेकंकर्मेतिन्या
यात् योगियाज्ञवल्क्यवाक्यो र्विहितप्रणवव्याहृतिसाहित्यस्यावश्यकोपस्थितेश्चनचतत्साहित्यस्यावश्य
कोपस्थितौ कात्यायनसूत्रेतत्साहित्याभिधानमनर्थकमापद्येतेतिवाच्यम् कात्यायनसूत्रंकल्पः कल्पेच
न्यायलभ्यस्यप्रमाणांतरसिद्धस्यचार्थस्यैकीकृत्याभिधानम् तेनतत्साहित्यस्यसूत्रस्यानुवादकतापरिभा
षावाक्यैनैवसाहित्यप्राप्तेः सिद्धत्वात् तस्मात्प्रणवव्याहृतिसहितायाएवगायत्र्याप्रथममपित्रिजे
पः सुगतिसोपानेत्रिरितिस्फुटमेवोक्तं नत्र्यदेवताभ्यइतिगायत्रीजपः तत्रापिसंप्रदायभेदः भेदःदेव
ताभ्यः पितृभ्यश्चमहायोगिभ्यएवचनमः स्वाहायैस्वधायैनित्यमेवभवन्त्वितिवाजसनेयिभिःप
ठ्यतेनमः स्वधायैस्वधायैनित्यमेवभवन्तितुसामगैः पठ्यतइतिकेषांचिद्विभागः केषांचिद्विपरीत्येन
विभागस्तत्रास्माकंप्रथमपक्षः तत्रोपदेशएवशरणम् ततश्चासनोत्सर्गः सनिर्विवादः ततश्चावाहनम्
तत्रापात्रकपिश्राद्धेविश्वान्देवानहवाहयिष्येपितॄनहवाहयिष्ये इतिप्रश्नः क्रियतइतिसं
प्रदायः ततोर्घकरणं तत्रशन्नोदेवीरितिजलप्रक्षेपः नचस्वाहाहोतोयंमंत्रोवाजसनेयिभिःपठनी
यःवा सनेयिकल्पेकात्यायनसूत्रेस्वाहान्तस्यैवोपदेशात् नचलिपिमात्रंमंत्रेशरणंपरंपरासिद्धि
स्वाहपदेशस्यगुणिसर्वस्वनाम्निमंत्रव्याख्यानग्रंथेपिदृश्यतयास्वधान्तोयंमंत्रइति ॥ ५

श्रा·वि· ६ भ्रमोहयः कात्यायनसूत्रे स्वाहानस्मै वोपदेशादित्यभिधाने वोपदेशस्य परंपरासिद्धतया ख्येयात् अत्र
पवित्रोपरिजलांतरं वाजसनेयिनः केचिद्ददति सामगास्तु दर्गांतरदानमेतदिति कृत्वा न केचिद्दद
ति तत्र रत्नदर्भोदके हस्ते विप्रेभ्यश्च पृथगपृथगिति वायुपुराण वाक्यं प्रमाणं न च सर्वविधि साधारणं
नियामकाभावादिति सर्वेषां यजुर्विदामपि जलांतरदानमुचितं ततो या दिव्या इति पाठः तत्र आपःशिवा
सटं·स्योना सुहवद्धत्यत्र केचित्प्रथमं तालव्य शाकारं पठंति केचित्तु टं·कारस्थूनं दन्त्यमेव सकारं पठंति
तत्र यजुर्वेदाथं कारसहितो दंत्यः सकारः पठनीयः यजुर्वेदीयत्वादस्य मंत्रस्य दंत्यसकारो पि परंपरोपदे
शास्थैर्यदिति ततोद्योतसर्गः तत्रोत्सर्गः वाक्ये प्रथमं युष्मत्पदोच्चारणं ततो दयद्र्व्योच्चारणं असावेषतेअर्घ
इति कात्यायनेनानुपूर्वीविशेषोपादानात् तथा च एषो हस्तार्घः एषते हस्तार्घ इति वाक्यं ततः पित्रार्घपात्रा
णं न्युब्जीकरणं तत्र प्रपितामहार्घपात्रस्थं अवशिष्टजलादि पितामहार्घपात्रे कृत्वा तदपि तिलार्घपात्रे कृत्वा
ऊं पितृभ्यः स्थानमसीति एकं दैवपात्रत्रयस्याधो मुखस्य वामप्रदेशे ऽवस्थापनं केचित्प्रथमं पितृपात्रं न्युब्जीकृत्य तदु
परि पितामहपात्रं तदुपरि प्रपितामहपात्रं न्युब्जी कुर्वंति एतत्तु न मनोरमं पितृभ्यः स्थानमसीति न्युब्जीपात्रं
विदधातीति कात्यायनेन त्रयाणामेकदैव स्थापन विधानात् ततो गंधादिदानं पात्रपक्षे प्रत्येकात
त्प्रतिपादनम् ततो जलादिना चतुष्कोणमंडलकरणं अत्र मंडले दिगुपक्रमनियमः प्रमाणाभावान्ना
स्ति ततो जले श्वा इति हुयहोमः तत्रान्नेव्यंजनयोगो न कर्तव्यः उद्धृत्य घृतात्क्तमन्नं पृच्छत्यग्नौ करिष्य इत्यत्र ६

न्नमात्रस्यविधानात् जुहुयाद्व्यंजनक्षारवर्जमन्नं ततो जले इति विष्णुपुराणीयवाक्यात् तैरनिषेधाच्च न
तोऽभ्युक्ष्याग्न्यन्नदानं ततो हुतशेषप्रक्षेपः पात्रेषु ततः अन्येकं परिवेषणं ततो मधुनाभिघारणं ततो
मधुवाता इत्यादित्र्यृचकत्रयपाठः मधु मधु मध्विति च पाठः अत्र बहूनां मधु मधु मध्विति मन्त्रपाठ
स्याचरणम् तत्रासनात् अन्नं मधुमयं कृत्वा मधुवाताभिमन्त्रितमिति यमवाक्ये मधुवाता इति पदस्य
मधुप्रकाशकमन्त्रोपलक्षणपरत्वात् मधुनक्तं मधुमान्न इति त्र्यृचकद्वयोपस्थापकत्वं मधु मधु मध्विति तस्याप्यु
पस्थापकं मधुप्रकाशकत्वस्य तौल्यात् अत एव सुगतिसोपाने सर्वश्राद्धप्रयोगे ऽन्नावसरे मधु मधु मध्विति
च लिखितं तत्रान्नोत्सर्गान्तरं गायत्रीं मधुवाता इत्यादिजपः ततोऽन्नहीनपाठः इति सुगतिसोपा
नादौ भवदेवप्रतिहस्तकग्रन्थे क्रमः अन्नोत्सर्गानन्तरमन्नहीनपाठः ततो गायत्री मधुवाता
इत्यादिपाठ इति पितृभक्त्यादौ क्रमः तदनयोः क्रमयोर्विकल्प एव सव्याहृतिकां गायत्रीं मधुवा
ता इत्यृचं जप्त्वा यथासुखं वाच्यं भुंजीरंस्तेऽपि वाग्यता इति याज्ञवल्क्यवाक्यानुसारेण सुगति सोपा
नादिलेखनं कात्यायनसूत्रमन्त्रानुसारेण पितृभक्त्यादिलेखनम् तथाच कात्यायन सूत्रम् वै
ष्णव्यर्चा यजुषा चांगुष्ठमवगाह्यापहता इति स्विष्टमन्नं दद्याच्छक्त्या चाप्यजपेद्वा हृति पूर्वां सप्रणवां गाय
त्रीं मधुवाता इति त्र्यृचमिति अस्मत्संप्रदाये तु प्रेतश्राद्धे प्रतिहस्तकभवदेवग्रन्थेन व्यवहारः तदित
रश्राद्धेषु पितृभक्तिलेखनानुसारेण व्यवहारः अत्र इदमन्नममात्माय इदमाज्यमित्यन्नतन्त्रयन्तेष्वं पृष्टानियो

रामः

यदुक्तं वर्धमानग्रंथेषु लिखितं इदमन्नमिमा आप इदमाज्यमित्यन्नजलघृतेष्वंगुष्ठनियोजनानंतरमिदं
हविरिति पुनरन्नेंगुष्ठनियोजनमिति प्राचीनसंप्रदायः तदनयोः पक्षयोः प्राचीनः संप्रदायः प्रमाणिकात्त
थाहि कल्पतरौ श्राद्धकांडे पठित इदं हविरित्येवं सांगुष्ठमन्नविधिं ब्राह्मणेभ्यो दद्यात् अस्यायमर्थः अन्न
घृतान्नप्रकारः पायसादिः सब्राह्मणांगुष्ठनिवेशनपूर्वकमिदं हविरित्यभिधाय संकल्पनीय इति लिखि
तं अन्नानोत्सर्गवाक्ये एतत्तेन्नं सोपकरणं स्वधेति क्रमः एवमर्घ्यपिंडसूत्रदानेष्वपि प्रथमं नेपदोच्चार
णं कर्तव्यम् कात्यायनदीतथैव वाक्यश्रवणात् प्रेतश्राद्धे ब्रह्मपुराणाद्यनुसारेण वाक्यं तत्र नायं निय
मः ततः पवित्रजपानंतरमन्नविकरणम् तत्र मंत्रद्वयम् अनग्निदग्धा ये जीवा ये प्रदग्धाः कुले मम
भूमौ दत्तेन तृप्ता यान्तु परां गतिमित्येकः अग्निदग्धाश्च ये जीवा येप्यदग्धाः कुले मम भूमौ दत्तेन
तृप्यन्तु तृप्ता यान्तु परां गतिमित्यपरः तत्र यजुर्वेदिनां नियमतः प्रथममंत्रेणैवान्नविकरणं
कात्यायनेन तस्यैव गृहीतत्वात् वेदशून्यानां द्वितीयमंत्रः प्रथममंत्रेणैवान्नविक पौराणिक
त्वात्प्रयोज्य इति ततः आचमनं ततो हरिस्मरणं ततो गायत्रीमधुवाताजपः स च सव्येनाप
सव्येन प्रमाणाभावात् श्राद्धोपक्रमगायत्रीजपन् न च पूर्ववद्गायत्री जपित्वेति कात्यायनसूत्रे पू
र्ववदित्यतिदेशादपसव्यप्राप्तिरिति वाच्यं पूर्वमपसव्योपदेशाभावात् तथाच तत्र पूर्ववदित्य
नेन पूर्वोपदिष्टप्रणवव्याहृतिसाहित्यस्यातिदेशः भवशर्मप्रतिहस्तकर्म तत्र गायत्रीमधुवाता

श्रा॰ जपोनास्तिततःपिंडस्थानेऽपसव्येनरेखाकरणम् विछिन्नमूलकुशास्तरणंसव्येनदेवताभ्यइति
वि॰ जपःततोऽपसव्येनपिंडस्थानेऽवनेजनदानंततोपिंडोत्सर्गःतत्रापित्र्येपदस्यप्रथमेनततःपिंडःस्व
८ धेतिवाक्योच्चारणम् ततःकरत्रोक्षणंततआचमनंतत्रत्रिराचम्येत्यभिधानात् चुलुकत्रयात्मक
स्याचमनपदार्थस्यत्रिरित्यनेनान्वयात्चुलुकनवतयाऽऽचमनंमन्यंतेवस्तुतस्त्वाचमनस्वरूपस्य
चुलुकत्रयात्मकस्यैवस्वरूपेणोपादानमनुवादरूपत्वादितिभाति ततोऽत्रपितरइत्याद्यनुष्ठानं
ततःप्रत्यवनेजनंततोनीवीविस्रंसनं ततःआचमनं ततःसव्यहस्तेनसूत्रमादायदक्षिणह
स्तेनवामान्वारब्धेनपिंडोपरिसूत्रधारणंनमोवइतिपठित्वा ॐएतद्वःपितरोवासइतिप्रत्येकम
विकृतेनमंत्रेण ततःसदुत्सर्गः ततस्तूष्णींगंधादिदानम् ततोऽक्षयोदकदानादि अत्रापा
त्रेकश्राद्धेऽक्षय्योदकदानादीनिकेचिन्निवर्तयंति प्रतिवचनाभावात् तन्नयुक्तं एवंसति
प्रथमेगायत्रीजपादेरपिनिवृत्तिरापद्येत ब्राह्मणानुज्ञानाभावात्तस्माद्ब्राह्मणाभावब्रा
ह्मणकर्तृकाभ्यनुज्ञानप्रतिवचनादीनिनिवर्ततांभोजनांतस्यास्मत्संप्रत्युयजमान
कर्तृकजपादीनिनिवर्तंते अन्नोत्सर्गादिवदिति ततआशीःप्रार्थनंतत्रदातारोभिवर्द्धंतांवेदः
संततिरेवचेत्यत्रवेदशब्दस्यप्रथमैकवचनांतस्यास्मत्संप्रदायपाठःकात्यायनसूत्रेप्रथमैकवचनं
तस्यैवपरंपरोपदेशात् अग्निपुराणदौतथादर्शनाच्च ततोऽर्घ्यंवहंतीरितिजलधारादानंपिंडोत्थापनंउल्मुकस ८

श्रा॰ वि॰ १०

छिन्नमूलानां चाग्नौ प्रक्षेपः अर्घपात्रोत्तानीकरणं दक्षिणा देवताभ्य इति जपः दीपनिर्वापणं हस्तपा
दप्रक्षालनम् आचमनम् विष्णुस्मरणम् श्राद्धीय द्रव्यस्य ब्राह्मणे प्रतिपादनं एकोद्दिष्टेतु एकस्याद्द
श्यत्वादेकवचनान्तप्रयोगेण वाक्यं ॐ अद्याऽमुकमासीयामुकपक्षीयामुकतिथौ अमुकगोत्रस्य पितुर
ऽमुकशर्मणः सांवत्सरिकैकोद्दिष्टश्राद्धमहं करिष्ये इति संकल्पवाक्यम् आश्विनकृष्णचतुर्दश्यां शस्त्र
हतादीनामेकोद्दिष्टम् शस्त्रादिहेतुकमरणयोगिनामाश्विनकृष्णचतुर्दशीश्राद्धाधिकरणं विधीयते
तथाच निमित्तानां तदधिकरणोपस्थितिमात्रेण चरितार्थत्वात्संकल्पवाक्ये निमित्तोल्लेखो विफल इ
ति ॐ अद्याऽऽश्विनकृष्णचतुर्दश्याममुकगोत्रस्य पितुरमुकशर्मण एकोद्दिष्टश्राद्धमहं करिष्ये इत्ये
वमेव संकल्पो युक्तः एवमशौचादिनाह्नणहे सांवत्सरिकैकोद्दिष्टश्राद्धाकरणे ऽशौचान्ते सति याति
थिः प्राप्ते मस्यामेकोद्दिष्टं श्राद्धकर्त्तव्यं सूचीभूतेन दातव्यं यातिथिः प्रतिपद्यते सा तिथिस्तत्क
र्त्तव्यातत्त्वन्या वैकदाचनेति वाक्येन शौचावस्थाप्राप्तौ प्रथमतिथिः श्राद्धाधिकरणंत्वेन बो
ध्यते तत्रापि निमित्तोल्लेखः ऽप्रयोजकः प्राप्ततिथिरेवोल्लेखः प्रयोजकः तथाचाद्यामु
कमासीयामुकपक्षीयामुकतिथौ अमुकगोत्रस्य पितुरमुकशर्मणः सांवत्सरिकैकोद्दिष्टश्रा
द्धमहं करिष्ये इत्येवं संकल्पो न्याय्यः प्रेतश्राद्धरूपैकोद्दिष्टविशेषः तत्र प्रेतत्वविमुक्तिहेतुषोडशश्राद्धान्त
र्गतैकादशाहश्राद्धमहं करिष्ये इत्येवं सुगतिसोपानवाक्यं तत्र युक्तं ब्राह्मणो चान्तहितीयदिने एकादशाह १०

पदस्यानन्वयान्नचाशौचांतेद्वितीयदिनश्राद्धस्यनामैवेदंपारिभाषितं तथाऽविधानात् नचैकादशाहप
दस्याशौचांतद्वितीयदिनोपलक्षकत्वमाऽशौचांतद्वितीयदिनोपस्थापकत्वमेवैकादशाहपदंमुख्यश
ब्दसंभवेपौरुषेयंवाक्यउपलक्षकशब्दप्रयोगस्याऽन्याय्यत्वात् स्वार्थेनपदप्रयोगेकिमित्यवाचकं
पदंप्रयोक्ष्याद्भन्यभिधानात् नचास्मएवैकादशाहपदेनाशौचांतेद्वितीयदिनश्राद्धमुपलक्षितमिति
तत्पदप्रयोगस्यस्वार्थत्वाभावइतिवाच्यंतेनप्रकारेणस्मृतिष्वश्रवणात् तस्मात्प्रेतत्वविमुक्तिहेतु
षोडशश्राद्धांतर्गताद्यश्राद्धमहंकरिष्ये इतिसंकल्पोयुक्तः तथाहि द्वादशप्रतिमास्यानि आद्यषाण्मा
सिकेतथासपिंडीकरणंचेतिप्रेतश्राद्धानिषोडशेतिषोडशश्राद्धानामाद्यादिनामकथनं तत्रश्चैतेषुम
ध्ये किंकुत्रविधातव्यमित्यपेक्षायामाद्यमेकादशेहनीअशौचांतद्वितीयदिनमाद्यश्राद्धाधिकरणत्वे
नविदधातितथाचाद्यपदेनैवसंकल्पः कर्तव्यः सर्वाशौचांतद्वितीयदिनेमुख्यशब्दोपस्थितत्वेनाद्यस्य
योग्यत्वात् षोडशश्राद्धगणनायामाद्यशब्देनकीर्तनात् मूलवाक्यात्लिखितप्रकारेणैवकीर्तनंलौकिक
वाक्येपियुज्यते अन्यथायाद्दच्छिकत्वतदर्थोपस्थापकशब्दपरित्यागेसर्वत्रागमप्रतिपादितार्थोप
स्थितावनियमप्रसंगः नन्वेवमूनषाण्मासिकोनवार्षिकपदेनसंकल्पवाक्येषाण्मासिकद्वयकीर्त
नंसंगच्छतेमूलवाक्येषाण्मासिकपदेनोक्तकीर्तनतोत्यदोत्कीर्तनस्यैवप्रयुक्तत्वात् इतिचेन्नषाण्मा
सिकेतयेतिसंक्षेपेणतयोरेवाभिधानात् अद्दष्टशब्देनधर्माधर्मभिधानवत् तथाचसुखमशब्दत्वाद्

श्रा॰ नषण्मासिकोनवार्षिकपदेनोत्कीर्तनंसंगतं अनेनैवाशयेनैनतयोरेवोनषण्मासिकोनवार्षिकत्वेन प्रसिद्धिरि
वि॰ तिविवरणं ह्यनंपितृभक्तो श्रीदत्तोपाध्यायैः अत एवद्वादश प्रतिमास्यानीतिमूलवाक्येन प्रथममासिका
१२ दीनिप्रथममासिकादिपदेनैव संकल्पः सर्वेषां निर्विवादः प्रथममासिकादिप्रयोगवाक्यं निर्विवादं
सपिंडीकरणेपिवाक्येविवादाभावः अथजलसंयोजने पिंडसंयोजनेच विवादः तत्रकेचिद्विभागेसंयोजने
चमंत्रान्वयंकुर्वंतिकेचित्संयोजनमात्रे तत्रोभयत्रमंत्रान्वयः क्रियते इति युक्तः पक्षः तथाहि प्रेतपात्रं
पितृपात्रेष्वासिंचतियेसमाना इति द्वाभ्यामेतेनैव पिंडोव्याख्यात इति कात्यायनसूत्रेण संयोजने मंत्रा
न्वयोबोध्यते निरुप्यचतुरः पिंडान् श्राद्धदः प्रतिनामतः येसमान इति द्वाभ्यांमाद्यंतुविभजेत्त्रिनिधाएव
एवविधिः पूर्वमर्घपात्रचतुष्टये इति वाक्येनविभागेमंत्रान्वयो बोध्यते अतउभयत्रमंत्रान्वयः प्रामाणिक
नच कात्यायनसूत्र अतसंयोजनमात्रान्वयवलेनविभजेदित्यस्यमुख्यार्थत्यागो युक्तः निरपेक्षश्रुतवा
क्ययोस्तुल्यबलतया बाध्यबाधकभावाभावनर्मिनविषतायां विरोधाभावेनैकस्यापि वाक्यस्यपदमु
ख्यार्थत्याजनेऽसामर्थ्यात् अन्यथा निरुप्येति वाक्यश्रुत विभागान्वयवलेन कात्यायनसूत्रश्रुतावसेचन
पदस्यैवार्थांतरकल्पना किंनस्यात् विनिगमना विरहात् प्रत्युतएकस्य द्रव्यत्रयेणक्रमेणसमंसंयोजने
विभागस्यावश्यकत्वाद्विभागप्राप्तौ तत्रापिमंत्रविशेषायामुपस्थितमंत्रान्वयस्ययोग्यत्वाद्विभागेमंत्रा
न्वयोयुक्तः तत्रचैकविनियोगप्रयुक्तत्वान्मंत्रयोरादावेवप्रणवोच्चारणंनमध्येयीनि त्र १

अत्राक्षय्योदकदानवाक्ये श्राद्धविशेषणत्वेनापातानां षष्ठ्यंतानां पदानां दानोद्देश्यभूताभिधायकानां
च षष्ठ्यंतानां पदानां प्रयोगयोर्वा पर्यायेऽनियमो दृश्यते तत्रोभयत्राप्यन्वयप्रतीतेरेव कल्यान्फलतो न विशेषः
एवं दक्षिणादानवाक्येपि आभ्युदयिकसंकल्पवाक्येपि न विवादः नांदीमुखे विवाहे च प्रपितामहपूर्वकं
वाक्यमुच्चारयेत्मातामहेऽन्यत्रापि पितृपूर्वकमिति पद्मपुराणेस्ति प्रपितामहानुपूर्व्या वाक्यकरणे प्रमाणं तथाप्युप
देशानुरोधात्पितृपूर्वकमेव वाक्यं क्रियते तत्रोपदेश एव बहुप्रामाणिकानुमतः शरणं वस्तुतः प्रपिताम
हपूर्वकं वाक्यं युक्तं अत्र पित्राद्यर्थे पात्रेषु यवप्रक्षेपविवादः तत्र तिलप्रक्षेपमंत्रातिदेशेन यवादिपद
प्रक्षेपेन पाठ इत्यभिमानो बीजं वस्तुतोऽतिदेशे न प्रमाणं हलायुधनिबंधमुख्यत एवमेवास्य
मंत्रस्योपदेशादिति तत्र यवोसि सोमदेवत्यो गोसवो देवनिर्मितः प्रत्नमद्भिः पृक्तः पुष्ट्या
नांदीमुख्याल्लोकान्प्रीणाहि नः स्वाहेत्यस्मन्मंत्रे प्रदाये पाठः सच हलायुधनिबंधे तथैव मं
त्रस्य लेखनादुपदेशस्य परंपराप्राप्तत्वेन स्थैर्याच्च तथैव युक्तः प्राचीनपितृभक्तिश्राद्धकल्पा
दिग्रंथेषु तथैव लेखनाच्च केषुचिद्ग्रंथेष्वग्रे शोधयित्वा नांदीमुखान् पितृन् लोकान् प्री
णाहि नः स्वाहेति पितृनिति पदमधिकं दत्तमस्ति तदधिकमेवेति अत्र भूस्वाम्यन्नदानेपि दे
वविधिं कुर्वंति तन्न युक्तं तस्याभ्युदयिकबहिर्भूतत्वेन दैवविधौ प्रमाणाभावात् तथा च पित्र्य श्री
विधिनैव युक्तं इति अत्र नांदीमुखाः पितरः प्रीयंतामित्यक्षय्यस्थाने इति कात्यायनसूत्रे तत्रान्यत्र कथितं १३

तद्वारणार्थमक्षय्यपदवारणार्थं प्रथमांतपदेन निर्देशः पितरः प्रीयन्तामिति चोक्तं एतदेव वाक्यमंत्र प्र
योक्तव्यमितिकेचित् असत्संप्रदायेतु श्राद्धांतरवदन्त्येकोद्दिष्टतायां बाधकाभावात् वाक्यस्यषष्ठ्यंत
पदाक्षय्यपदप्रयोगनिवारणार्थत्वेन चरितार्थत्वात् अमुकगोत्रामाताऽमुकदेवीनांदीमुखीदत्तैतदन्न
पात्राभिः प्रीयतामितिवाक्यंक्रियते अत्रवैदिकमंत्रेष्वपिनांदीमुखपदंयोजयित्वापठंति अत्रनांदी
मुखाः पितरोमादयध्वम् नमोवोनांदीमुखाः पितरोरसायेत्यादिक्रमेण तत्त्वयुक्तम् मंत्रेपितृशब्दयोजन
स्याप्रामाणिकत्वात् लौकिकवाक्येष्वेवनांदीमुखान् पितॄनावाहयिष्ये इत्यादिनाप्रकारेणतत्तत्पदं
सूत्रेनांदीमुखपदयोजनात् नित्यश्राद्धेपिगोत्रसंबंधिपदानामुच्चारणपूर्वकमेववाक्यंपितृभक्तावपि
तथैवलिखितं अत्रकेचिद्दक्षिणादानंनकुर्वंति तन्नयुक्तम् इदंयत्तमदक्षिणमितिवाक्येनद
क्षिणायाआवश्यककर्तव्यत्वेनबोधनात् यत्तपदेनतत्तच्छ्राद्धस्याभिधानात् प्रकरणात् नचनित्यं
श्राद्धमदैवंस्याद्दक्षिणापिण्डवर्जितमितिवाक्येनविशेषदक्षिणानिषेधः अकरणेऽनिष्टश्रव
णस्यान्यथास्थापयितुमशक्यत्वात् दक्षिणापिंडवर्जितमितिवाक्येऽन्वयस्यान्यथाप्युपपत्ते
पत्तेः सामान्यतः प्राप्तदक्षिणाविधेर्बाधकत्वाभावात् तथाहि श्राद्धपल्लवेव्याख्यातंनित्यंश्रा
द्धमदैवतंस्यात् दर्भपिंडविवर्जितंच दक्षिणादेयत्याक्षिप्यते तेनतत्रनित्यश्राद्धेदक्षिणादेये
त्यर्थः इतिएवंस्कंदपुराणादिवाक्यपीहशास्त्रमन्यथायोजयितुं सुकरम्   दक्षिणा ।

ता॰ वे॰ २५

बाधकवाक्यमनन्यथासिद्धमिति अतएवपितृभक्त्यावयात्रैकनित्यश्राद्धप्रयोगलेखनेपित्रोयथाशक्ति
दक्षिणांदद्यादितिसिद्धवद्दक्षिणादानंलिखितंनित्यंश्राद्धमदैवंस्यादर्घ्यपिंडविवर्जितमितिवाक्यंलि
खितंतेनदक्षिणानिषेधशंकापिनावतारितानित्यश्राद्धाभिधायकंवाक्यमवतीर्यतत्रचार्घ्यपिंडावा
हनविश्वेदेवश्राद्धानिनिषिद्धानिपूर्वदिननियमश्राद्धदिननियमाग्नौकरणश्राद्धोत्तरकर्मज्ञाति
भोजनान्याचारान्निवर्तंते इतिचनिषिद्धपरिगणनेदक्षिणानगणितापितृभक्तौस्मृतिसारादावपिद
क्षिणादानंकर्त्तव्यमितिलिखितं अतोमीमांसकानामप्यत्रैकेपिनित्यश्राद्धेदक्षिणादानसंप्रतिप
त्यानिर्विकल्पिकंदक्षिणादानंतीर्थश्राद्धेतुविशेषः तथाआमान्नेनैवकर्त्तव्यमर्घ्यावाहनवर्जितमितितथा
चदेवीपुराणेतीर्थेषुब्राह्मणान्नैवपरीक्षेतकदाचन अन्नार्थिनमनुप्राप्तंभोज्यंतमनुब्रवीत् सक्तुभिःपिंडदानं
चसंयावैःपायसेनवा कर्त्तव्यमृषिभिर्दिष्टंपिण्याकेनगुडेनवा देयंतुतिलपिण्याकंशक्तिमद्भिर्नरैःसदा श्राद्धंतु
तत्रकर्त्तव्यमर्घ्यावाहनवर्जितं श्वध्वांक्षगृध्रकानांनैवदृष्टिहतंचयत् श्राद्धंतत्तैर्थिकंतेषांपितृणांतृप्तिकारकं
अकालेप्यथवाकालेतीर्थेश्राद्धंतथानरैः प्राप्तैरेवसदाकार्यंकर्त्तव्यंपितृतर्पणं पिंडदानंततःशस्तंपितृणांचा
तिवल्लभं विलंबोनातिकर्त्तव्योनचविघ्नंसमाचरेत् संयावोघृतगोक्षीरगोधूमसाधितोभोज्यविशेषश्च
पिण्याकस्तिलखलिः पुनस्तिलपिण्याकपदंतिलमात्रविधायकमितिपितृभक्तिः अकालेविहितामावास्या
दिव्यतिरिक्तेपिनतुनिषिद्धेपिनिषेधविधानविरोधात् नचनिषेधएवतदतिरिक्तविषयः सामान्यबाधकाभावात्

श्रा॰ नचैतद्देववाक्यं बाधकं एतस्यान्यथोपपादनादिति एवमेव पितृभक्तिः पिंडदानमुखेनप्रधानश्राद्धवि
वि॰ धानमेव तत्र तत्कृत्यकं श्राद्धं तु तत्र कर्तव्यमिति स्वयमेवाभिधानात् पिंडदानं ततः प्राप्तमिति तीर्थे
२६ केवलपिंडदानमपि कर्तव्यमिति बोधितं ग्रासैरेव सदा यमित्यनेन विलंबो नाति कर्तव्य इत्यनेन च तीर्थ का
श्राद्धे तथा कर्तव्यं यथा तीर्थप्राप्त्यनंतरं रात्र्यादिनिषिद्धकालांतरसंयोगो न भवति किंतु तीर्थश्राद्धक्रि
यानुगुणस्नानसंध्यातर्पणदेवपूजानंतरमेव श्राद्धक्रिया क्रियत इति बोध्यते तदनुगुणनिरिक्तस्वाध्या
याचरणेन विलंबसंभवात् अतो दिनांतरे तीर्थप्रवेशे रात्र्यादौ कृत्वा दिनांतरे श्राद्धं क्रियत इत्युक्तं तद्दिं तीर्थ
श्राद्धमामान्नेनैव कर्तव्यं आपद्यनग्नौ तीर्थे च चंद्रसूर्यग्रहे तथा आमश्राद्धं द्विजैः कार्यं शूद्रेण तु सदैव हीति
वाक्येन द्विजानामपि तीर्थे आमामान्नश्राद्धविधानात् अत्रापदीति आत्मनो देशकालादीनां चोपप्लवाव
स्था कथिता सेन स्वाशक्तौ देशकालोपप्लवे पाकक्रियया श्राद्धासंभवे तया आमश्राद्धं कर्तव्यमित्यर्थः
अनग्नाविति पाकयोग्याग्निरहित इत्यर्थः न त्वनग्नौ श्रौतस्मार्ताग्निरहिते इत्यर्थः अनग्निमतामपि
ब्राह्मणानां सांवत्सरिकादौ सिद्धान्नश्राद्धाचरणस्य सर्वप्रमाणिकसम्मतत्वात् आमश्राद्धे पिंडादिक
मपि आमान्नेनैव कर्तव्यम् यदाह जाबालिः आमश्राद्धप्रदोऽनग्निः सर्वत्रैव मनीषिणः येना
ग्नौकरणं कुर्यात्पिंडांस्तेनैव निर्वपेदिति अत्राप्यनग्निः पाकयोग्याग्निरहित इत्यर्थः काम्यश्रा
द्धमामान्नेन न कर्तव्यम् तथाह लघुहारीतः श्राद्धविघ्ने द्विजातीनामामश्राद्धं प्रकीर्तितं अमावास्यादिनियतं मा

ससंवत्सराद्दते इति अत्र नियतमावश्यकमित्यर्थः तेनावश्यके अमावास्यादिश्राद्धे ऽन्याद्यभावे आ
मान्नविधिः न काम्ये आवश्यके ऽपि मासिकसांवत्सरिकादावेकोद्दिष्टे नामान्नविधिर्मासं संवत्सराद्दते
इति वचनात् एकोद्दिष्टं तु कर्तव्यं पाकेनैव सदा स्वयमिति सिद्धान्तस्यैव वाक्यान्तरेणापि नियमतो विधाना
त् पाकासंपत्तौ च स एवाह अभावे पाकपात्राणां तदहः समुपोषणमिति शूद्रेण सर्वं श्राद्धमामान्नेनैव च
कर्तव्यं शूद्रेण तु सदैवहीजिवावचनात् आमश्राद्धे मासादिव्यंजनान्यमान्यं वर्ज्यानीति श्राद्धपल्लवः भुज
वलभीमे अपत्नीकः प्रवासी च यस्य भार्या रजस्वला आमश्राद्धं द्विजैः कार्यं शूद्रेण तु सदैव हीति अथ दं
पतिपूजनविवेचनं तत्र संपूजयेद्दांपत्यं नानाभरणभूषणैः वृषोत्सर्गं च कुर्वीत देया च कपिला शुभेति वाक्यं
अत्र नानाभरणभूषणैरिति भूषणपदं क्रियापरं न पुनरुक्तिः अत्र संपूज्येति क्त्वाश्रवणात् वृषोत्सर्गागं दंपतिपूजनमि
त्याहुः तन्न द्विविधमनाभावोभयस्यापि प्रधानत्वात् समानकर्तृकताबोधनमात्रेण क्त्वाश्रुतेरित्युपपत्तेरि
ति दंपतिपूजनस्य प्रधानत्वात् वृषोत्सर्गाकरणेऽपि दंपतिपूजनं युक्तम् अथ वृषोत्सर्गनिर्वचनम् त
त्र वृषस्तरुणो वत्सतर्प्य अत्रिहायिन्यः चरणानि मुखं पुच्छं यस्य श्वेतानि गोपते लाक्षारससव
र्णश्च तं नील इति निर्दिशेत् एवंविधवृषाभावेऽन्यो वृषभो योयस्योपदिष्टस्तमाह वर्णतस्ताम्र
कपिलो ब्राह्मणस्य प्रशस्यते स्निग्धरक्तेन वर्णेन क्षत्रियस्य प्रशस्यते काञ्चनाभेन वैश्यस्य कृ
ष्णेनाप्यन्त्यजन्मनः अत्र वृषोत्सर्गस्य वैदिकबहुमन्त्रसाधनतया वेदोच्चारणानधिकृतस्य शूद्रस्य

वृषोत्सर्गानधिकारप्राप्तौ कृत्स्नेनाप्यंत्यजन्मन इति शूद्रं प्रतिदिष्टय विशेषोपदेशेन वेदोच्चारणेऽधिकारबोधना
त् वृषोत्सर्गाधिकारो बोध्यते वेदोच्चारणेन विना तत्करणक वृषोत्सर्गेनधिकारे वृष विशेष कथनानर्थ
क्यापत्तेः तस्मात् वृषविशेषोपदेशान्यथानुपपत्त्या शूद्रस्यापि वृषोत्सर्गेऽधिकार कथ्यते तत्रापि त
यैवोत्सृजेरन्निति वृषोत्सर्गे वैदिकवाक्यकरणत्व नियमविधानात्तेन विनोत्सर्गस्यानुपपत्तेरन्यथानुप
पत्त्यापि शूद्रस्य वृषोत्सर्गवाक्य एव वेदपाठो नान्यत्रेति सर्वप्रमाणिकसिद्धम् शूद्रतुल्यत्वापत्तया मंत्र
रहितायाः स्त्रिया अपि वृषोत्सर्गेऽधिकार इति केचित् तन्न शूद्रवत् स्त्रिया अप्यधिकारबोधने प्रमाणभावात् नहि
तस्या अधिकारबोधनं विना कस्यचिद्वाक्यस्यानुपपत्तिः सामान्यविधेर्विशेषवचनेनैव बाधः बाधकस्य बानु
पपत्तिमूलकत्वात् यावत्यबाधितेनुपपत्तिः प्रतिभासो न भवति तावदेव बाध्येतेन चात्र सामान्यविधि
प्रवृत्तौ काचिदनुपपत्तिरितितस्या अधिकारः एवमनुपनीतस्य त्रैवर्णिकस्य वेदशून्यतया वृषोत्स
र्गेनाधिकारः वृषोत्सर्गकालश्च अशौचांतद्वितीयदिने कार्तिकी चैत्री रेवती युताश्विन पूर्णिमा च
तत्र कार्तिक्यां वृषोत्सर्गात्पूर्वं मयूपदानमधिकम् अशौचांतद्वितीयदिने वृषोत्सर्गे आभ्युदयिका
भावः सपिंडनानंतरमाभ्युदयिकेऽधिकारात् अत्राऽशनायस्वाहेत्यकारान्ताशनशब्दस्य चतुर्थ्यंत
स्य सुगतिसोपानेलेखनम् अशनयेस्वाहेति कारान्ताशनिशब्दस्य चतुर्थ्यंतस्य पाठः प्रमाणसिद्धः तथाहि अ
थर्वषोत्सर्गे गोपथेनव्याख्यात इति पारस्करसूत्रे पूर्वोपदिष्टस्य गोयज्ञधर्मस्यातिदेशात् अग्निरुद्रशर्वपशुपत्युग्र

शनिभवमहादेवशर्णानांदेवानोयायशाकुनाबुपस्थितिः तत्राशनिशब्द इकारान्तएवोपदिष्टः तत्रापि
यजुर्वेदीयमाध्यंदिनीशाखाप्रमाणं तत्राहि ऊनचत्वारिंशोऽध्याये अग्निं· हृदयेनाशनिं· हृदयाग्रे
णपशुपतिं कृत्स्नहृदयेनभवंयक्नाशर्वम्मतस्नाभ्यामीशानम्मन्युनोमहादेवमन्तःपर्शव्येनोग्रन्देवंवनि
ष्ठनावशिष्ठुहनुःशिङ्गीनिकोश्याभ्यामिति कंडिकायामग्न्यादिदेवतानांकथितानांयोयत्रोपदेशस्तस्यांकंडि
कायामशनिशब्दस्येकारान्तस्योपादानम् एतत्कंडिका शतपथेनसादशनिरसीति नामनिरुक्तिश्च पारस्कर
गृह्यसूत्रपद्धतिश्च अशनयेस्वाहेतिप्रयोगेश्च प्रमाणम् अशनशब्दस्यकुत्राप्युपदेशसंभावनायामपि
एवमशनिशब्दस्यप्रामाणिकत्वप्रमितौ वृषोत्सर्गाद्यतिषु अशनैरेव देवतात्वंनाशनशब्दस्येति
स्थितम् पिष्टकाइतिमंत्रेपि पाठद्वैतं नहि चेच्चनार्थमर्थः पदानिचविविच्यन्ते तत्रपूषागाअन्वे(
तुन इत्यादिकोमंत्रः तत्रप्रथमादित्यविशेषवाचकः पूषणशब्दः प्रथमैकवचनान्तउपात्तः ततोगो
गोशब्दः पशुवाचकोद्वितीयाबहुवचनान्तउपात्तः ततइण्गतावनुपूर्वोलोट् प्रथमपुरुषैकवच
नान्तः ततः षष्ठीबहुवचनान्तस्यास्मच्छब्दस्यनस्यादेशोरूपन्न इति पुनः पूषणशब्दस्यतादृशस्यैवो
पादानम् ततोरक्षपालन इत्यस्यलोट्प्रथमपुरुषैकवचनान्तस्यप्रयोगः ततोऽर्वन्शब्दस्याश्ववाचक
स्य अर्वणस्त्रावसज इति सूत्रेण तृत्वादेशोहतनेऽर्वं इति द्वितीयाबहुवचनान्तः ततःपूषणशब्दस्यतादृश
स्यैवोपादानं ततोवकारादेर्वाजशब्दस्यान्नवाचिनो द्वितीयैकवचनान्तस्यरूपं तस्यचमोनुस्वा ॥ १९

रेफ्नेयजुष्ठात्सकारेपरतोऽनुस्वारोच्चारणं॑ ततः षड्‌ दान इत्यास्यानुबंधलोपे सत्वनत्वयोः कृतयो
स्सयादित्वादप्रत्यये गुणे च लोट्‌ प्रथमपुरुषैकवचनांतस्य रूपं सनोत्विति ततोऽस्मद्‌ दस्य चतुर्थी
बहुवचनांतस्य रूपं न इति तदयमर्थः पूषा देवता नोऽस्माकं गाः पशून्‌ अन्वेतु अनुगच्छतु प्रतिपाल
यत्विति यावत्‌ पूषाऽर्वतोऽश्वान्‌ रक्षतु पूषा वाजमन्नं नोऽस्मभ्यं सनोतु ददातु एवं पूषा गा अन्वेतु नः
पूषा रक्षत्वर्वतः पूषा वाजं॑ सनोतु नः स्वाहेति व्यवस्थितो मंत्रः तत्र वृषभांकने पि विवादः स च
सुगतिसोपाने नैव निर्णीतः दक्षिणपार्श्वे चक्रोऽस्तु तत्सजातीयपार्श्वे शूलेन च तिलेखनात्‌ दक्षिणपार्श्व
स्य सजातीयत्वं दक्षिणपार्श्वमेव यज्ञागरूपं तस्य वामपार्श्वे इति यश्चाद्भागीयवामपादोपरिभागएवा
यति पुरोभागवामपार्श्वे विवक्षायां तद्वामपार्श्वे इत्येव ब्रूयात्‌ ततस्सजातीयेतिपदमुपादद्याति हिरण्य
वर्णा इत्यादिष्वपि वर्णविवेचनापार्थः अदृश्यते हिरण्यवर्णा इति मुद्रोपलक्षणम्‌ हिरण्यवर्णाः शुद्ध
वर्णाः शुचयः पवित्राः पावकाः पवित्रयित्र्यः पूजयवने इत्येतस्य ण्वुलि अकादेशे यपि पावकादीनां छंद
स्युपसंख्यानमित्यकारस्येत्वप्रतिषेधे रूपम्‌ यासु आसु जात उत्पन्नः कश्यप इति ऋषिः यासु अप्सु इंद्रो मघ
वा यास्वापः अग्निर्वैश्वानरः गर्भं भ्रूणं दधिरे धृतवत्यः उ धाञ इत्यस्य लिटि आत्मनेपदे प्रथमपुरुषबहुवच
ने रूपं सुवर्णाः शोभनवर्णाः ता आपः नोऽस्माकं सं॑ स्योनाः कल्याणप्रदा भवंतु यासां मध्ये राजा ईश्वरः वरुणः प्रचे
ताः याति गच्छति मध्ये नरा सत्यानृते जनानाम्‌ अवपश्यन्‌ अवलोकयन्‌ जनानां लोकानां हितीयार्द्ध

पूर्ववत्‌पासांश्रपांदेवास्त्रिदशाःदिविस्वर्गेक्षास्वंतिकुर्वंतिक्षाविहिंसाकरणइत्यस्यरूपम्‌भक्षमदर्नी
यम्‌ यास्तापः अंतरिक्षस्याकारोवहुधावहुभिःप्रकारैर्भवंतिसपद्यतेद्वितीयार्द्धंपूर्ववत्‌शिवेनक
ल्याणेनमामांचक्षुषानेत्रेणपश्यत्‌अवलोकयतःआपइतिसंवोधनंशिवायाकल्याण्यातन्वाम्‌
र्त्याउपस्पृशयतस्पृशस्पर्शनेइत्यस्योपपूर्वस्यलोटमध्यमपुरुषवहुवचनेरूपंत्वचसहजशरीराव
रणंमेममघृतश्च्युतःसर्पिःश्च्युतःघृतंश्चोततीतिश्च्युतिरक्षरणेश्च्युतिरइत्येतेश्रग्निमथालोर्यक
कारम्भून्यस्यक्विपिप्रथमावहुवचनेरूपंशुचयःयास्तापःपावकाःपावयिच्यःतान्‌इत्यादिपूर्ववत्‌म
न्त्रोदेवीरितिमन्त्रोनिर्विवादःवृषभाभिमंत्रणमंत्रोव्याख्यायतेपितावत्सानामित्यादिपिताजनकःवत्स
नांतर्णकानांपतिःस्वामीजघ्नानांगवान्‌अर्जुन्यघ्न्यागौरित्यमरःअथोइत्योकारांतोनिपातःसमुच्चयेपि
ताजनकःमहतांवृहतांगर्गराणांजरुणपशूनांगर्गराणमितित्यनिगरणेइत्यस्यपचाद्यचिउणदयोवहु
लमितिवहुलवचनमध्यासेरुगागमःगर्गरइत्यस्यषष्ठीवहुवचनरूपम्‌वत्सःतर्णकःप्रथमांतःसाहि
तिकाउकारस्जरायुगर्भवेष्टनस्थ्चर्मपुटस्तस्मान्नपुंसकःप्रथमैकवचननंप्रतिधुकइहनपूरणेप्रति
पूर्वस्तस्मात्क्विपिप्रथमैकवचनम्‌भावेघत्वेचर्त्वेचरूपम्‌पीयूषनियेपूषोभिनवपयःतस्यक्वादसत्वाद
कारस्येत्वंपीयूषःयद्वापीयूषमिवामृतमिवपूपस्तस्मात्प्रथमैकवचनेसोप्रत्वपलोपौ आभिक्षाक्षी
रःकषसंयोगोऽयंदांवन्तःघृतंसर्पिःतदिति छन्दान्नपुंसकःप्रथमैकवचनम्‌ नद

नंतरमुशब्दोनिपातः समुच्चयवाचीततइमशब्दस्यषष्ठ्यंतस्यरूपम् तस्मिन्परतउशब्दस्ययणादेशा
तद्वस्यरेतः रेतइतिसकारांतस्यतस्यरेतःशब्दस्यवीर्य्यवाचकस्यनपुंसकेप्रथमैकवचनेरूपम् वत्स
तरीनियस्यरेतस्यरेतस्तेजः परंपरयातत्कारणत्वादित्यर्थः तथाचमंत्रः पितावत्सानांपतिरघ्न्यानां यथो
पितामहतांगर्गराणांवत्सोजरायुप्रतिधुक्पीयूषआमिक्षाघृतंतद्वस्यरेतः वृषोत्सर्जनमंत्रोव्याख्यायतेरा
वयुवानमित्यादिनाएतच्छब्देनद्वितीयैकवचनान्तेनोपस्थितंवृषंनिर्दिशतिपतिंयुष्मास्थितंस्वामिनंवोयुष्मा
कंछतउपस्थितावत्सतरीर्लक्षीकृत्यनिर्दिशतिच इतिददामित्यजामितथाचायमर्थः हेवत्सतर्योवायुष्मा
कंछते एतंवृषंददामित्यजामिददातीतिडुदाञ्दानेइत्यस्यलोडुत्तमपुरुषैकवचनेरूपं एतावतायुष्माकं
मयर्थेयंवृषोत्सृष्टः स्वस्वत्वध्वंसविषयश्छत इत्युक्तंभवतितदुद्देशेनत्यागेनास्यप्रयोजनमाह तेन
वृषेणप्रियेणपत्यासहक्रीडंतीःखेलंत्यःचरतभूमयतेनतप्रियेणेतिचसहशब्दाप्रयोगेऽपिसहार्थयोगेतृ
तीयाक्रीडंतीरितिछांदसोजसिपूर्वसवर्णः वत्सतरीत्यागमध्याहृमानइतिपूर्वोक्तस्थितमिहान्वायतेतस्यवि
भक्तिपरिणामेनप्रथमांतस्यान्नान्वयः तेनायमर्थः हेवत्सतर्योपूपमितिनोऽस्माकंमाशब्दोनिषेधार्थः
नास्मत्स्वत्वविषयाःयुष्माःस्वपिस्वत्वमयातत्छतमितियावत् एतावतावत्सतरीणांतमप्युत्सर्गेऽत्रनिपादितः
उत्सृष्टः फलमाहसान्यजनुषासुभागारायस्पोषेणसमिषामदेमेति अर्थाद्वयंरायोधनस्यपोषेणपुष्ट्या
समृद्ध्यासमदेमहृष्टाभवेमव्यवहितस्यापिसंशब्दस्यव्यवहिताश्चेतिछंदस्युपसर्गसंज्ञामदेमेतिव्यत्ययेनश्यनोभावःशपि

रूयंमहीहर्षे इत्यस्यलिङन्तमपुरुषबहुवचने इयासंमदेनअनेनचसंदेशेत्यर्थः इष्यनौतीदुइषुइच्छायामित्य
स्यकपिन्नतीयैकवचनेरूपंमिषेनिधनसमृद्ध्या अनेन चसंम देमेत्यर्थः किंभूतेनरायस्पोषेणेषाचसारान्त
नुषासंन्नेवसानाःसतनूशब्दस्यनकारांतस्यस्वार्थेकेणिटिलोपेसाम्यमिति अकारस्यपकारःदेशश्छांदसःज
नुःशब्दोजन्मवाचोसकारांतःसन्नजननषिःजन्मानिभावीत्यर्थेनमधीष्ठोभूतोभूतोभावीचेति अहीपष्ठक
नस्याप्यध्यर्द्धपूर्वद्विगोर्लुक संज्ञायामितिलुक ततस्तृतीयैकवचनंसाम्बजनुषासन्नजन्मभाविनेत्यर्थः अत
एवचहस्यतिःहाटकश्निनिगौरीएणसन्नजन्मानुगफलमिति गौरीशब्देनात्रगौरभीधीयतेप्रकरणेनतसुभगावो
कस्यप्रियाःसमदेमेत्यन्वयःरायस्पोषेणेतिरैशब्दस्यषष्ठ्यंतस्यछांदसोविसर्जनीयस्यसकारःअन्येचव्यषोत्सर्गो
स्यमंत्राःसंप्रत्यधीयमानमाध्यंदिनीयशाखोपःततःसत्रप्रसनिकःसशय इतिनविवेविनाःपितृहीनस्य
वालस्यनामादिकर्म्मेपितृहीनवालकनिरूपितमात्रादिमात्रामहादीनामभ्युदयिकश्राद्धंकुर्यात्तथा
हिस्वपितृभ्यःपितादद्यात्सुतसंस्कारकर्मणि पिंडानोद्वाहनात्तेषांतस्याभावेतु तत्क्रमादितिवाक्यंप्रमा
णं तस्यार्थः पुत्रसंस्कारकर्मणिनामकरणादौपिताजनकः स्वपितृभ्यःस्वकीयपित्रादिभ्यःपिंडान्
दद्यात् श्राद्धंकुर्य्यात्पिंडपदेनश्राद्धोपलक्षणत् आउद्वाहनात् उद्वाहनंविवाहमपिव्याप्यसुतसंस्का
रकर्मणितेनविवाहपर्य्यंतंसुतसंस्कारकर्मप्रतिपर्यवस्यतितस्याभावेतस्यपितुरसंविलात्क्रमात्पितुरस्य
क्रमेणपिंडान्दद्यादित्यर्थःतथाचयोनामादिकर्त्तापितृहीनस्यभवति सापितृहीनपित्राद्युपक्रमेण श्राद्धं। २३

कुर्य्यादित्यर्थः संपद्यते ततः श्चापित्रहीनरूपितपित्रादिवोधनात् तन्निरूपितमात्रादिमातामहादयोपि
लभ्यते तस्येतिपदेनपितुरुपस्थानात् तत्संबंधशब्दत्वेनपुत्रस्योपस्थितौ नैव कर्तव्यसंस्कारेणपित्रादि
निरूपणं नतुमाणवकपित्रा अतएकत्र नेननिरूपणन्मात्रादिपदके मातामहादिपदके चपित्रहीन
नपुत्रेणैव रूपणं तस्योपस्थितत्वात् निरूपकांतराकांक्षा निवृत्ते रुपस्थापकाभावाच्चेतितथ्याचत
न्माणवकमातृपितामहीप्रपितामहीनां नांदीमुखीनां माणवकपितृपितामहप्रपितामहानां नांदीमुखा
नां माणवकमातामहप्रमातामहवृद्धप्रमातामहानां नांदीमुखानां माणवकनामकरणनिमित्तकमाभ्युद
यिकश्राद्धमहं करिष्ये इति नामगोत्राद्युच्चारणपूर्वकत्वावाक्यं कर्तव्यं भवति एषचार्यः श्रीदत्तोपाध्याय
संमतः तथाहि पितृभक्तिश्राद्धकल्पग्रंथेनलिखितं अपुत्रस्य सपिंडनां नरं कुत्र श्राद्धप्राप्तिरित्युक्ता नदीयक
न्याविवाहेश्राभ्युदयिकश्राद्धे तत्प्राप्नोतीति तथाच कन्ययैव तत्र पित्रादिरूपणं नतु कन्यास्मित्रापित्रादिनि
रूपणमितिस्फुटपत्रतु पितुरभावो वा स्त्रित्वतादिनातस्याकर्तृत्वे तन्नेतिनिधित्वेन तत्य त्रनामादि कर्ता यो
भवति समाणवकपितुर्मात्रादिपित्रादिमातामहानां श्राद्धं कुर्यात् तस्याभावे तु ततन्त्रामादिति वाक्य
स्य तत्रानुपस्थिते तथाच माणवकपितुर्मातृपितामहीप्रपितामहीनां नांदीमुखानां माणवकपि
तुः पितृपितामहानां प्रपितामहानां नांदीमुखानां माणवकपितुर्मातामहप्रमातामहवृद्धप्र
मातामहानां नांदीमुखानां माणवकनामकरणनिमित्तकमाभ्युदयिकश्रा ॥ ॥ २५

इमहंकरिष्ये इतिनामगोत्राद्युच्चारणपूर्वकंवाक्यंकर्तव्यम् एवंचपितुरप्यवेसर्वत्रमाणवकेनैवनिरू
पणम् माणवकपितरिजीवतिमाणवकपितृनिरूपितात्र्यमात्रादिपित्रादिमातामहादय इतिनिरस्त
रंगम् अशौचांतद्वितीयदिनेप्रथमेप्रेतत्वविमुक्तिकाम अद्यादियथाकालंषोडशश्राद्धमहंकरिष्ये इति
प्रथमःसंकल्पःतत्रप्रेतत्वविमुक्तिहेतुषोडशश्राद्धांतर्गताद्य श्राद्धमहंकरिष्ये इतिद्वितीयःसंकल्पः
यत्रतु एकादशमासाभ्यंतरेऽधिमासपातस्तत्रप्रेतत्वविमुक्तिकाम आद्यादियथाकालंसप्तदशःश्राद्धान्य
हंकरिष्ये इति प्रथमःसंकल्पः अत्रचसंवत्सराभ्यंतरेयद्यधिमासपातोभवतितदामासिकार्थंदिनमेकंव
र्द्धयेदितिद्वितीयवाक्यंप्रमाणंसप्तदशश्राद्धकरणेतथाद्विमासिकश्राद्धादिकरणेत्वेनाधिकादिनमेकंत
द्वाक्यंबोधयतितेनाधिकंसप्तदशश्राद्धंबोधयतितेनैकादशमासानंतरंपंचद्वादशभिर्दिनैर्द्वादशमासि
कानिकृत्वात्रयोदशेऽह्निसपिंडनंकुर्यादितिविधिःतत्रैवाधिमाससंभवेएकादिनश्राद्धद्वयकृत्वात्रयोदशभि
र्दिनैस्त्रयोदशमासिकानिकृत्वाचतुर्दशेऽह्निसपिंडनंकुर्यादितिपर्यवसितार्थोभवति एवंच एकाद
शमासाभ्यंतरेऽधिमासपाते सप्तदशश्राद्धानिकर्तव्यानिन्यायानितथाचमुख्यपक्षेवर्षेसंपिडने
मासक्रमेणैवत्रयोदशमासिकानिमृततिथि सजातीयतिथौकर्तव्यानोचेत् एकाहोनषाण्मा
सिकेऊनमासिकम् एकाहोनवर्षेऊनवार्षिकंश्राद्धंकर्तव्यं द्वादशदिनेसपिंडेनप्रथममासिकद्विती
यमासिकतृतीयमासिकचतुर्थमासिकपंचममासिकसप्तममासिकाऽष्टममासिकनवममासिक

दशममासिकैएकादशमासिक द्वादशमासिकोनवार्षिकत्रयोदशमासिकानि अनुक्रमेणैकस्मिन्दिने कर्तव्या
नित्रिसपक्षेसपिंडनेमासेप्रथममासिकंकृत्वात्रिपक्षपूरणात्पूर्वदिने द्वितीयमासिकादित्रयोदशमासिकपर्यं
तानि द्वादशमासिकानिकर्तव्यानित्रिपक्षपूरकमरणतिथिसजातीयतिथौमाससपिंडनदिनेएकसर्वाणिक
र्तव्यानि षष्ठमासेसपिंडनपक्षेपंचसुमासेषुपंचमासिकानिमरणतिथौसजातीयतिथौकृत्वाषाण्मासिक
पूरणपूर्वदिनेऊनषाण्मासिकादीनिदशमासिकानि कर्तव्यानि षष्ठमासपूरकमरणतिथिसजातीयतिथौ
सपिंडनदिने एववाऊनषाण्मासिकादीनिकर्तव्यानि नवममासिसपिंडने षष्ठमासे षष्ठमासिकानिकर्तव्या
निएकोहीनषाण्मासिकेऊनषाण्मासिकंकर्तव्यंनवममासपूरणपूर्वदिने नवममासिकादीनिराज्याद्युप
द्रवषण्मासिकानिकर्तव्यानिनवममासपूरणमरणतिथिसजातीयतिथौसपिंडनदिन एववाकर्तव्यानि
एकादशाहानंतरंदिनेरकैकमासिकश्राद्धकरणेत्रयोदशसुदिनेषुत्रयोदशमासिकानि कर्तव्यानिष
ष्ठेदिनेमासिकद्वयंऊनषाण्मासिकंषष्ठमासिकंचकर्तव्यंत्रयोदशेदिनेमासिकद्वयमूनवार्षिकंत्रयो
दशमासिकंचकर्तव्यंचतुर्दशेदिनेसपिंडनंमुख्येणतुत्रयोदशेदिनेएवसपिंडनं कर्तव्यमिति विशेषः
अथचत्रिपक्षादौसपिंडनपक्षेप्रथममासादौयदित्वाशौचमापतति तदाशौचापगमेमासिकंकृत्वा
ग्रिममासादौप्रक्रांतक्रमेणमासिकंकर्तव्यं क्षतंपद्यापततितदोत्तरान्तेमासिकंकृत्वाऽग्रेप्रक्रांत
क्रमेणमासिकंकर्तव्यम् यदिराज्याद्युपद्रवरूपविघ्नेनदिनविस्मरणदिनावास्यायाहस्तानेनना

कृत्वानेन श्राद्धं कर्तव्यं तदा एकादश्यां पतितमासिकानि कृत्वाऽग्ने प्राप्तक्रमेण मासिकं कर्तव्यं मासिकस्यै
कोद्दिष्टरूपत्वात् एकोद्दिष्टस्य च कर्तव्यतायां श्राद्धं विघ्ने समुत्पन्ने क्षयाहे विहितेन तथा एकादश्यां प्रकुर्वीत कृ
ष्णपक्षे विशेषत इति वाक्यं प्रमाणं सूतकाशौचयोरपि तदनंतरं कालकर्तव्यं वाधितमेकोद्दिष्टस्येति अग्निसमा
सिके पतितं मासिकं क्रियते इति जयंतः पक्षः प्रमाणभावात् केचित्तु प्रथममासि मासिकश्राद्धाकरणे अ
पर्याप्तावृत्तं प्रतीतिवाक्येन मासद्वयांते मासिकद्वयं कर्तव्यं एवं प्रत्यृतु मासिकद्वयं कर्तव्यमित्यनेनैव न्याय
तत्र च वाक्यबलेन तृतीयऋतौ पूर्वदिने ऊनषाण्मासिकं ऋतुपूर्तौ पंचममासिकषष्ठमासिके कर्तव्ये ए
वं च षष्ठऋतौ पूर्वदिने ऊनवार्षिकं षष्ठऋतौ एकादशमासिकद्वादशमासिके कर्तव्ये यत्र तु द्वादश एव
दिने सपिंडनकर्तव्यतायां प्रथममासिकादौ कृतेऽशौचादिना सपिंडनवाधस्तत्र कृतमासिकादेरकिंचित्क
रत्वम् न हि द्विनसपिंडनकृतयोपाधिकतया सपिंडनासंभवे कृतमासिकानामयथाकालकृतत्वेनाकृतक
ल्पत्वात् एकादशाहादिकर्तव्यसपिंडनक्रियाकल्पे तु प्रथमगृहीतकल्पस्यानिर्वाहे कल्पांतरं नाश्रीयत इ
ति मतमनादेयं प्रेतत्वविमुक्तिहेतुत्वेन सपिंडनक्रियाया अवश्यकर्तव्यत्वेन वाधकन्यायांतरानव
काशादिति अथावश्यकश्राद्धकालाः तत्र विष्णुः अमावास्यास्तिस्रोऽष्टकास्तिस्रोऽन्वष्टका माघी
प्रोष्ठपद्यपरपक्षस्य त्रयोदशी व्रीहियवपाकौ चेति एतांस्तु श्राद्धकालान्वै नित्यानाह प्रजापतिः श्राद्धमेतेष्व
कुर्वाणो नरकं प्रतिपद्यते अमावास्या इत्यनेन केवल्याया अमावास्याया विधानात् अमावास्यामंत्रैमिरग्निना

श्रा· भावस्यकश्राद्धकाल इति प्रतिपादितं तेनाग्निमतामिंदुक्षये निमित्तांतरम् तत्रैतेषामिंदुक्षयापेक्षया तद्व
वि· वस्थापकानि बहूनि वाक्यानि तत्रोपयुक्तानि अमावास्यायां तु यस्मिन्दिने ऽपरान्हे ऽमावास्यालाभस्तस्मि
२८ न्नेव दिने श्राद्धं उभयदिने त्वपरान्हे ऽमावस्यालाभे प्रथमदिने श्राद्धं प्रथमप्राप्तत्यागस्यान्याय्यत्वात् उभय
दिने त्वपरान्हे ऽमावास्याया अलाभे उत्तरदिने मध्यान्हे ऽपि श्राद्धं कर्तव्यं मुख्यकालालाभात् अविशेषान्नालम
सामावास्यायामप्यावश्यकश्राद्धं कर्तव्यं तिस्रो ऽष्टका इति पौषमाघफाल्गुणकृष्णाष्टम्यः तासु चापूपमां
सशाकानि श्राद्धद्रव्याणि तत्रापूपस्याचरूपतया तस्यैव तृप्तिक्षमतया मुख्यत्वं मांसशाकयोस्तु उपकरणत्वे
नान्वयो यथासंख्यमष्टकाद्वये मुख्यद्रव्यमोदनादिकमेव अन्नपरिकरं गृह्यम् ऊर्ध्वमाग्रहायण्यास्तिस्रो ऽष्ट
का ऐंद्री वैश्वदेवी प्राजापत्या पित्र्याप्यपूपमांसशाके यथासंख्यं अन्नातिस्रस्तु यथासंख्यं पित्र्यापीत्यनेन चतुर्थी
अष्टकाभिधीयते तत्रापि शाकस्योपकरणं वर्षासु मध्येशाकेश्च चतुर्थ्यामेव सर्वदा वर्षासु मध्ये ऽपरपक्ष।
स्य भाद्रकृष्णपक्षत्वात् तदष्टम्या वर्षामध्यत्वं शाकैरिति तस्यां प्रसपुरयेन शाकोपकरणविधानात् एवं च
स्वातंत्र्येण प्याश्विने कृष्णाष्टम्या अष्टकत्वेन श्राद्धविधानात् तस्मिन्पक्षे दिनांतरे श्राद्धासंभवे ऽप्यष्टम्याः
स्वातंत्र्येण निमित्तत्वमिति प्रतिपादितम् अतएव चतस्रश्चाप्यपूपमांसशाका संपन्नाः द्रव्यांतरेण पि।
श्राद्धकरणमुक्तं श्राद्धस्य नित्यत्वादिति प्रतिभाति अन्वष्टकास्तु साग्नीनामावश्यकश्राद्धकाल अ
न्वष्टाश्राद्धविधाने साग्निकर्तृकत्वलिंगदर्शनादिति माघी मघायुक्ता माघे पूर्णिमा तत्रैवमा। २८

धीशब्दस्यस्तुत्यनिसिद्धत्वात् अन्वाष्टकास्तिस्रः साग्नीनामावश्यकश्राद्धकालः अपरः साग्निनिरग्नि
साधारणआवश्यकश्राद्धकालः प्रोष्ठपद्यूर्द्ध्वकृष्णत्रयोदशी अपरपक्षीया एनविता ऽऽश्विनकृष्णपक्षेसै
वनित्यकालत्वेनतत्रादिनांतरशौचादिना श्राद्धवाधेपित्रयोदश्यामावस्याकं श्राद्धंकरणमित्युक्तंभवतिव्री
हियवपाकोवेतिशरदिवसंतेचव्रीहियवाभ्यामावश्यकं श्राद्धंतत्र वचनवमव्रीहियवयोरसंपत्तौपुराणाभ्यांत
त्रश्राद्धंकर्त्तव्यंनदभावेद्रव्यांतरेणापि श्राद्धंकर्त्तमितितथाचनवप्राशनकर्मप्रस्तावेगोभिलगृह्यभाष्येगृहम
धीव्रीहियवाभ्यांशरद्वसंतयोर्यजेतश्यामाकैर्वनीवर्षासुआपत्कालेऽन्येनपुराणैर्वेतिवचनात् अत्रवनीवान
प्रस्थइत्यर्थः यद्यप्यत्रयागेविधानंतथापिश्राद्धेपिवाकांक्षायास्तुल्यतयातदसंपत्तौपुराणव्रीहियवविधिस्य
द्रव्यविधिश्चोपतिष्ठतएव वसिष्ठः श्रावण्याग्रहायण्योरष्टकासुचपितृभ्योदद्यात् श्रावण्याग्रहायण्योश्रा
णपूर्णिमामार्गशीर्षपूर्णिमे श्रवणमृगशिरोयुक्ते एतयोर्निरग्नीनामप्यावश्यकश्राद्धकरणंविशेषात्र
वणम् एतच्चश्राद्धकल्पे श्राद्धपंज्यांवसुव्यक्तम् अष्टकाः कथिताएवमनुः अश्वयुक्कृष्णपक्षेतुश्राद्धं
देयंदिनेदिनेत्रिभागहीनंपक्षं वात्रिभागंत्वर्द्धमेववादिनेदिनेप्रतिदिनमित्यर्थः एवंचापरपक्षीय
दिनत्वेनविधानात्तस्मिन्पक्षेदिनपुरस्कारेण श्राद्धस्यप्रतिदिनकर्त्तव्यत्वंवोधितम् तथाचापरप
क्षेसर्वेष्वदिनेष्वपराह्नेकालेश्राद्धंकर्त्तव्यंतत्रनतिथिविशेषजिज्ञासेति तिथिविशेषकथितंफलं
तत्रापिसंवत्येवश्राद्धस्य वस्तुतस्तुनतिथ्यवच्छिन्नकालकत्वात् दिनपुरस्कारेणैव ॥ ॥

श्राद्धकरणेकन्यागतेसवितरियान्यहानितुषोडशक्रतुभिस्तानितुल्यानितेषुदत्तमक्षयमितिवाक्येऽह्नां
षोडशत्वंसंगच्छतेइतिचेन्नापरपक्षस्यषोडशदिनात्वसंभवात् एवंचत्रयोदश्याममावास्यायांचाग्नि
मद्दिनेऽपरान्हकालालाभेपिनिषिद्धस्नानमुहूर्त्तद्वयातिरिक्तकालेकृतेनतदुभयतिथ्यवच्छिन्नकालश्राद्धत्वा
पिकर्त्तृश्राद्धंकर्त्तव्यंदिनत्वेनश्राद्धकरणपुरस्कारात्सर्वस्मिन्दिनेतत्तन्निमित्तकश्राद्धमायातीतिदिने
दिने इत्यस्यतिथौतिथौइतिव्याख्यानेप्रथमंदिनशब्दस्यमुख्यार्थत्यागःएकस्मिन्दिनेश्राद्धयोग्यतिथि
द्वयप्राप्तौपार्वणद्वयप्रसंगःएकस्मिन्दिनेयस्यांतिथौश्राद्धंकृतंतस्यांतिथौदिनांतरेश्राद्धकालव्याप्तौश्रा
द्धानाचरणंतत्तिथ्यवच्छेदेनश्राद्धस्यकृतत्वात् एतदुभयंचनसर्वप्रामाणिकव्यवहारसिद्धमितिदिने
दिने इतिमुख्यशब्दार्थपरिग्रहएवयुक्तःत्रिभागहीनंपक्षमिति तृतीयभागहीनपक्षस्यविधानात्
तत्रपंचमीप्रभृतिश्राद्धेविधानात् त्रिभागमिति तृतीयभागमारभ्यदशमीप्रभृतीत्यर्थः अर्द्धमेवे
तिपक्षार्द्धविधानात्अष्टमीप्रभृतीत्यर्थः अत्रचपक्षेकल्पचतुष्टयेपिचतुर्दशीत्यागःपार्वणश्राद्धेकृ
ष्णपक्षेदशम्यादौवर्जयित्वाचतुर्दशीश्राद्धप्रशस्तास्तिथयोयथैतास्तथेतराइतिमनुनाचतुर्दशीपार्व
णश्राद्धनिषेधात् त्रयोदशीश्राद्धेपियद्यपिनिंदाश्रूयतेतथापिनिंदायाःकाम्यश्राद्धविषयत्वात् अ
स्ययुक्तकृष्णपक्षीयदिनत्वप्राप्तस्यावश्यकत्वंतस्यनित्यत्वादितित्रयोदशीश्राद्धंकर्त्तव्यमिति॥
बहुप्रमाणिकव्यवस्थानेच त्रयोदशीश्राद्धंपुत्रवान्यःसुतायुषेइत्यादिनिषेधवाक्यमतो ॥ ३०

लिकमितिरत्नाकरः चतुर्दश्यां शस्त्रादिहतस्यैकोद्दिष्टविधिना श्राद्धम् अत्र प्राणेऽनुशनशस्त्राग्निविषोद्ब
न्धनिनातया चतुर्दश्यां श्राद्धं कर्तव्यं तत्त्वमर्थमितिनिश्चय इत्यादिब्रह्मपुराणादिवाक्येष्टरूपेण रश्मिमितेन
मृतानां चतुर्दश्यां श्राद्धं कर्तव्यमितितात्पर्यमाचारानुरोधात् तेन स्त्रिया अपि प्रसवेन मृताया अत्तुर्दश्या
मेकोद्दिष्टं वायुपुराणे युवानस्तु गृहेस्य मृतास्तेषां तु दापयेत् शस्त्रेण च हतायेवै तेषां दद्याच्चतुर्दशीम्
गृह इत्युपलक्षणं तेन युवदशायां यत्र कुत्रापि मृतानां पित्रादीनां श्राद्धं चतुर्दश्यां कर्तव्यं शस्त्रहतानां
च श्राद्धं कर्तव्यमित्यर्थः युवमरणे तु युवदशामृतत्वमेव प्रयोजकं न तु रोगेण तरनिमित्तमृतत्वं हेतुविशेषा
नभिधानात् युवेतराणं रोगे तरनिमित्तत्वं प्रयोजकं अत एव युवेतरस्यानुपसर्गहेतुकमरणे चतुर्दश्यां न
श्राद्धं रोगनिमित्तमृतत्वात् एतच्चाश्राद्धमेकोद्दिष्टविधिनाऽऽचारात् चतुर्दश्यां तु यच्छ्राद्धं सपिंडीकरणेह
न तदेकोद्दिष्टविधिना कर्तव्यं शस्त्रघातिनामिति गौडवाक्यदर्शनाच्च शस्त्रघात एषामस्तीति शस्त्रघा
तिनः शस्त्रादिहतास्तेषामित्यर्थः स्त्रीणामप्येतदेकोद्दिष्टं पुंस्त्वस्याविवक्षितत्वादिति अत्र च शस्त्रादि
निमित्तमृतानां पुवस्थानां चतुर्दशीश्राद्धसमये बोधित इति शस्त्रघातादिना मृतस्यैतद्दिन श्राद्धसा
गित्वबोधनेतात्पर्यात् एकोद्दिष्टश्राद्धसंकल्पवाक्ये तन्निमित्तकामरणोल्लेख्यो न प्रयोजकः वस्तुतः
सतामेव निमित्तानामेव चतुर्दशीश्राद्धनिमित्तत्वात् तथा चाऽद्याऽऽश्विनकृष्ण चतुर्दश्याममुकगो
त्रस्य पितुरमुकशर्मण एकोद्दिष्टश्राद्धमहं करिष्ये इत्येवं संकल्पः कर्तव्यः युवानस्तत्र षोडशवर्ष

वयस्कमारभ्यत्रिंशद्वर्षपर्यन्ताविवक्षिताइतिरत्नाकरप्रभृतिनिबंधः अत्रपक्षेप्रतिपदादितिथिषुफ
लानिचनानाविधानिनानास्मृतिषुकथितानितेषुपुरुषमात्रकाविषयकफलानिनिरुच्यलिख्यं
न्तेतद्यथाप्रतिपदिधनलाभलब्धाविनाशौफलम् द्वितीयायांद्विपदाधिपत्यंतृतीयायांसर्वकामप्राप्तिः
चतुर्थ्यांयशः पंचम्यांमहालक्ष्मीः षष्ठ्यांद्विजकार्यैकपूजनंसप्तम्यांगणाधिपत्यं अष्टम्यांसंपूर्णाबुद्धिः नवम्यां
स्त्रीविषयकैश्वर्यम् दशम्यांवहुगोजातीयलाभः एकादश्यांवहुब्रह्मवर्चस्विपुत्राः द्वादश्यांसुवर्णरज
तम् त्रयोदश्यांज्ञातिश्रैष्ठ्यम् चतुर्दश्यांभूतिः अमावास्यायांप्रतिपदादितिथ्युक्तसर्वफलानि अत्रचनि
त्यत्वपुरस्कारेणापिसर्वेदिनक्रियमाणश्राद्धेषुततत्तिथिप्राप्तौतत्फलप्राप्तिरपिभवतीतिप्रतिभाति
संख्यावधनेस्यैवसंख्यावशादिदेशकरणेकथितफलयोगात् गंगातीरादिकृतावश्यकश्राद्धवच्चेति
आश्विनकृष्णपक्षेकेवलायास्त्रयोदश्याः पार्वणश्राद्धंप्रतिनिमित्तमुक्तं विष्णुनाप्रोष्ठपद्यूर्ध्वंकृष्णत्र
योदशीत्यनेनकेवलायामघायानिमित्तत्वमुक्तं देवीपुराणे तत्रापिमहतीपूजा कर्तव्यापितृदैवते
ऋक्षेपिंडप्रदानंतुज्येष्ठपुत्रीविवर्जयेदित्यनेनपितृदैवत्यऋक्षेमघायामित्यर्थः मघात्रयोदश्योर्मि
लितयोरपिनिमित्तत्वमुक्तंवहुभिः तत्रशंखः प्रोष्ठः पद्यमतीतयांमघायुक्तां त्रयोदशीम् प्राप्यश्रा
द्धंहिकर्तव्यंमधुनापायसेनच श्रीमहाभारते अपिनः सकुलजायाद्योनदद्यात्त्रयोदशीम्
मघायांसर्पिषायुक्तंपायसंदक्षिणायने मनुः यत्किंचिन्मधुनामिश्रंप्रदद्यात्तुत्रयोदशीतदप्य

क्षेयमेवसाहर्षास्वचमघासुचवशिष्टः पितामहश्चैवतथैवप्रपितामहः उपासतेसुतंशाकुनाइव पिप्पल
म् मधुमांसैश्चशाकैश्चपयसायापसेनच एषनोदास्यतिश्राद्धंवर्षासुचमघासुच ब्रह्मपुराणे आश्वयु
ज्यांतु कृष्णायांत्रयोदश्यांमघासुच प्रावृट्ऋतौयमः प्रेतान् पितॄंश्चापियमालयात् विसर्जयंतिमानुष्ये
कृत्वाशून्यंस्वकंपुरं क्षुधार्त्ताः कीर्त्तयंश्चदुष्कृतंतुस्वयंकृतं पायसंपुत्रपौत्रेभ्यः कांक्षंतोमधुसंयुतंतस
त्तांस्तत्रविधिनातर्पयेत्प्रापसव्येनचमध्वाज्यतिलमिश्रमन्नेनयाशीतेनचोमसाग्रासमात्रंपरमहाण्यकंयः प्रा
सुयान्नरः भिक्षामात्रेणयः प्राणसंधारयतिवास्वयम् योवासंवर्द्धयेद्देहंप्रत्यहंप्रत्यहंस्वात्मविक्रयात् श्राद्धं
तेनापिकर्तव्यंतैस्तैर्द्रव्यैः सुसंचितैः त्रयोदश्यांप्रयत्नेन वर्षासुमघासुच तस्मात्परतरः कालः श्राद्धेष्वन्यत्रवि
द्यतेपत्रसाक्षि पितरोगृह्णंत्यमृतमक्षयं आश्वयुज्यामितित्रयोदश्यामित्यस्यविशेषणंतामिस्रकृष्णत्रयो
दश्यामित्यर्थः प्रावृडृतौवर्षर्तावित्यर्थः शुक्लादिमासरीत्याः परपक्षस्यभद्रांतर्गतत्वात् कृष्णत्वम् अत्रतत
द्रव्यविधानंश्राद्धस्यावश्यककर्तव्यत्वविधानंफलप्रकर्षविधानंचमघात्रयोदश्योर्मिलितयोः मिलित
योर्मघात्रयोदश्योः सूर्यस्य हस्तनक्षत्रावस्थितौतृतीयंनिमित्तंतस्यगजच्छायेतिनाम तथाचब्रह्मपुराणे योगो
मघात्रयोदश्योः कुंजरच्छायसंज्ञकः भवेन्मघायांसंस्थेचशशिन्यर्केकरेस्थिते तत्रचश्राद्धमावश्यकंतत्र
याज्ञवल्क्यः संव्यतीपातोगजच्छायाग्रहणंचंद्रसूर्ययोः श्राद्धंप्रतिरुचिश्चैवश्राद्धकालाः प्रकीर्तिताव्यतीपा
तोज्योतिषप्रसिद्धः सूर्यचंद्रमसोः क्रांतिसाम्यसमयः पुण्यकालविशेषः अत्रच: ८

गतच्छायायाश्चंद्रसूर्यग्रहणस्य चावश्यकश्राद्धकालत्वं अत्र केवलायां त्रयोदश्यां मिलितयोर्मघात्रयो
दश्योर्गजच्छायायां च सपुत्रापुत्रयोरप्यधिकारः पिंडवत्वेव श्राद्धे पुत्रिणः आवश्यकश्राद्धानिषेधा
त् नैच्छन्त्रयोदशीश्राद्धं पुत्रवान्यः सुतायुषे इत्यादिनिषेधवाक्यममौलिकमिति रत्नाकरलेख
नात् पुत्रवतोपि त्रयोदशीश्राद्धाधिकारः केवलायां मघायां पुत्रवता श्राद्धं पिंडरहितं कर्तव्यमिति
विशेषः जगच्छायायोगो यावत्कालं भवति तिष्ठते तावत्कालपर्यंतं ब्राह्मणेन भोजनं न कर्तव्यं तथा
ब्रह्मपुराणे सूतके मृतके चापि ग्रस्तयोश्चंद्रसूर्ययोः छायायां कुंजरस्याथ भुक्त्वा तु नरकं व्रजेत् भुक्त्वा
प्रमादाद्विप्रस्तु सम्यक् चांद्रायणं चरेत् गजच्छाये कुंजरस्य चेति याज्ञवल्क्यवाक्यं श्राद्धं प्रतिनिमित्तत
मेवोक्तं पारस्करः श्रद्धान्वितः श्राद्धं कुर्यात् शाकेनापि नापरपक्षमतिक्रामेत एतत्पक्षीयश्राद्धस्याव
यफलत्वमपि तस्मिन्पक्षे कल्पचतुष्टये प्रथमपक्षाद्युपक्रमेण श्राद्धारंभे कृते तत्र विघ्ने वृत्ते ऽग्निमक
ल्यानानुसरणे यदि निमित्तमनादेयं नित्यत्वे कल्पांतरे बाधकन्यायानवतारादिति एतस्मिन्पक्षे श्राद्धक
रणाभावे कार्तिकामावास्यायामितोप्यावश्यकं श्राद्धं येयदीयान्विता राजन् ख्याता पंचदशी भुवि न
स्याद्देयं न चेद्दत्तं पितृणां तु महालय इति वाक्यात् महालये पितृणमुत्सवाश्रये ऽपरपक्षे इत्यर्थः श्याजा
तपः सर्वस्वेनापि कर्तव्यं श्राद्धं वै राहुदर्शने अकुर्वाणस्तु नश्याद्द पंके गौरीवसी इति राहुदर्शनं तु हि श्राद्ध
मार्चं कारकमिति निचोदकेन वान्नेन च गृहभक्ष्यादनेन तथा पितरः स्वगृहपन्यन्नमष्टकासु मयासु च माद्दद्यात्सुदायुक्तो वि

न्तुष्वाग्रयणेषु च नवोदके इति वर्षोपक्रमे जलसंभवे इत्यर्थः सदाचारात् आर्द्रानक्षत्रावस्थितसूर्यावच्छि
न्नसमय इत्यर्थः नवान्न इति शारदे वसंते च इति प्राचः गृहप्रच्छादन इति गृहे परिस्तरणेनाच्छादनमेतत्या
वरण श्राद्धनिमित्तं गृहप्रवेशस्त्वाभ्युदयिकश्राद्धनिमित्तं प्रवेशे नववेश्मन इति वाक्येन विहितं तीर्थश्राद्धे
निनिमित्तकं पूर्वं कथितं अन्न चनवान्नभक्षणनिमित्तं च पार्वणश्राद्धस्य ज्योतिषे प्रतिपादितं तत्र च पितृदे
वेभ्योऽदत्वा नवान्नभक्षणं निषिद्धमिति नवान्नभक्षणं पूर्वकानि श्राद्धं आवश्यकं श्राद्धं यद्यपि नवानि नानाविधान्य
न्नानि भवन्ति तथापि गृह्ये नवान्नप्राशननिमित्तकनवान्नकर्मकथने भाष्ये च गृह्ये धीव्रीहियवाभ्यां
शरदृसंतयोर्यजेत् श्यामाकैर्वनीवर्षासु इति लिखितेन वाक्येन षष्टिकायवश्यामाकरूपान्नसंभवका
ल एव यन्निमित्तः तत्र श्यामाकौन्त्यजिर्वान प्रस्थाना श्राद्धकालः गृहस्थानां यववीहिप्राशनं परं श्राद्धका
लः यद्यपि नवान्नप्राशनकर्मणि इष्टेर्विधानं न याप्याकास्तानुल्यनया श्राद्धे पिदभयमेव निमित्त
मिति तत्र षष्टिकव्रीहिभक्षणनिमित्तकं सरदि यवान्नभक्षणमिति मितकं वसंते हेमंते हेमंते कनवा
न्नभक्षणनिमित्तम् ज्योतिषानुसारात् तथा हि ज्योतिषे भोजराजः वृश्चिके पूर्वभागे तु नवान्नं श
शस्यते बुधैः उत्तरैः क्रियमाणं तु धनुष्ये च कृतं भवेत् धनुषि यत्कृतं श्राद्धं पितॄणां वोपतिष्ठते पूर्वभागोऽ
त्र वृश्चिकत्रयोदशांशकरूपकारश्चारात् धनुषि यत्कृतं श्राद्धं हेमनीश्च निशासु चापि तरस्तत्र गृ स्वति
नवान्नामिषकांक्षिणः स्मृत्योपक्षेत वंध्यत्वं पक्षेस्तान्वा सुशोभनं सुतिथौ सुमुहूर्ते च नवा ॥ ॥ ॥ ३५

श्रा· वि· ३६ न्नफलभक्षणंमिजन्मसु त्रयोदश्यांनंदायांपितृभिःपिता श्राद्धंसुतादिनैनैवकार्यंसंततिमिच्छता चैत्रपौषयोः
कृष्णपक्षेनवान्नंवर्जयेत्सदा भवेज्जन्मांतरेरोगीपितृणांनोपतिष्ठते अत्र चैत्रपौषयोर्निषेधात् वृश्चिके
गवान्नभक्षणंसंभवे माघादौ श्राद्धपूर्वकंनवान्नभक्षणं युज्यत एवेति चैत्रेनवान्नभक्षणनिषेधादर्था
दयवे ऽपिनवान्नभक्षणनिमित्तंयवपाकात् पृथक् श्राद्धमायाति वायुपुराणे शुक्लपक्षस्य पूर्वाह्णे श्राद्धं
कुर्याद्विचक्षणः कृष्णपक्षापराह्णेतु रौहिणं तनलंघयेत् अत्र रौहिणं नलंघयेदिति कृष्णपक्षशुक्लप
क्षयोः श्राद्धे रौहिणं पूर्वापरसीमांतेन शुक्लपक्ष श्राद्धेत्ववसाने सीमां रौहिणं तदनंतरंनकर्तव्यमित्य
र्थः कृष्णपक्षे श्राद्धारंभसीमारौहिणंनपूर्वेनारंभणीयमित्यर्थः ब्रह्मपुराणे पूर्वाह्णेमातृकंश्राद्धमप
राह्णेतुपैतृकं एकोद्दिष्टंतुमध्याह्ने प्रातर्वृद्धिनिमित्तकं मातृकश्राद्धमन्वष्टकाश्राद्धंपूर्वाह्णे अत्रा
पराह्णे शुक्लपक्षे पूर्वाह्णेविधानात् वृद्धिनिमित्तमाभ्युदयिकमित्यर्थः मत्स्यपुराणे प्रातःकालोमुहूर्तां
स्त्रीन्संगवस्तावदेवतु मध्याह्नस्त्रिमुहूर्तःस्यादपराह्णस्ततःपरम् सायाह्नस्त्रिमुहूर्तःस्यात् श्राद्धं
तत्रनकारयेत् राक्षसीनाम सावेला गर्हिता सर्वकर्मसु अह्नोमुहूर्ताविख्याता दशपंचच स
र्वदा तत्राष्टमेमुहूर्तोयः सकालःकुतपःस्मृतः मध्याह्नेसर्वदायस्मान्मंदीभवतिभास्करः तस्मा
दनंतफलदस्तत्रारंभोविशिष्यते मुहूर्तादूर्ध्वनयाद्यमुहूर्तचतुष्टयंमुहूर्तपंचकंचैकस्यथावाच्यनमित्य
त्यत्र सर्ववाक्यैकवाक्यतयायमर्थः पंचधाविभक्तस्य पंचदशमुहूर्तात्मकस्यादिवसस्यमा ॥ ३६

नःकालादयःपंचभागास्तेष्वाभ्युदयिकादिश्राद्धचतुष्टयंचतुर्थभागेषुप्रशस्ततमम्सतिसंभवेत्तत्रैव
कर्तव्यम्यदातुप्रशस्तमध्यान्हादिकाललाभएकोद्दिष्टादौनभवतितदाऽनिषिद्धसंगवादिकालेषु
एकोद्दिष्टादिकंकर्तव्यमिति अतएवपार्वणेऽपि अपरपक्षादावपरान्हालाभेसंगवादिष्वपिकर्तव्य
तानिषिद्धकालेसर्वेषामनाचरणात्तदर्थंविवेचयति ऊर्द्धंमुहूर्तादितिकुतपादूर्द्धंमुहूर्तेचतुष्टयेमुहूर्ते
पंचपंचकंकुतपात्पूर्वमार्थात्एकंमुहूर्तंकुतपएवएतन्मुहूर्तेदशायंस्वधावाचनमिष्यतेस्वधाव
च्यंतेऽत्रेतिस्वधावाचनश्राद्धयोग्यमित्यर्थःप्रातर्मुहूर्तत्रयंसायान्हेमुहूर्तत्रयमितिमुहूर्तपंच
कंसर्वश्राद्धेषुनिषिद्धम्मनुःरात्रौश्राद्धंनकुर्वीतराक्षसीकीर्तिताहिसासंध्ययोरुभयोश्चैवसू
र्येचैवाचिरोदिते अचिरोदितेइतिदिवापंचमुहूर्तत्रयमित्यर्थः विष्णुःसंध्यारात्र्योर्नकर्तव्यं
श्राद्धंखलुविचक्षणैः तयोरपिचकर्तव्यंयदिस्याद्राहुदर्शनम्स्नानंदानंतथाश्राद्धमनंतंराहुद
र्शने आसुरीरात्रिरन्यत्रतस्मात्तांपरिवर्जयेत्एतेनान्यत्रापितात्कालिकश्राद्धनिमित्तेपुत्रजन्मा
दौसतिसर्वदैवश्राद्धंकर्तव्यमित्युक्तंभवति एवंचानग्नेसवश्यकश्राद्धनिमित्तानि अमावास्या
सर्वाचतस्रोऽष्टकाःमाघीश्रावण्याग्रहायण्युपूर्णिमास्तिस्रः आश्विनकृष्णपक्षस्तस्यस्तन्यक्षीयत्र
योदशीगजच्छायाचंद्रसूर्यग्रहणंव्रीहियवपाकौतीर्थप्राप्तिः आर्द्रानक्षत्रावास्थितिः सूर्य
स्यनवान्नभक्षणंआभ्युदयिकश्राद्धनिमित्तानिचरणश्राद्धमावश्यकम् अकरणेऽनि:

घोपदेशादितिश्राद्धप्रशस्तोगंगानीरादिः निषिद्धादिस्तुदेशः महानद्युत्तरंमगध दक्षिणद्वादशयोजना
वच्छिन्नस्त्रिशंकुदेशःकलिंगदेशःम्लेच्छदेशः शर्करादिसंकीर्णदेशः श्राद्धेप्रशस्तब्राह्मणान त्रिदं
डियतिः आत्मवित्वेदवित्वेदांगवित् वानप्रस्थब्रह्मचारी असगोत्रः साधुगृहस्थः याज्ञिकपुरा
णवेत्ताश्राद्धकर्मवित्विष्णुशिवसूर्यान्यतमभक्तः असमानप्रवरः पितृभक्तः श्वशुरः दौहित्रगुरुः
आचार्यः जामाताऋत्विक्मातृस्वस्त्रेयः पितृष्वस्त्रेयः मातामहः मातुलः भागिनेयः अष्टवर्षपरीणे
नाशनपंक्तिःपावनः गायत्रीमात्रसारोपिसदाचारः अथश्राद्धेनिषिद्धाब्राह्मणाः नामंत्रयेदित्यनुवृत्तौ
कात्यायनः द्विजन्मशुक्लविल्लिंधिश्यावदंतच्छिद्रप्रजननव्याधितव्यंगिश्वित्रिकुष्टिकुनखिवर्जमिति
र्हिनग्न्येगुश्चर्माशुक्लोत्तानिगौरः विल्लिधिविचर्चिकायुक्तः शुक्लविल्लिधिः शुक्लांड इतिस्मृतिरत्नविवे
कः श्यामदंतोजन्मनैवकृष्णदंतः विद्धप्रजननच्छिन्नमेढ्रचर्मा एवमित्रं शत्रुर्मूर्खः ग्रामयाजकः देवल
कः चिकित्सकः क्रयविक्रयोपजीवी ग्रामप्रेष्यः राजप्रेष्यः गुरुविरोधीनक्षत्रग्रहसूचकः त्यक्ताग्नि
वार्द्धुषिकः पश्चीपशुपालकः परिवेत्ता परिवित्तिः निराकृतिनर्तनशील अवकीर्णीवृषलीप
तिः वंध्यानुवृषलीत्येयावृषलीतुष्टवप्रजाः अपरावृषलीत्येयाकुमारीपास्तुरजस्वला पौनर्भवः
काणः गृहावस्थितव्यभिचारीस्त्रीपतिः शूद्रशिष्यः अभिशस्तः कुंडः गोलकः पतितसंसर्गी
अवनीक्लीवः योनिदोषवान् दिधिषूपतिः पुत्रपठितः शूद्रापतिः स्त्रीजितः द्व्यंगुलातीतकर्णः शि

ल्पजीवीस्त्रीयाजकःपतितःअक्षक्रीडीदुराचारःऐन्द्रजालिकःपारदारिकःमातृत्यागीपितृत्यागीदारत्यागी
ऋरुकपोषकःअथकृतविवाहःनास्तिकःक्षपणःअसत्यवादीऋणहर्तासवयाकेशशून्यशिरस्कःस्त्री
तुल्यवाक्खष्टःस्वाश्रमविच्युतःपर्याहितःपर्याधातासोदर्येतिष्ठतिज्येष्ठेयेऽग्न्याधानंकरोतिहितयोःपर्या
हितोज्येष्ठःपर्याधाताकनिष्ठकःअग्न्युत्सादकअरण्यदाहीआवसथदाहीक्षेत्रसस्यदाहीअगारदा
हीसदाव्यसनशीलारक्तकेशःनपुंसकभेदाःषण्डकोवातजःषण्डःक्लीबोऽप्ययनपुंसककीलकश्चे
तिषण्डधायंक्लीबभेदोविभावितःशूद्रयाजकवान्ताशीराजकारितपापचिन्हांकितःवेश्यापतिर्य
द्वाचार्य्यःस्त्रोतोभेदकःवृक्षारोपणशीलःकन्यादूषकःहिंस्रःवृषलव्यूतिःसदापाचकःश्लीपदी
कूटसाक्षीगणयाजकःसत्रधारादिधर्मकृत्येभग्नोत्साहःहीनातिरिक्तांगःसाहसिकःकपटतुला
व्यवहारीआत्मंभरिःपुस्तोपयातोकृत्याभिचारशीलःदत्तापलापीसमयभेदकःपक्षिघातीमीनघा
तीसर्पघातीकच्छपघातीनानाजंतुवधासक्तश्चवधवधोपजीवीशूद्रप्रेष्यःमांसविक्रयीगरदः
कुंडाशीश्येनक्रीडीसमुद्रपायीचारणवृत्त्युपजीवीःमद्यपःरसाविक्रयीकेकरःधनुष्कर्ताशर
कर्तामित्रध्रुक्धूर्त्तवृत्तिःभृतकाध्यापकःभृतकाध्यायिकःपित्राविवदमानःदूतःनित्यं
पाचकःकाण्डपृष्ठःस्वकुलंपृष्ठतःकृत्वायोवैपरकुलंव्रजेत्तेनदुश्चरितेनासौकाण्डपृष्ठइति
स्मृतःउन्मत्तःगण्डमालीवेदनिंदकःउष्ट्रदमकःगोदकःदनिदमकःप्रसवकालेऽप्यजातश्मश्रुःगलरोगी

गः धर्मविक्रयी अश्वविक्रयी गजाविक्रयी गोविक्रयी लवणविक्रयी लाक्षाविक्रयी चामर विक्रयी शू
द्रदिनेक्षतस्त्रीसंगमः पुत्रिकापतिः रजस्वलास्त्रीकः एककूपोदके ग्रामेसंवत्सरवासो अंधवधिरः पांडु
रोगीदंडाधिकृतः अशुचिः राजद्विष्टः पुरोहितः अनूढापुत्रः अनूढापुत्रपुत्रः अनूढापतिः अनुपासि
तसंध्या अष्टौपापरोगिणः उन्मादस्त्वग्दोषोराजयक्ष्मा श्वासमधुमेहोभगंदरोमहोदरम् अश्मरीत्यष्टौपापरो
गाः अथश्राद्धेप्रशस्तकुशाः दक्षिणदिग्वस्थितदक्षिणवनगोकर्णदीर्घाः समूलाः आहरिताः श्राद्धदिवसे
स्वयंप्राप्तरुन्यादिनाः पंडितमूलतरणेउपमूलसकृल्लूनाः श्राद्धकर्तव्यस्तुष्टिहस्तमिताः योग्यदेशस्थाः
कुशाभावेमुंजश्यामाकदूर्वाकाशबल्वजाः तीक्ष्णरोमाणश्च अथनिषिद्धकुशाः चितांजाताः वर्त्मजा
ताः यज्ञविनिर्युक्ताः पितृतर्पणविनियुक्ताः अमेध्यलिप्तनीलीक्षेत्रजातकर्पासक्षेत्रजाताः श्राद्धेतिलाः श्यामाः
प्रशस्ताः श्वेतानिषिद्धाः श्राद्धेनिषिद्धजलम् दुर्गंधिजलम् पर्युषितजलम् अशुच्युच्छिष्टस्पृष्टो
द्धृतजलम् अंत्यजजलाशयजलम् अनुत्सृष्टपरखानितजलाशयजलम् अभोज्यानिपानजल
पतितादिकाकारितस्थानजलम् तर्पणेदर्भमंत्रतिलहेमरजतान्यतमरहितंजलंनिषिद्ध
म् अथश्राद्धेऽर्घपात्राणि सौवर्णराजतताम्रमयखड्गपात्रमणिमयपात्राणि त्रैवर्णि
कनिर्मितानि पलाशादियज्ञीयवृक्षपात्राणि पत्रपुटकानिच एतान्येवपरिवेषणेभोज
नार्थेचपात्राणिप्रशस्तानि अथभोजनेपरिवेषणेचनिषिद्धानिपात्राणिसीसक

श्रा॰
वि॰
४१

मयाऽश्मपयाषाणमयमग्नपात्रक्षुद्रपात्राणि दैवे राजतानि भोजन मृण्मयपात्रं अथश्राद्धेगंधादिपं
चकम् तत्रगंधाः श्वेतचंदन अगुरुगुडत्वक कुंभकर्पूरपद्यकाष्टउशीरकुटजजयमांसी गेदिशणस्त
गंधिद्रव्यमेतत् नतुतुल्लस्यतुकारीउग्रगंधो वृक्षः सेंद्वारः निषिद्धगंधाः कस्तूरी सिंदुकादीनि अथ
पुष्पाणि विहितानि पद्मनीलोत्पलरक्तोत्पलकुमुदचंपकतिलकनगरयूथिकामाधवीकुन्दकुब्ज
कानवमालिकासेवती कल्हारतुलसीपत्राणिनिषिद्धेतरश्वेतपुष्पाणि अथनिषिद्धपुष्पाणि अर्क
भाण्डीपीताम्लानक्रमिकेशादिदुष्टानि उग्रगंधीनिरक्तवर्णउक्तइपुष्परक्तकरवीरश्वेतगंधिकुसुमे
तरकंटकिवृक्षपुष्पंचेतरवृक्षोद्भवपुष्पाणि अथश्राद्धेधूपद्रव्याणि सघृतगुग्गुलुस्यमधुगुग्गुलुचंद
नागुरुउशीरपद्मकाष्टकर्पूरश्रीखंडाःतदभावेदेवदारुसरलाद्यपि अथनिषिद्धधूपोः केवलघृतकेवल
गुग्गुलुतृणगुग्गुलुउग्रगंधि अगंधि असाधिसंकद्धानि प्राणिजंच कस्तूरिकादि दीपे घृतं तैलंच
विहितं तदभावे सार्षपादिस्नेहः प्राणिजस्नेहो दीपेनिषिद्धः श्राद्धेवस्त्रंनवमनग्लग्नम् अ
भ्रं सदशंदेयम् संपत्तौ सत्यांवासोयुगम् त्रिपटंवाधौतकौशेयकंवलादिदानमधिकफलं
उपवीतमधिकफलार्थंनत्वावश्यकम् तांबूलादीनि श्रेष्ठमवस्तूनि गंधदानाद्यवसरे दातव्यानि
तांबूलोपकरणानि पर्णपूगखदिरचूर्णखदिरसाकर्पूर श्रीदंडकस्तूरीएलाकंकोलवंगसहकारिदि ४१
व्यानि अत्र कर्पूरादीनि पृथगपिदेयानि अथश्राद्धदेशेसन्निधापनीयानि गडकमृंगपात्रश्वेतरक्तनेपालकंवला

कृष्णाजिनगौरसर्षपगौरकृष्णारण्यतिलविदारिणपतितरजताऽस्तृत कृष्णच्छागदानानि श्राद्धप्रशस्ता-
नि अथ श्राद्धदेशेऽपसारणीयानि काककुक्कुरकुक्कुटविड्वराहविडालवृषलीपतिखंजखण्डाःरजस्व-
लाःत्रुटितकर्णपतितः कुष्ठी व्रणी नास्तिकः भयानकः अशुचिः नग्नः धूर्त्तः नीलकषायवस्त्रः छिन्नकर्णः
लोहसीसः मलिनांबरः दीर्घरोगी अभिशस्तः ऊनांगः अधिकांगः काणः दान्तद्वेष्यः मद्यपः भोगिनी
पतिः भग्नकुलः असती चंडालः पाषण्डः पर्युषितान्नं एतेऽपसार्याः एतेषां काकादीनामन्यतम
दृष्टमपहतं श्राद्धहविषांत्यागः हविरंतरासंभवे तेष्वेव हविःषु मृद्युक्तानिरद्भिः प्रोक्षणम् तिलगौर
सर्षपविकिरणं कृत्वा तैरेव हविर्भिः श्राद्धं कर्त्तव्यं मातृपितृवर्गासवर्णास्त्री पाकादिकर्मानुकूल
व्यापारनिषिद्धः अथ श्राद्धे विहितानि हविर्द्रव्याणि तत्र दुग्धदधिघृतानि गव्यानि गव्यपाय
सम् तिलतंडुलमुद्गसाधितकृषरान्नम् अपूपादि शर्करासीरसंयुक्ताः पृथुकामध्वाक्तलाजा
तिलव्रीहियवाश्चेति शालिस्वसुन्धनधान्यं प्रसारिकाः प्रसारिकानि वारविशेष इति हलायुधः
प्रसारिका मध्यदेशे साठीला इति प्रसिद्धं धान्यं चतुर्वर्ग संवश्चेनापी नारका कृष्णा चेति श्राद्ध
पल्लवः मगधदेशे प्रसिद्धं यं षष्टिका अन्न आयुधान्यं मुलं श्राद्धे प्रयुज्यते ग्राम्याभिरोषधीभि
र्मासंश्रीयं न इति सामान्यतोऽभिधानात् विशेषोनिषेधात् किंच कृदोगपरीशिष्टकीलशारदंधान्यं ष
ष्टिकादीन्यादिपदेनास्यैव संग्रहः कृष्णमाषामुद्गगोधूमश्यामाकनीवारकलायकंगुवंशबीजानि अथ

कमांसंनिषाखासमयासुस्थितश्टंगच्छागमांसंसर्वलोहितच्छागमांसंगोधामांसंहरिणविचित्रहरि
णकृष्णहरिणशंवरमृगमेषशशककूर्माःऽऽरण्यवाराहाकंसानितिनिरिलावकर्त्तव्यकौशल्यकी
क्रकरसांपक्षीणांमांसांनिक्रकरःकरान इतिप्रसिद्धःवाध्रीणसमांसंत्रिपिवंत्विद्रयक्षीणंश्वेतस्छ
मजायतिघ्रूवाध्रीसस्संतुनंप्राहुयाज्ञिकाःपितृकर्मणिकृष्णग्रीवोरक्तशिराःश्वेतपक्षोविहंगमःसवैवा
ध्रीणसःप्रोक्तइत्येषानैगमिम्मुनेःछागपक्षिणैवाध्रीणसैनयोर्मांसंमंत्रसंस्लजमांसंयदाछागादिकंप
शुम्मालभ्यमांससुपादीयतेतदाप्रथमंमंत्रेणपशुप्रोक्षणंकर्त्तव्यं समंत्रश्चओंपितृभ्यस्त्वाजुष्टंप्रोक्ष्यामि
एकोद्दिष्टेतुपित्रेत्वाजुष्टंप्रोक्षामीयादिरूपःअजालंभपक्षेसिंहादिहतमांसादिषुनमंत्रसंस्कारपक्षेनिसिंह
व्याघ्रहतहरिणमांसंलब्धंक्रीतच्छागादिमांसंप्रस्तराद्यभिधानछागादिगसंअथमत्स्याःमहाशल्करोहि
तराजीवपाठीनश्वेतशल्काश्चान्येपिअथशाकाःकालशाकंचवस्तुकंमूलकंकृष्णनाडिकावेत्रीकुरंक
लापंचपटोलंसार्षपंतथासूर्यावर्त्तंसुनिष्पन्नंशाकान्याहुर्मनीषिणःकृष्णनाडिकाकृष्णनाडीचइ
तिआद्रूपल्लवपज्यौसूर्य्यावर्त्तेहुरहुरइतिप्रसिद्धम्सुसिद्धंसुनिष्पन्नंतम्लोनिकषायपत्रसदृशप
त्रंचौपत्रीतिप्रसिद्धम्जलप्रभवशाकंपटुनाडीशाकंचवाक्यांनरान्अथफलानिआम्रपनसकदलीना
लिकेरआमलकीप्रवीनामलकीपद्मवीजखर्ज्जुरतिन्दुककटिकारिकाद्राक्षाकर्मकनारंगकलयलीदाडि
मदाडिमीविल्वाऽऽम्रानकलकुचवदरीद्वयम् पूगफलपटोलवीजपूरकक्षीरिकात्रसुष १

पुरुषकश्रृंगाटकमधूकगंभारिफलापिप्पलीमरिचकोविदारजलवृंतयानिफलानिपक्वानिभक्ष्याणि
नान्यथान्नपक्वानिदेयानिमधुकपुष्पंकोषकंलीरभेदाःनक्षिरूा राम्यगुडशर्करादयःअन्यान्यपिनिषि
द्धेतररसस्वादुमधुरफलानिकर्कटीप्रभृतीनिश्राद्धेदेयानिफलान्ययत्नपक्वानिदेयानि अथकंदाःसूरण
दीर्घमूलकंकशेरुविंशद्विप्रकारंसर्वशालूकभेदाःआर्द्रकंविदारीविदारिकंदइतिप्रसिद्धःनालमूलं
शतावरीकंदेषुयथायदभ्युवहरणीयभवति तथाकृत्वादातव्यंतदिति अथव्यंजनसंस्कारकरद्रव्या
णि हिंगुजीरकधान्यकहरिद्राशुंडीमरिचाऽऽर्द्रकदाडिमीबीजघृततैलंलवणानि सामुद्रकसांभरिसैं
धवानितैलंतिलभवंसार्षपंचअत्रवमांसीदानिव्यंजनान्युपकरणानि चामात्रश्राद्धेआमान्येवदातव्यानिसि
द्धान्नश्राद्धेसिद्धान्येवदातव्यानीतिश्राद्धपल्लवःसक्तुलाजाचिपिटकदुग्धविकारदधिदुग्धघृतगुडलड्डुका
दिपक्वान्नानि चाग्निसाधितान्यप्यामश्राद्धेदेयानीति श्राद्धपल्लवश्राद्धप्रदीपौ अत्रचकालशाकंमहाश
ल्काःखड्गलोहामिषंमधुअनंत्यायेकल्पंतेप्यन्नानिचसर्वशःकालशाकंप्रसिद्धंमहाशल्कारोहितम
त्स्यस्तयोर्मत्स्याःखड्गोगंडकः लोहः सर्वलोहितछागः तयोर्मांसंमधुक्षौद्रमुन्यन्नानिनीवाराःएतेश्राद्धम
नापित्र्यक्षिजनकंशर्करादीरसंयुक्ताःपृथुकानित्यभक्षणाःएतेश्राद्धभक्षयापित्र्यतृप्तिजनकंलाजांच
मधुसंयुक्तान्सक्तून्शर्करयासहश्राद्धेदद्यात् अत्रविहितव्याणिश्राद्धदानेतत्फलेच्छायांसमुच्चयोनतुवि
कल्पःभक्ष्यंभोज्यंचविविधंमूलानिचफलानिचहृद्यानिचैवमांसानियानानिसुरभीणिचउपनेयंसर्वमेतदिति ४४

मनुवचनात् ततोन्यं बहुसंस्कारं नैकव्यंजनपानवत् चोष्यं पेयं समृद्धं च यथा बहुपयादयोदेति दे
ववाक्याच्च समुच्चयविधानात् नैकव्यंजनपानवदित्यपि अनेकव्यंजनविधानं न त्वेकव्यंजनानां
षेधः वाक्यभेदप्रसंगात् तस्मादनेकव्यंजनस्य प्राशस्त्यं एकव्यंजनस्याधिषेधात्। अनेकव्यं
जनस्यालाभेऽनिषिद्धत्वादेकमपि व्यंजनमुपादेयमिति विहित द्रव्येषु एकद्रव्यदानेनापि श्राद्ध
स्वरूपनिर्वाहः अथ श्राद्धेऽविहिताऽनिषिद्धद्रव्याणि पद्मबिल्वहिंगुपिप्पलीशृंगाटकदधि
सक्तुश्वेतसिविकेसुकमधुकमरिचानि अत्रा हिंगुपिप्पलीमरिचानि द्रव्यान्तरसंस्कारार्थं
देयानि केवलानि न देयानि परिशिष्टानि विहितालाभे देयानि अथ श्राद्धे निषिद्धद्रव्याणि के
वल्लजलं वारस्थ्यस्याधिगसुगाधन्ननूपं हि खिन्नं उपभुक्तान्नभागरूपाग्रावलेहितं स्वकं पर्युषितं परि
दग्धं शर्करं कीटपाषाणकेशोपहतं वारदुष्टं भावदुष्टं दृष्टोपहतं श्वासोपहतं वासोवधूतं एतानि विहि
तद्रव्याण्यपि निषिद्धानि विषहतमांसं छन्नहतमांसं व्याधिहतमांसं सिंहव्याघ्रनरतिर्यग्घतमांसं
मंत्राप्रोक्षितालब्धपशुमांसं महिषीक्षीरं हरिणीक्षीरं महिषीक्षीरं उष्ट्रीक्षीरं छागीक्षीरं चमरीक्षीरं एक
शफीक्षीराणि प्रशस्तमपि श्राद्धार्थं मेत्रय छस्वेनियाचितदुग्धं उद्धृतसारं च दुग्धं निषिद्धं निषिद्ध
दुग्धविकाराश्च दुग्धादयो निषिद्धाः दुर्गंधिजलं स्वल्पजलाशयजलं पर्युषितजलं अस्पृश्यस्पृष्ट
जलं अंत्यजजलाशयजलं अप्रतिष्ठितजलाशयजलं याचितजलं दर्भमंत्रतिलहेमरजतान्यतमरहितजलं

अभोज्यानिनिरवानजलंपांशिनादिकारितजलाशयजलं शूद्राहृतजलंऊषरलवणंसोचर्चललवणं
अलवणंव्यजनं पाकानंतरप्रक्षिप्तलवणंव्यंजनं हस्तदत्तव्यंजनं हस्तमथितद्रव्यंच शूद्रस्पर्
ष्टद्रव्यं अयुदुष्टद्रव्यं छिक्कादुष्टद्रव्यंरसहीनद्रव्यं गंधहीनद्रव्यं पालंकीशाकं श्वेतनाडिकाशाकंसै
हिंजनशाकंतंडुलीपशाकंतंडुलीयकठरिलया इतिश्राद्धपल्लवःस्वचविरोधशाकंपिप्पलीशाकंराय
शाकंशेटीशाककुसुमसाकतुलसीसाकंशरणशाकं पोपीशाकंनाडिकाशाकं नाडिकाफलपी इति
श्राद्धपल्लवव्याख्या फलुपीमगंधादिदेशेवनयोइरतुल्यनाली रुढा दोलगति कूष्मांडम् अलावुसि
विसोधिसोवंताकंमंगिरिणंपिंडमूलकं वशकरीरम् कोद्रवंवनकोद्रवंचणकंनोडा अकुदापुला
काधान्यं अनसीगौरसाषमसूरः लसुनः लोहितवृक्षनिर्यासंपलांडुकाठह्वानि कभिन्यकलंजघोकेवले
भूटीकेवलमरिचंकेवलंहिंगुकभवेटीफारहदःधतूरकं वकंवासकः स्थूलकेमुकं स्थूलजंवूफलं
कूंभीचांडालाग्नि सूतकाग्न्यमेध्याग्निचिताग्नयः श्राद्धेनिषिद्धा अग्नेत्तराभावेऽपवित्रानेता
नग्नीन् क्रमेणसन्नमुन्यानेष्टपरंपरया प्रज्वाल्य सन्नमस्थान प्रज्वालितोग्निरुपादेया अत्रच
श्राद्धेचतुर्विधानिवस्तुनिभवंति विहितानि विहितानि षिद्धानि अविहिताऽनिषिद्धानि निषि
द्धानिविहितलाभेतेषाभेवोपादान तदलाभेविहितनिषिद्धानामुपादानं तदलाभेऽविहि
ताऽनिषिद्धानामुपदानंनिषिद्धस्यसर्वथात्यागः इतिश्राद्धविवेकेप्रथम १ अथाधिकारिनि ४६

तत्रमूलवाक्यानिशुद्धविवेकेलिखितानि सन्तप्रपंचम् इह विस्तरभयादधिकारिमात्रंश्रीसिद्धिवलिख्यते॥
मृतस्यत्रिविधा क्रियाभवति प्रथमामध्यमोत्तमाचेति तत्रदाहमारभ्याशौचांतदिनेपर्यंताक्रियापूर्वा१ए
कादशाहादिसपिंडनांतामध्यमाक्रिया२सपिंडनांतंतरंसांवत्सरिकापार्वणाभ्युदयिकनित्यश्राद्धादियोत्त
माक्रिया३तत्रत्रिविधास्वपिक्रियासत्रयोदशविधानामपिपुत्राणामधिकारः तेचत्रयोदशपुत्राःऔरस
१पुत्रिकापुत्र२क्षेत्रज३कानीन४सहोढः५गूढोत्पन्न६पौनर्भवा:७अपविद्धः८ दत्तकः९ क्रीत १० कृत्रि
म११स्वयमुपगतः१२पारशवः१३तेषमुख्यऔरसःतदभावेपत्रिकापुत्रःततःपूर्वपूर्वाभावेउत्तरोत्त
राधिकारीतेष्वपिपूर्वक्रियायांमध्यमक्रियायांच विभक्तानामविभक्तानावामध्येपाप्यस्यज्येष्ठस्ये
वाधिकारःतदुक्तंस्मृतिसारेअक्तानेवापिकनिष्ठादिभिरौरसैः यत्रकुत्रापिज्येष्ठस्याधिकारः त्रेतकर्मा
णीति तस्यक्षतादिनाप्रतिबंधेकनिष्ठापि नियतकाल कर्तव्य दशाहादिकर्मतपिंडादिसपिंडनांत
क्रियास्वधिकारःसपिंडनोत्तरंसर्वेषांपुत्राणांमविशेषेणपृथग्धिकारउत्तरक्रियासुएषांत्रयो
दशविधानांपुत्राणांलक्षणंशुद्धिविविवेकेप्रपंचितंपुत्राभावेपौत्रः पौत्राभावे प्रपौत्रः तद
भावेभार्या तदभावेभ्राताकनीयान् तदभावेज्येष्ठः तदभावेपिता तदभावेभ्रातृपुत्रःतद
भावेपूर्वक्रियायांमध्यमक्रियायांचसपिंडा अधिकारिणः तदभावेदुहिताऽधिकारिणीतद
भावेसकुल्याःतदभावेमातृसपिंडाःतदभावेमातृसकुल्याःकुलद्वयाभावेमातरः तदभावेय

याकथंचित्परिग्रहीन्वाः स्त्रियः तदभावे राजा देशेन धनग्राहकोधिकारी पितृहीनौ पौत्रप्रपौत्रौ सपुत्रयो
रपि पितामहप्रपितामहयोः पार्वणश्राद्धेऽधिकारिणौ अनस्य कन्याया विवाहे कन्याप्रदानेप्यधिकारी असमाप्त
षड्वर्षस्य मृतस्य पूर्वक्रियामात्रं तत्र भ्रातृपित्रादयोऽधिकारिणः असमाप्तद्विवर्षस्य पूर्वक्रियापि नास्ति किंतु भूमिनि
नमंत्रं स्त्रिया अपि द्विवर्षाभ्यां तरे भूमिनिखननमात्रं ततऊर्द्ध्वं विवाहात्पूर्वं पूर्वक्रियामात्रं तत्र पिताधिकारी त
दभावे भ्रात्रादिः ऊढायास्तु त्रिविधा क्रिया तत्र पुत्रोऽधिकारी तदभावे पतिः तदभावे सपत्नीपुत्र तदभावे पौत्रः तद
भावे सपिंडाः तदभावे सकुल्याः तदभावे पितृसपिंडाः सप्तपुरुषावधयः सपिंडाः दशपुरुषावधयः सकुल्याः
मृतस्यापरिणीतस्य द्विवर्षादूर्द्ध्वं पूर्वक्रियामात्रं तत्र भ्रात्रादिरधिकारी परिणीतस्य त्रिविधापि क्रिया तत्र पु
त्रादिरधिकारी पूर्ववत् केचित्तु असमाप्तषड्वर्षस्य त्रैवर्णिकस्य स्त्रीशूद्रयोश्चापरिणीतयोः त्रिविधायि कि
याऽनुग्रहादिनानन्या वश्यकीन्याहुरिति श्राद्धकल्पस्मृतिसारे गुरुकुलस्थितशिष्यस्य भ्रातृपित्रभावे गु
रुरधिकारी गुरोरपि पुत्रपत्नीभ्रातृपितृहीनस्य शिष्यः यजमानस्यान्याभावे ऋत्विगिति संन्यासिनः संन्यासिपुत्राः अ
धिकारिणः संन्यासिपुत्रैः पितुः सांवत्सरिकैकोद्दिष्टपार्वणाभ्युदयिकतीर्थश्राद्धादानि कर्तव्यानि सामान्यविहिता
नामेकोद्दिष्टादीनां संन्यासीप्रेतं प्रति कर्तव्यता निषेधकप्रमाणाभावात् यत्तु एकोद्दिष्टं न कुर्वीत यतीनां चैव सर्वदा अहन्ये
कादशे वर्षे पार्वणं तु विधीयते इति वाक्यं तन्न सांवत्सरिकैकोद्दिष्टश्राद्धनिषेधकं एतद्वाक्यस्य पारिजातनिबंधादि
षु सपिंडीकरणपर्यंतैकोद्दिष्टप्रकरणे लेखनेन प्रेतोद्देश्यकषोडशश्राद्धनिषिद्धनिषेधकत्वव्यवस्थितेः त्रिदंडग्रहणादेव
प्रेतत्वं नैव जायते इत्युपसंहारएकोद्दिष्टं यतेर्नास्ति त्रिदंडग्रहणादिह सपिंडीकरणाभावात्पार्वणश्राद्धमिष्यते इति

श्राद्धानि पार्वणैकोद्दिष्टप्रभृतीनि कसपिंडीकरणाभावेप्येकोद्दिष्टनिषेधेनत्वाद्विधानात् किंचेकि
लिङ्गजन्यलिङ्ग इत्यर्थः ॥ स॰

श्रा॰ वि॰ ४९ त्वेनेनसक्रियांनकुर्याद्वार्षिकादन्यद्धसीभूतायभिक्षांवेद्यनिदत्तान्नेयवाक्येवार्षिकैकोद्दिष्टनिषेधान
वगमात्कतिपयानांसांवत्सरिकैकोद्दिष्टाचरणञ्चकतिपयानामनाचरणस्यप्रकरणानवरुद्धैकोद्दि
ष्टनिषेधानवगममात्रेणान्यथोपपत्तेर्नसामान्यैकोद्दिष्टनिषेधोवगम्यतइतियच्चैकोद्दिष्टसमान्यो
क्तैकोद्दिष्टविधिनैवकर्त्तव्यम्विंध्यनरानुपदेशान्सर्वैश्चसंन्यासिपुत्रैःकर्त्तव्यंतत्रापिविशेषाश्रव
णादितिअतएवपार्वणाभ्युदयिकतीर्थश्राद्धादिकंपतिपुत्रैःकर्त्तव्यमेवेतिश्राद्धपल्लवेलिखितंय
तेःसपिंडीकरणंनाक्रियासर्वैरेवनिषिद्धमितिश्रीदत्तोपाध्यायलेखनंस्मृतिसारलेखनंचएकोद्दिष्टकर्त्तव्य
तानिषेधकवाक्यस्यचेन्नोद्देश्यैकोद्दिष्टकर्त्तव्यतानिषेधपरत्वंसर्वत्रस्मृतिसारादावप्यवगम्यतेसं
दर्भादिनियत्तुब्राह्मणादिहनेमतिपतिनिसंगवर्जितैर्व्युत्क्रमाच्चस्मृतेर्दर्शयेन्म्यएतद्दान्यसावित्रिवाक्य
तदपितत्रिदंडिसंन्यासिपार्वणश्राद्धनिषेधकंएतद्वाक्यस्यैकदण्डिसंन्यासिपार्वणश्राद्धनिषेध
कत्वात्उशनसोवाक्येतुत्रिदण्डिनांपार्वणविधानादितिगौडीयश्राद्धविवेकःशातातपवाक्येनापि
पार्वणविधानात्वस्तुतोब्राह्मणादिहतत्वादानिपितामहप्रक्रमाश्राद्धविधायकानितेनपति
तेसंगवर्जितेचजीवत्येवपितरिपार्वणविधायकंसंगवर्जितःसंन्यासीअथानधिकारिणःमहा
पातकिनःपाषंडव्रजयःस्तेनाव्रात्याःआलस्यादश्रद्धयावास्वकर्मत्यागिनःनिंदितकर्मकर्तारःग
र्भभर्तृद्रुहस्त्रियःमद्यपायास्त्रैवर्णिकास्त्रियःब्रह्मचारिणःमातापित्रोराचार्यगुरूपाध्यायानामन्याभावेवह ४९

प्रा. नदहनादौ ब्रह्मचारिणो दोषो न भवति अथोदकदानाद्यनर्हाः अयथाविधि संकरजाताः वेदाविहि
वि तप्रव्रज्याकर्तारः शास्त्राविहितदेहत्यागकारिणः पाषण्डाश्रिताः स्त्रियो गर्भभर्तृद्रुह मद्यपाश्चैव
५० र्णिकास्त्रियः वृथाः संकरजातादीनामुदकदानादि न कर्तव्यं प्रेतश्राद्धादावपि शर्मादिपदं प्र
योजयंति केचित् केचिन्न योजयंति ते तु सपिंडीकरणं यावत् प्रेतः प्रेत इति स्मृतः सपिंडीक
१ सं. रणे दूर्द्दृशामवर्मादिभागिनि वाक्यं प्रमाणयंति तत्रास्माकमुत्तरः पक्षः अथ प्रथमक्रिया अ
न्तर्गंगादितीर्थेषु अपक्रमिष्यज्जीवितस्य त्रैवर्णिकस्य नवयज्ञोपवीतवस्त्रमाल्यादिभिः शूद्रस्य
स्त्रियाश्च यज्ञोपवीतेतरैर्विभूषणं कुशास्तरणेऽवस्थानं अशुचित्वापादकं गंगाजलप्रोक्षणं गंगामृत्ति
काद्युलेपनं शालग्रामशिलासंनिधापनं तुलसीसंनिधापनं शिरसि तुलसीपत्रदानं च कर्तव्यं
तत्र फलार्थिनया यथाशक्ति गोभूहिरण्यादिदानं त्वद्वारा कारयितव्यं आशु नरयापनिवार
णार्थं दीपदानं कारयितव्यं जलातुषारयोरन्यतरेण शरीरार्द्रीकरणं न दसंभवे जलतुषारयोः क
थापि कार्यो ओंमित्येकाक्षरं ब्रह्मव्याहरणविष्णुस्मरणयोरन्यतरस्मिन्परमगतिप्राप्तिः फलमतस्त
दर्थिना तत्कर्णे पुरुषसूक्तादिश्रवणं अपगतप्राणस्य मुखनिक्षिप्तकांस्यमणिप्रवालहिरण्यशकल
नासिकाद्वयकर्णद्वयचक्षुर्द्वयनिक्षिप्तसुवर्णशकलमात्रस्य घृततैलसमायुक्तस्य देहशोधनं विधाय स्नापि
तस्य वर्हिष्मत्यां भूमौ दक्षिणशिरसा स्थापितस्य घृततैलाभ्युक्षितस्य चंदनोक्षितसर्वांगस्य वस्त्रापिहितमुखस्य

भूषितस्य शुद्धवस्त्रोपवीतिनो गुरूननुज्ञाप्य पुत्रादिभिर्हरणं कुर्यात् मृतं द्विजं तज्जातीयेषु तिष्ठत्सु न शू
द्रानयेयुः नम्रतं शूद्रं द्विजाः ब्राह्मणकर्तृकानाथब्राह्मणकर्मनिर्हरणकर्तुः स्वर्लोकभागित्वं फलं द्विज
मात्रकानाच ब्राह्मणकर्मकनिर्हरणे निर्हरणक्रियासंबंधिकर्तृपदसमसंव्ययन्तफलम् धनंज
यवाधवाप्यय गमयम पर्यन्तं मृतस्य शवस्य धारणं द्विजसंस्कारोपयुक्ताग्नित्रण काष्ठहविषां शूद्
कर्तृकानयन निषिद्धं द्विजशवं शूद्रो न स्पृशेत् ततः स्नात पुत्रादिर्दक्षिणशिरसं शवं कृत्वा गया
दीनि च तीर्थानि ये च पुण्याः शिलोच्चयाः कुरुक्षेत्रं च गंगां च यमुनां च सरिद्वरां कौशिकीं चंद्रभागां
च सर्वपापप्रणाशिनी भद्रावकाशां सरयूं गंडकीं तमसां तथा वैणवं च वाराहं च तीर्थं पिंडारकं तथा
पृथिव्यां यानि तीर्थानि चतुरः सागरांस्तथा एतानि मनसा ध्यायन् जले सर्वतीर्थान्यावाह्य तेन ज
लेन शवं संस्नाप्य शुचिदेशे यज्ञियामलिनदासवर्गपरिच्छिन्नदारुचयपरचित चितायामास्तीर्य कु
शायाम् उत्तरशिरसोऽधोमुखस्य सर्वस्य स्त्रियाश्चोत्तानदेहाया उत्तरशिरसः स्थापनं कुर्यात् ततो
गयादीनि च तीर्थानि ये च पुण्याः शिलोच्चया इत्यादि पूर्वोक्तं पठित्वा एतानि तीर्थानि देवाश्चाग्निस
स्थाः सर्वे कृतप्रायनसेनं गता मृषं दहंत्विति मनसा ध्यात्वा ऽपसव्येन दक्षिणामुखो हुताशनं गृहीत्वा
कृत्वा सुदुष्करं कर्म जानता वाप्यजानता मृत्युकालवशं प्राप्तं नरं पंचत्वमागतं धर्माधर्मसमायुक्तं लो
भमोहसमावृतं दहेयं सर्वगात्राणि दिव्यान् लोकान् सगच्छतु इति मंत्रम् हीर्य्यप्रदक्षिणं विधाय ज्वलदुल्म

श्रा·
वि·
५२

कस्यशिरोदेशेदानंमंत्रस्चायमदृष्टार्थत्वात् स्त्रीदाहेप्यविकृतएवपठनीयः पुंस्त्वस्याविवक्षणात्क्ष
त्रियकर्तृके वैश्यकर्तृकेचानाय ब्राह्मणदाहे वैश्यकर्तृके नष्टसर्वस्वानायराजदाहेपितृमेधस्य यज्ञफ
लम् ततस्तृणकाष्ठादियुतं परिरक्षिणदग्ध्वा किंचिच्छेषयेत् ततः प्रादेशमात्रसमंतकाष्ठिकाभिःसहप्रद
क्षिणसप्तकं विधायकुठारेणोल्मुकोपरिप्रहारसप्तकंकृत्वा क्रव्यादायनमस्त्वित्युक्त्वाएकैकांकाष्ठिका
मग्नौक्षिपेत् अनंतरं द्विवर्षमेतेनंगंधमाल्यादिस्पर्शंकृत्य अहरहर्नयमानोगामश्वंपुरुषंपशून्वैवस्वतोनतृ
प्यतिसुरायइवदुर्मतिरितियमगाथांगायंतोवायथवयसामाहुहिः शुचिर्हेत्रनिखनेयुः तत्रनोदकदाना
दिव्यत्योदकदानादिः तत्रश्मशानदाहानंतरंसर्वेअवस्पृश्याः अन्वनुगमनकर्तारश्च चितांवामावर्तेनप
रावृत्याव्यावर्त्यग्रेनमनवलोकमानाः अहरहर्नयमानोगामश्वंपुरुषं पशून् वैवस्वतोनतृप्यतिसुर
याद्ववदुर्मतिरिति यमगाथांगायंतो नदींसवहज्जलाशयंतटंवाबालानग्रेकृत्यगच्छेयुः ततःश्या
लंकमन्यंवाप्यांचेरन्नुदकं करिष्यामहे इतिसब्रूयात्कुरुध्वंमाचैवंपुनरिन्यशतवर्षंप्रेतेकुरु
ध्वमेवेनरिस्मित्रिति ततःकृतापसव्यादक्षिणमुखाः प्रकीर्णकेशाःप्रक्षालितैकवस्त्रधराः ओं
अपनःशोशुचदघमिति वामहस्तानामिकयाऽपोदक्षिणतोनीत्वासकृन्निमज्जेयुः ततोवामह
स्तानामिकयाकनिष्ठंपापमित्यपोनलिखेयुः अंगचलनविधर्षयेयुः ततोद्विवाससश्चाचम्यजलेवाप
षाणेष्टेवाशुचिनीस्देशेदक्षिणग्रकुशाग्रयोपरिवाम। हस्तान्यारुह्यदक्षिणहस्तांगुष्ठतर्जनीमध्यानम ५२

श्रा॰ पितृतीर्थेन द्विगुणभुग्नकुशत्रयेण प्रेतगोत्रनामनी उच्चार्यामृतं मनसा ध्यायन्तः कुशहस्ताः प्रेताय स
वि॰ तिलजलाञ्जलिं दद्युः ॐ अद्यामुकगोत्र पितरमुकप्रेत एष तिलतोयाञ्जलिस्ते मया दीयते तवोपतिष्ठतामि
५३ ति वाक्येन ततः कंकतिरूपेण वाममुष्टिना वलिखितं पायमिति सव्यांगमवलिखेयुः स्त्रिया उदकदाने
स्त्रीलिंगेन निर्देशः कर्तव्य इति विशेषः इदं च जलदानक्रियादशमपुरुषपर्यन्तं कर्तव्यं समानग्रामवा
सेपावदासं संबंधमनुस्मरेयुस्तावत् पर्ययेयुः असुरमानामहमातुलाचार्यशिष्यसहाध्यायिमित्रदुहितृ
भगिनीभागिनेयराजर्त्विगादीनां हितैषिभिः कार्यमुदकदानं कर्तव्यं पतितायविद्रसर्वगामिनीष्टथासंकाजा
त्मघातिनां त्यागिपाषण्डिगर्भभर्तृहन्तृसुरापविद्विजस्त्रीणामुदकक्रियां न कुर्यात् पतितस्य तृप्तिमिच्छन्
सर्वगामिनीदत्तेनेतं दासीमाहूय पत्तुद्यघटहस्तां ब्रूयात् हे दासि गच्छ मूल्येन तिलानामयसत्वरम् तोयपू
र्णं घटत्वं च सतिलं दक्षिणामुखी उपविष्टा तु वामेन चरणेन ततः क्षिपेः कीर्तयेः पातकी संज्ञां त्वं पिबेति
वेदमुहुः इत्युक्ता चैव दासी सा मृतनाइति पातकी संज्ञा कीर्तयित्वा अमुकप्रेत त्वं पिबेति पुनः पुनर
भिधाय वामपादेन तोयपूर्णं सतिलं घटं समपवर्जयेत् तत उदकदानानन्तरमुदकोत्तीर्णान् क्षात
ववस्त्रांतरपरिधानानाचान्तान् पुत्रादीन् शुचिशाद्वलदेशे उपविष्टान् नायमन्यं तत्संवास कस्यचि
त्केनचित् सह अपि स्वेन शरीरेण किमुतान्यैः इत्यग्जनैरित्यादि महाभारतादिवाक्यानि श्रावयित्वा
ऽपनीतशोकान् बंधुजनाः कुर्युः ततः पुत्रादिल्लॅगुडमादाय अश्मयेन नूतनभांडेन जलमानीय ग्रामाद्बहिर्द ५३

वनायतने गृहद्वारि वा शुचितीरे वा पिंडदानादेशान्यां दिशि अग्निं प्रज्वाल्य तंडुलप्रसृतिद्वयं प्रक्षाल्य सुशृ
तं स्वयमेव पचेत् ततो दक्षिणप्लवने भूभागे गोमयोपलिप्ते गौरमृत्तिकया पिंडार्थं दक्षिणप्लवं स्थानं नि
र्माय चातः कृतापसव्यो दक्षिणामुखः पातितवामजानुः पिंडस्थानोपरि दक्षिणाग्रं कुशत्रयमास्ती
र्य पुटकादौ जलतिलगंधपुष्पाणि प्रक्षिप्य तत्पात्रं वामहस्ते कृत्वा मोटकतिलजलान्यादाय ॐ
अद्यामुकगोत्र पितरमुकप्रेत शिरःपूरकप्रथम पिंडस्थानेऽत्रावनेनिक्ष्व ते मया दीयते तवोपतिष्ठता
मिति कुशत्रयोपरि अवनेजनं दद्यात् ततस्तिलघृतमधुयुक्तं दुग्धसिक्तं तत्समेव पिंडमादाय मोटक
तिलजलानि चादाय ॐ अद्यामुकगोत्र पितरमुकप्रेत एष शिरःपूरकः प्रथमः पिंडस्ते मया दीयते तवो
पतिष्ठतामिति कुशोपरि अवनेजनस्थाने पिंडं दद्यात् विहितकालेऽप्यकृतचूडाकरणस्य विहितका
लेऽप्यकृतोपनयनस्य मृतस्य विवपिंडं दद्यात् अन्यवनेजनदानं ॐ अद्यामुकगोत्र पितरमुकप्रेत
शिरःपूरकप्रथमपिंडेऽत्रान्यवनेनिक्ष्व ते मया दीयते तवोपतिष्ठतामिति पिंडोपरि पूर्ववद्दद्यात्
ततः प्रेतमुद्दिश्य तूष्णीमेव गंधपुष्पधूपदीपोर्णातंतुमयसद्वस्त्रतांबूलानि पिंडे दद्यात् ततो मित्ये
कतिलतोयांजलिं पिंडोपरि दद्यात् एवं पिंडसमीपे एव ॐ अद्यामुकगोत्र पितरमुकप्रेत इदं तिलतोयं पूर्णे
पात्रे ते मया दीयते तवोपतिष्ठतामित्येकं तिलतोयपात्रं दद्यात् पश्चात् जले सर्वं क्षिपेत् ततः उपलिप्तायां भूमौ माल्यां
पानीयं चोपधाय ॐ अद्यामुकगोत्र गोत्र पितरमुकप्रेत इदं माल्यं ते मया दीयते तवोपतिष्ठतां ॐ अद्यामुकगोत्र ५५

पितरमुकप्रेत इदं पानीयं तेन तवोपतिष्ठतां ओं अद्यामुकगोत्र पितरमुकप्रेत एष दीयते न मम मया दीयते न त वोपति
ष्ठतामिति दद्यात् सायंकाले गृहद्वारि प्रेतमुद्दिश्य रात्रं त्रिरात्रं वा दीपं दद्यात् रात्रौ गोमयापलिप्तायां भूमौ त्रि
काष्ठिका समारोपित मृन्मयपात्रद्वये जलं क्षीरं च निधाय समीपे माल्यदीपं च धृत्वा ओं अस्यां रात्रौ अमुकगो
त्रपितरमुकप्रेत ऽत्र स्नाहि इदं पिब इति अनेन पश्येति निवेदयेत् आकाशाधिकरणकदशरात्राविच्छिन्न
प्रेतोद्देश्यकश्रुतजलदानं सर्वपापशान्त्यश्वमेधविनाशफलं रात्रौ मृतके सूर्योदये दिवा मृतके नक्षत्रोदये
वहिर्भूयादौ ब्राह्मणानुमत्या ऽर्वागपि बालपुरःसरा वृद्धपश्चिमाः क्रमेण गृहद्वारमागत्य तत्रैव निंबपत्रा
णि दन्तैश्छित्वा चम्य दक्षिणेन पाणिना ओं शमी पापं शमयतु इति शमीं ओं अश्मेव स्थिरो भूयासमित्यश्मा
नं ओं अग्निर्नः शर्म यच्छत्वित्यग्निं स्पृशेत् वृषभच्छागयोर्मध्ये स्थित्वा ज्योगिति मंत्रेण दक्षिणेन पाणि
ना द्वावपि स्पृशेत् ततोऽश्मनि पदन्यासं कृत्वा चम्योदवगोमयगौरसर्षपाग्निदूर्वाप्रवालवृषभान् संस्पृश्य
गृहं प्रविशेयुः एतत्स्वकुलोत्पन्नजातानामपि शवस्पर्शो कर्तव्यम् ज्ञातयो नैव तस्यां रात्रौ अन्नं पचेयुः या
वदाशौचं मृन्मये पात्रे पत्रपुटे पाणौ वा क्रीतं लब्धं मनामिषं दिवा भुंजीरन् एककालं त्रिरात्रमक्षा
रलवणाशिनः द्वादशरात्रं महागुरुषु माता पिता ऽऽचार्य्यश्चेति महागुरवः सर्वे ब्रह्मचारिणोऽक्षुन्न
मलिनवाससा भोगवर्जिताः शस्त्रपाणयो ऽधउपवेशिनः पृथक् क्षितौ स्वयोरन् उपवेशने शयने
च तृणप्रस्तरणमुपासीरन् प्रेतक्रियावर्जमनावश्यकं न किंचित्कर्म कुर्युः पंचमसप्तमनव॥ ४५

श्रा· दिवसेषुसर्वेषामेवसपिंडानांवहिःस्नानंतिलोदकंदानंचवस्त्रप्रक्षालनंसहभोजनंतुतुष्यथस्मशानगृहे
वि· थुदीपदानंभंगसंवाहनंचतैलाभ्यंगजागरादिकंप्रेताप्यायनकरम्प्रथमंपिंडवत्द्वितीयादिषुदिवसेषुद्विती
५६ यादिपिंडदानम् तत्रविशेषःद्वितीयदिनेपिंडदानवाक्येकर्णाक्षिनासिकपूरकोद्वितीयःपिंडःद्वौतिलतो
यांजलीद्वितिलतोयपात्रेतृतीयदिनेगलांसभुजवक्षःपूरकस्तृतीयःपिंडःत्रयस्तिलतोयांजलयःत्रीणिति
लतोयपात्राणिचतुर्थदिनेनाभिलिंगगुदपूरकश्चतुर्थःपिंडश्चत्वारस्तिलतोयांजलयः चत्वारिति
लतोयपात्राणिपंचमदिनेजानुजंघापादपूरकः पंचमपिंडः पंचतिलतोयांजलयःपंचतिलतोयपा
त्राणिषष्ठदिनेसर्वमर्मपूरकःषष्ठःपिंडःषट्तिलतोयजलयः षट्तिलतोयपात्राणिसप्तमदिनेसर्वनाडीपूर
कःसप्तमःपिंडःसप्ततिलतोयांजलयःसप्ततिलतोयपात्राणि अष्टमदिने दंतमौलौ दिपूरकोऽष्टमःपिंड
अष्टौतिलतोयांजलयःअष्टौतिलतोयपात्राणिनवमदिनेवीर्यपूरकोनवमःपिंडःनवतिलतोयां
जलयः नवतिलतोयपात्राणि दशमदिने पूर्णत्वतृप्तताक्षुद्विपर्ययपूरको दशमःपिंडोदयः
दशतिलतोयांजलय दशतिलतोयपात्राणि अन्यत्सर्वं समानं तथा हि शिरस्त्वाद्येनपिंडेन
प्रेतस्यक्रियतेसदा द्वितीयेन तु कर्णाक्षिनासिकाःसमासतः गलांसभुजवक्षांसितृतीयेनयथाक्र
मं चतुर्थेनतुपिंडेननाभिलिंगगुदानिच जानुजंघेतथापादौ पंचमेनतुसर्वदा सर्वमर्माणि
षष्ठेनसप्तमेनतुनाडयः दंतलोमाद्यष्टमेनवीर्यंतुनवमेनतु दशमेनतु पूर्णत्वंतृप्तताक्षु

द्विपर्ययः क्षत्रियवैश्यशूद्राणां संपूर्णाशौचेन वस्त्रादिनेषु नवपिंडान्दत्वा शौचांतदिने दशमपिंडदानं
अमहाशौचे ब्राह्मणादिभिः सर्वे प्रथमदिवसे त्रयः पिंडा दातव्याः द्वितीयदिने चत्वारः तृतीयदिने त्रयः
अथवा प्रथमदिवसे एकः पिंडः द्वितीयदिवसे चत्वारः तृतीयदिवसे पंच एवं दश पिंडा दातव्याः सद्यः
शौचे त्वेकाह्नैव दश पिंडा दातव्याः असंपूर्णशौचांतरे एकैकं पिंडमेकैकस्मिन्दिने दत्वांतदिने ऽव
शिष्टाः पिंडा देयाः पाकाशक्तौ फलमूलशाकगुडदुग्धशालिसक्तूनामन्यतमेनैव पिंडो देयः येन द्रव्येण प्रथम
पिंडो दत्तस्तज्जातीयेनैव पिंडांतरमपि दद्यात् पुत्राद्यधिकारिणि विदेशस्थे ऽन्येन दाहकर्त्रा पिंडदाने
कृतेऽपि पुत्रादिरपि पिंडं दद्यात् नैव प्रथमः पिंडो दत्तः स एव पिंडांतरमपि दद्यात् अथास्थिसंचय
चतुर्थे ब्राह्मणानां तु पंचमेऽहनि भूभुजां नवमे वैश्यजातीनां शूद्राणां दशमात्परे कर्तव्यं तु नरैः श्राद्धं
देशकालाविरोधतः श्राद्धमत्रास्थिसंचयनिमित्तकम् एतच्च संपूर्णाशौचेषु दिनकथनम् एव
मशौचिनामंगस्पर्शोऽपि चतुर्थे नि विप्रस्य षष्ठे वै क्षत्रियस्य तु अष्टमे दशमे चैव स्पर्शः स्याद्वैश्यशू
द्रयोः यत्तु प्रथमेऽह्नि तृतीये वा सप्तमे नवमेऽपि वा अस्थिसंचयनं कार्यं निजैस्तद्गोत्रजैः सहेति स्मृ
तिवाक्यं तद्ब्राह्मणादीनां चतुर्थादिदिने ऽस्थिसंचयासंभावनायां प्रथमादिवसे ऽस्थिसंचय
विधायकं अमहाशौचे तु द्वितीयेऽह्नि सद्यःशौचे तु द्विज एवास्थिसंचयः कर्तव्यः असंपूर्णशौचां
तरेषु तृतीयभागोत्तरमस्थिसंचयः परस्पर्शश्च कर्तव्य इति अथ प्रयोगः चतुर्थदिने स्नात्वा चतुर्थपिंड

दत्वादेवश्राद्धदेशस्यगोमयोपलेपनपंचगव्योपलेपनज्वलदंगारभ्रामणगौरमृत्तिकाच्छादनानिकारयि
त्वागौरसर्षपैस्तिलैश्च विकरणंस्वपंचश्राद्धकर्त्तापाकमारभेत् ततः सिद्धेन्नेरसादीपंसंस्थाप्य श्राद्ध
देयानिवस्तून्यासाद्य आचम्य पूर्वाभिमुखउपविश्य ॐ अपवित्रःपवित्रोवाइत्यादिपठित्वापुंडरीकाक्ष
पुनात्वितिश्राद्धोपवस्तूनीकुशत्रयजलेनसेचनम् ॐअद्यामुकगोत्रस्यपितुरमुकप्रेतस्यास्थिसंचय
निमित्तकमेकोद्दिष्टश्राद्धमहंकरिष्ये इतिसंकल्पंकुर्यात् ततस्त्रिगायत्रीजपित्वा ॐदेवताभ्यइति
त्रिर्जपेत् ततोपसव्यंकृत्वा मोटकतिलजलान्यादाय दक्षिणाभिमुखः सव्यंजानुपातयित्वा ॐअद्या
मुकगोत्रपितरमुकप्रेतअस्थिसंचयनिमित्तैकोद्दिष्टश्राद्धे इदमासनंतेमयादीयतेतवोपतिष्ट
तामित्यासनेमोटकरूपमुत्सृजेत् ततोॐअपहताऽसुरारक्षांसिवेदिषदइतिश्राद्धदेशेवाम
वर्त्तेनतिलान्विक्षिपेत् ततॐ आपस्तुन इतिमंत्रंजपेत् ततः पुटकेकुशापत्रद्वयंप्रादेशमात्रं द
क्षिणाग्रंधृत्वा ॐशन्नोदेवीरभिष्टय इतितत्रजलंदद्यात् ॐतिलोसीतितिलान्दद्यात् तूष्णींगंधपु
ष्पंचतत्रक्षिपेत् ततस्तदर्घपात्रंवामहस्तेकृत्वाकुशत्रयद्वयंपरिवेषणपात्रेउत्तराग्रंधृत्वातदुपरि
किंचिदुदकंतरंदत्वाॐयादिव्याऽआपइत्यादिपठित्वा मोटिकादिन्यादायॐअद्यामुकगोत्रपितरमुक
प्रेतास्थिसंचयनिमित्तैकोद्दिष्टश्राद्धएषहस्तार्घस्तेमयादीयतेतवोपतिष्ठतामितिपवित्रोपरिअर्घजलंउ
दुत्सृजेत् ततःपवित्रपुष्पसहितमर्घपात्रमासनवामपार्श्वेपितृस्थानमसीतिन्युब्जंअधोमुखंकृत्वास्थापयेत्

ततोमोदकादीन्यादाय ओंअद्यामुकगोत्रपितरमुकप्रेताऽस्थिसंचयननिमित्तकैकोद्दिष्टश्राद्धएतानिगंध
पुष्पधूपदीपनैवेद्यतांबूलयज्ञोपवीतवासांसितेमयादीयंतेतवोपतिष्ठंतामितिगंधादीनि दद्यात् ततोजलेना
सनभोजनपात्रयोश्चतुर्दिशंमंडलंकृत्वा आद्यीयान्नाग्रभागंसघृतव्यंजनतिलजलं ओं इदमन्नमेतद्भू
स्वामीपितृभ्योनमइति उत्सृजेत् ततोहस्ताभ्यांताम्रपात्रमन्नपूर्णमादायमनाक्स्थित्वापितरन्ध्या
यन् पुरुषन्त्रिक्षममन्नंपरिविष्यात् व्यंजनघृतजलान्युपनीय अन्नोपरीमधुदत्वा ओं मधुदत्वा ओं
मधुवाताइत्यादित्रयं ओंमधुमधुमध्वितिचजपेत् ततोव्यस्ताभ्यांहस्ताभ्यामधोमुखाभ्यांपात्रमालभ्या
ओं पृथिवीतेपात्रमितिपठेत् ओंविष्णुरितिजपेत् कृष्णकव्यमिदंरक्षमदीयमितिपठित्वा ओं इदमन्नम्
ओंइदमापः ओंइदंहविरिति अन्नजलघृतान्नेषुदक्षिणहस्तांगुष्ठंनिवेश्य ओंअपहताइतितिलान्ततो
परिक्षिप्त्वावामहस्तेनपात्रमत्यजन् दक्षिणहस्तेनमोदकादीन्यादाय ओंअद्यामुकगोत्रपितरमुक
मुकप्रेतास्थिसंचयननिमित्तकैकोद्दिष्टश्राद्धइदमन्नंसोपकरणंतेमयादीयतेतवोपतिष्ठतामित्युत्सृजे
त् ततोगायत्रीमधुवाताइत्यादित्र्यचं ओंमधुमधुमध्विति ओंअन्नहीनंक्रियाहीनमितिजपेत् ततः
कुशेषूपविश्यगायत्रीमधुवाताइत्यादिकंजपेत् ततः ओं कृणुष्वपाजइत्यादिरक्षोघ्नीः ओंउदी
रतामित्यादि पितृमंत्रान् पुरुषसूक्तमप्रतिरथमन्यानिचपवित्राणियथाशक्तिजपेत्
ओंनमस्तुभ्यमिति श्लोकंचजपेत् ततउच्छिष्टसन्निधावास्तृतकुशत्रयांस्तू ॥ ॥ ॥

मिंजलेन प्रोक्ष्य तिलघृतसहितमन्नं जलेनाप्लाव्य ॐ अनग्निदग्धाये जीवाये प्रदग्धा कुले मम इत्यादिमंत्रेण
कुशोपरि अन्नं विकिरेत् ततः सव्यं कृत्वाचम्य हरिंस्मृत्वा अपसव्यंकृत्वाऽन्नपात्रे समीपे पिंड दानार्थं
मृत्पिंडकायां मध्ये प्रादेशमात्रं परिमाय वामारब्ध दक्षिणहस्तेन ॐ अपहता इत्यादिनात्रिलिख्य दर्भ
पिंजुलीमुत्तरस्यां दिशि क्षिप्त्वा रेखोपरि ॐ येरूपाणि निमंत्रेण पात्रं भ्रामयित्वा गारदक्षिणतः क्षिपेत् त
तो रेखोपरि छिन्नमूलान्कुशोनास्तीर्य्यः ॐ देवताभ्य इति सव्येन त्रिर्जपेत् ततः सव्येन पुटके जलं तिलगं
धपुष्पाणि क्षिप्त्वा पुटकं वामहस्ते कृत्वा मोटकादीन्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्रपितरमुकप्रेताऽस्थिसंच
यननिमित्तिकैकोदिष्टश्राद्धपिंडस्थानेऽत्रावनेनिक्ष्वते मयादीयते तवोपतिष्ठतामिति कुशोपरि अवने
जलं किंचिद्दद्यात् ततो घृतमधुतिलयुक्तेनान्नेन पिंडं निर्माय घृतमधुभिर्धारितं पिंडं मोटकादीनि च
दयः ॐ अद्यामुकगोत्रपितरमुकप्रेतास्थिसंचयननिमित्तिकैकोद्दिष्टश्राद्धएषपिंडस्ते मयादीयते तवो
पतिष्ठतामिति कुशोपरि वामान्वारब्ध दक्षिणहस्तेन पिंडं दद्यात् तत आस्तृतकुशमूले नूस्तीकरणो
ऽपसव्यं कृत्वाचम्यापसव्यं कृत्वा ॐ अत्रपितरमादयध्वमित्यादीमंत्रं पठित्वा उत्तराभिमुखीभूयश्वा
सनिरोधं कुर्यात् पितरं भास्करमूर्तिं ध्यायन् अमीमदन्तपितरो यथेत्यादिनाऽऽरुह्येन जपेत् ततः
पूर्वावशिष्टजलभवनेजनपात्रे वामहस्ते कृत्वा मोटकादीन्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्रपितरमुक
प्रेताऽस्थिसंचयनिमित्तिकैकोद्दिष्टश्राद्धपिंडेऽत्र प्रत्यवनेनिक्ष्वते मयादीयते तवोपति ।

अ॰ वि॰ ६१ ष्ठतामितिप्रत्यवनेजनंदद्यात् ततोनीवीविस्रंस्यसव्यंकृत्वाचम्यहरिंस्मृत्वा अपसव्यंकृत्वावाम
हस्तेनसूत्रमादायकराभ्यांतंगृहीत्वा एतत्तेपितर्वासः इतिसूत्रंपिंडोपरिधृत्वा ॐअद्यामुकगोत्रपि
तरमुकप्रेतास्थिसंचयनिमित्तिकैकोद्दिष्टश्राद्धेपिंडेएतद्वासस्तेमयादीयतेतवोपतिष्ठतामिति
मोदकादिनादद्यात् ततःपिंडंगंधपुष्पधूपदीपतांबूलैरभ्यर्च्यपिंडशेषान्नंपिंडसमीपेविकरये
त् ॐशिवाआपःसंतु ॐसौमनस्यमस्तु ॐअक्षतंचारिष्टमस्तुइति अन्नपात्रेजलादीनिदत्वामोदकादी
न्यादाय ॐअद्यामुकगोत्रस्यपितुरमुकप्रेतस्यास्थिसंचयनिमित्तकैकोद्दिष्टश्राद्धेदत्तैतदन्नपानादिक
मुपतिष्ठतामित्युत्सृजेत् ततःसव्यंकृत्वादक्षिणांदिशमन्पश्यन् ॐअघोरःपितास्त्विति पिंडोपरि पूर्वा
ग्रांजलधारांदद्यात् ततःपूर्वाभिमुखः ॐगोत्रंनोवर्द्धतांदातारोनोभिवर्द्धंतांवेदः संततिरित्यादिनाआ
शिषोयाचेत् ततोसव्यंकृत्वापिंडोपरिसपवित्रान्कुशान्स्तीर्यपुदकादिजलेन ॐऊर्जंवहंती
रमृतंघृतंपयः इत्यादिपठित्वा कुशोपरिदक्षिणाग्रांजलधारांदद्यात् ततःपिंडमाघ्रायोत्थापये
त् छिन्नमूलकुशान्गात्रंचायोदहेत् अर्घपात्रमुत्तानीकृत्यमोदकादीनि दक्षिणाद्रव्यंचाद
य ॐअद्यामुकगोत्रस्यपितुरमुकप्रेतस्यकृतैतदस्थिसंचयनिमित्तिकैकोद्दिष्टश्राद्धप्रतिष्ठार्थं
मिदंरजतंचंद्रदैवतंयथानामगोत्रायब्राह्मणायदक्षिणांदातुमहमुत्सृजेत्. इति दक्षिणांदद्यात्
ततःसव्येनत्रिदेवताभ्यः इतिजपित्वाऽपसव्यंकृत्वादीपंनिर्वाप्यहस्तपादौप्रक्षाल्यसव्येनचम्य ६१

ॐप्रमादादित्यादि पठित्वा विष्णुं स्मरेत् श्राद्धीयवस्तूनि ब्राह्मणाय प्रतिपादयेत् ततः पुत्रादिर्ज्ञातिबंधु
मिलितः स्नातः सुधौतवस्त्रो नानाविधफलमूलभक्ष्यपानादिभिः स्वजात्यनुरूपैरष्टौ पात्राणि पूरयित्वा
गंधपुष्पधूपदीपादीकं च गृहीत्वा श्मशानसमीपमागत्य त्वरान्वितैः कैश्चिद्दर्भैः कैश्चित्पुष्पैः कैश्चिच्चं
दनैः कैश्चिद्धूपैः कैश्चिद्दीपैः कैश्चिन्माल्यैः कैश्चित्पानीयैः कैश्चिद्वसनैः संविनिवेदयेत् कैश्चिन्निरहं
कारसुन्कैः सर्वं तत अष्टसु अन्नादिपूर्णपात्रेषु निवेदितेषु प्रथमं चितायाउत्तरद्वारसमीपे उपविश्य
ॐनमः क्रव्यादमुखेभ्यो देवेभ्य इति सर्वदायेऽस्मिन् श्मशाने देवाः स्युर्भगवंतः सनातनाः तेऽस्मत्स
काशादुद्धृत्य तु बलिमष्टांगमक्षयम् प्रेतस्यास्य शुभान् लोकान् प्रयच्छंतु च शाश्वतान् अस्माकमायुरा
रोग्यं सुखं च ददतांवरं इति पठित्वा ॐ राक्षसोऽष्टांगबलिः शंकरादिदेवताभ्यो नमः इत्येकं बलिं दत्वा एवं
प्रदक्षिणक्रमेण परं बलित्रयं त्रिषु द्वारेषु दत्वा तान् बलीन् क्षीरेणाभ्युक्ष्य शंकरादिदेवताः स्वोपक्षी
पस्थानं गच्छंतु इति देवता विसृज्य वसिष्ठक्षीरेण वाग्यतः चितास्थानस्थीनि अभ्युक्ष्य प्रथमं शि
रो स्थीनि शमीपलाशशाखाभ्यामुद्धृत्याज्येनाभ्युक्ष्य गंधवारिणा सिक्त्वा कृतापसव्यो दक्षिणां
गुष्ठकनिष्ठाभ्यां गृहीत्वा ततोऽन्यान्यपि अस्थीनि गृहीत्वा पंचगव्येन सुगंधवारिणा सिक्त्वा प
लाशपुटे निक्षिप्य क्षौमवस्त्रेण संवेष्ट्य मृन्मये नूतनभांडे साच्छादने निदध्यात् तद्भांडमरण्ये वृक्ष
मूले वा यं कश्चे वल्मीके तरंगे वा निखनं निधापयेत् चिताभस्मादिकं तोये निक्षिपेत् गोमयांबुभिश्चिता

भूमिशुद्धिं विधाय पूर्ववच्चतुर्दिक्षु शकरादिदेवताभ्यो बलिं नर्यादियुक्तान् नमः क्रव्यादमुखेभ्यो देवेभ्य
इति मन्त्रेण दद्यात् तान्विसृजेत् बल्यन्नमन्येभ्यो दद्यात् अंभसि वा क्षिपेत् ततश्चिताभूमेराच्छादनार्थं
वृक्षः पुष्करकः पट्टको वा कारयितव्यः पुष्करकः इष्टिकानिर्मितं देवकुटकाकारं गृहम् ततः सचैलो बं
धुभिः सह स्नायात् अथ कश्चित्सुतः पौत्रः सहोदरादिर्गंगातीरं समस्थीनि नीत्वा स्नात्वा तान्यस्थीनि पंचग
व्येन प्रोक्ष्य हिरण्यमध्वाज्यतिलैः संयोज्य मृत्पिंडपुटे निधाय दक्षिणां दिशं पश्यन् ओं नमोस्तु धर्म्मायेति
वदन् जलं प्रविश्य प्रेतगतः स्वर्गकामो दक्षिणामुखः स मे प्रीत इत्युक्त्वा गंगांभसि निक्षिपेत् ततः स्नात्वा
उत्थाय सूर्यं पश्येत् ततः आचम्य ओं अद्य कृतैतदस्थिप्रक्षेपप्रतिष्ठार्थमिदं हिरण्यमग्निदैवतं यथाना
मगोत्राय ब्राह्मणाय दक्षिणां तुभ्यमहमुत्सृजे इति दक्षिणां दद्यात् एवंकृते प्रेतनखरास्थितस्य स्वर्गगतिः स्या
त् महेन्द्रतुल्या यावदस्थि मनुष्यस्य गंगातोये यमज्जति तावद्वर्षसहस्राणि स्वर्गलोके महीयते गंगातोयेषु
यस्यास्थि प्लवते शुभकर्मणः न तस्य पुनरावृत्तिर्ब्रह्मलोकात्कथंचन गौडाः दशाहाभ्यंतरे यस्य गंगातोयेस्थि
मज्जति गंगायां मरणे यादृक्तादृक् फलमवाप्नुयात् ब्रह्मपुराणे मातुः कुलं पितृकुलं वर्जयित्वा नराध
मः अस्थीन्यन्यकुलोत्थानि नीत्वा चान्द्रायणं चरेत् एवं च मातृकुलान्यकुलान्यस्याप्यस्थिनयने धर्म
बुद्ध्या दोषाभावः आचारात् निरग्नेरप्यस्थिपर्णनरदाहः दासशरीरालाभे तदस्थिघटेनाप्यस्य वस्त्रेण छाद्य द
हेत् अस्थ्नामप्यलाभे षष्ट्यधिकपलाशपत्रशतत्रयेण पुरुषाकृतिं विन्यस्य ओं असौ स्वर्गा ॥ ॥

यलोकायस्वाहेतिदहेत् उदकधारांदद्यात् तद्विन्यासप्रकारस्तु शिरस्यशीत्यर्द्धंदद्यात् ग्रीवायांतुद
शैवतुबाह्वोश्चैवशतंदद्यात् दगुलीषुजन्यादशउरसित्रिंशतंदद्यात् विंशतिंजठरेतथाअष्टार्द्धंतुशिश्नेदद्या
न्द्वादशार्द्धंवृषणयोऽऊर्वोश्चैवशतंदद्यात्त्रिंशतंजानुजंघयोःपादांगुलीषुदद्यादेवमन्यत्रविकल्पनंअना
हिताग्नेर्देहस्कदाखोशृश्याग्निनाह्निजैःनदलाभेपलाशोत्थैःपत्रैःकार्यंपुमानपिशतेस्त्रिभिस्तथाषष्ट्याश
रष्टानेविधानतःवेष्टितव्यस्तथापत्रात् कृष्णसारस्यचर्मणःऊर्णसूत्रेणबध्वाथप्रलिप्तव्यस्तथाय
विःसपिष्टैजलसंमिश्रैःप्रदग्धव्यस्तथाग्निनाःअग्नेस्त्वर्गायलोकायस्वाहेत्युक्त्वास्वयांधवैःएवंप
र्णनरंदग्ध्वात्रिरात्रमशुचिर्भवेत्तुल्यन्यायनयाऽस्थिरहितपित्रिरवाशौचं एवंज्ञानेस्तेस्मान्यायद्या
गच्छेन्पुमान्क्वचित् कुर्यादथायुषीस्विष्टिंपुनराधायपावकंसाग्नेरियमिष्टिःनिरग्नेस्तुशांतिःस्व
स्त्ययनमन्यदिति अथाशौचांतद्दिनेकार्यंतत्राशौचांतपूर्वदिनेसर्वेषांस्त्रजकद्वाराद्वस्त्रशुद्धिःकारयि
तव्याअशौचांतदिवसेगृहशुद्धिंकृत्वामृण्मयपाकभांडानित्यक्त्वास्नात्वादशमंपिंडंदत्वास्नात्वाव
हिरुदकान्तेकेशलोमनखान् यथायोग्यंवापयित्वा तिलतैलेनाऽऽमलकगौरसर्षपकल्केनशिरस्नान्म
न्यस्नात्वाप्रेतस्यहृष्टवासांसिअन्येभ्यःस्वाश्रितेभ्योदत्वाऽऽचम्यवाग्यतोवासोयुगमःहतेनवंशुद्धंपुरातनंवायु
क्तंभवस्त्रंपरिधायाऽऽज्यानिष्टोसुवर्णंगोरोचनंदधिदूर्वासितसितसर्षपंब्राह्मणोऽग्निंसद्धियोवाहनायुधंवेश्या
भूतोदयंमहीमृद्रोयष्टिंसंस्पृश्यमंगलानिसंकीर्त्यब्राह्मणान्स्वस्तिवाचयित्वागृहंप्रविशेत् अ

श्रा. वि. ६५

त्रदिनेब्राह्मणःपंचगव्यंपानंकुर्य्या. तीतिसतामाचारः इतिश्राद्धविवेकेप्रथमक्रियापरिच्छेदोद्वितीयः
अथैकादशाहश्राद्धार्थंनिमंत्रणादि तत्रादौ अशौचांतदिनेनिरामिषमेकवारंभुक्त्वा रात्रौसर्वभुक्तजने
गृहेविप्रनिवेशनंगोमयोपलिप्तदक्षिणप्रवणभूमौ ब्राह्मणमुदङ्मुखमुपवेश्य कृतापसव्योदक्षिणाभि
मुखोनामितवामजानुः ओं गतोसिदिव्यलोकेत्वं कृतान्तविहितान्वयैः मनसावायुभूतेनविप्रेत्वाहं
नियोजये पूजयिष्यामिभोगेन इतिप्रेतोद्देशेनपठित्वा पुष्पचंदनतांबूलानिब्राह्मणाय दत्वाब्राह्मणजानु
स्पृष्ट्वा ओं अस्यांरात्रौ अमुकगोत्रस्यपितुरमुकप्रेतस्यऽऽद्य श्राद्धकरणायभवंतंब्राह्मणमहंमंत्रये इत्यामंत्र
येत् ओं आमंत्रितोस्मीतिप्रतिवचनेब्राह्मणेनोक्ते ओं अक्रोधनैःशौचपरैःसततंब्रह्मचारिभिर्भवितव्यंभवता
मयाचश्राद्धकारिणासर्वायासविमुक्तेनकामक्रोधविवर्जितेनभवितव्यंभवताचश्वस्तनेश्राद्धकर्मणि इति
ब्राह्मणमुद्दिश्यपठेत् यद्यविघ्नेनरजनीयास्यतितदासर्वमेतत्करिष्यामितितेनोक्ते ओं इदंतेपाद्यमिति
पाद्यंदत्वाद्विजंनमस्कृत्यप्रेतमुद्दिश्यतिलतैलेनाजानुविप्रपादौप्रक्षालयेत् अत्रस्त्रिया अप्युद्दे
श्यत्वे ओं गतोसीत्यविकृतमेवपठनीयं आत्मत्वेनोद्देश्यत्वात् अथैकादशाह कृत्यं बहिर्नदीतो
रादौ प्रातः श्वेतवस्त्रयुगलेनस्नात्वा सूर्योदयेब्राह्मणस्यश्मश्रुकर्मनखच्छेदनंचकारयित्वा ता
म्रपात्रेणतैलोद्वर्तनेनस्नानोपकरणंचदद्यात् स्वयंस्नात्वाकृत नित्यक्रियोनदीतीरे गृ
हेवा श्राद्धभूमिंपरिकल्प्यपंचगव्येनोपलिप्यज्वलदंगारैः संशोध्यगौरमृत्तिकयाऽऽकृ

यनिलैः सर्षपैश्चाविकिरेत् गोमयोपलिप्तायतनयाकस्थाने तिलान्विकीर्यपरितः छागानूबंधयित्वातु
त्रसपिंडद्वारास्वयंवानूतनमृन्मयभांडेः पाकमारभेत् तत्रचांतः पूर्वाभिमुखाः उदङ्मुखायशय्याद
द्यात् तत्रउँसोपकरणशय्यायैनमः उँब्राह्मणायनमः इतिदेयब्राह्मणौतिः संपूज्यः इमासोपक
रणंशय्योददानीतिद्विजकरेजलदानंवारिणशय्याभिषेचनंच उँददस्वेतिप्रतिवचनम् तत्र
कुशत्रयतिलजलान्यादाय उँ अद्याशौचांतद्वितीयेन्हि अमुकगोत्रस्यपितुरमुकप्रेतस्यस्व
र्गप्राप्तिकाम इमांसोपकरणांशय्यांविष्णुदैवतां अमुकगोत्रायामुकशर्म्मणेब्राह्मणायमहं
संददे इतिदद्यात् उँस्वस्तीतिप्रतिवचनम् ततः कुशत्रयतिलजलानिदक्षिणद्रव्यंचादाय
उँ अद्यकृतैतत्सोपकरणशय्यादानप्रतिष्ठार्थमिदं हिरण्यमग्निदैवतामुकगोत्रायामुकशर्म
णेब्राह्मणायदक्षिणांतुभ्यमहंसंप्रददे इतिदद्यात् ततः प्रतिगृहीतः उँस्वस्तीतिप्रतिवचन
मुत्कासोपकरणांशय्यां तुभ्यमहंसंस्पृशेत् ततआचम्य उँ फलवस्त्रसमन्वितकांचनपुरुषं
ददानीतियनमः उँब्राह्मणायनमः इतिदेयब्राह्मणौतिः संपूज्यः उँइमंफलवस्त्रसमन्वितकांच
नपुरुषंददानीति द्विजकरेजलदानं वारिणदेयद्रव्यसेचनंकुशत्रयादीन्यादायउँअद्याशौचांत
द्वितीयेन्हिअमुकगोत्रस्यपितुरमुकप्रेतस्यस्वर्गप्राप्तिकाम इदंफलवस्त्रसमन्वितकांचनपुरुषविष्णु
दैवतममुकगोत्रायामुकशर्मणेब्राह्मणायतुभ्यमहंसंप्रददे इतिदद्यात् उँस्वस्तीतिप्रतिवचनंततोदक्षिण

द्रव्यमादाय ॐ अद्यकृतैतत्फलवस्त्रसमन्वितकांचनपुरुषदानप्रतिष्ठार्थमिदं हिरण्यमग्निदैवतंअ
मुकगोत्रायामुकशर्मणे ब्राह्मणायतुभ्यमहंसंप्रददे ततप्रतिगृहीतः ॐस्वस्तीत्युक्त्वाकांचनपुरुषंस्
शेत् ततआचम्य कुशत्रयतिलजलान्यादाय ॐ अद्याशौचान्तद्वितीयेऽह्नि अमुकगोत्रस्यपितुरमुकप्रेत
स्यस्वर्गप्राप्तिकामो द्विजदंपती पूजयेत् ततक्रमः एषोऽर्घः ॐ द्विजदंपतिभ्यांनमः इदमनुलेपनं ॐ द्विजदं
पतिभ्यांनम इत्युभयोस्त्रिः पूजांकुर्यात् ततः पुष्पजलाभ्यामेतानि धूपदीपतांबूलनैवेद्यसिंदूरविभूष
णवासांसि द्विजदंपतिभ्यांनम इति दद्यात् ततोनम इति स्कुर्य्यात् एतच्च द्विजदंपतिपूजनंप्रधानत्वात् वृषोत्स
र्गाकरणेपिकर्तव्यंशय्यादानवदिति अथवृषोत्सर्गप्रयोगः तत्रवृषोत्सर्गसंभृतिंविविक्तानिर्जनवनगो
मध्योवसुदक्प्रवणंदेशंनयेत् ततः आचान्तः पूर्वाभिमुखउपविश्य कुशत्रयतिलजलान्यादा
य ॐ अद्याशौचान्तद्वितीयेऽह्नि अमुकगोत्रस्यपितुरमुकप्रेतस्यमोक्षकामः सोपकरणवत्स
तरीचतुष्टयसहितवृषोत्सर्गमहंकरिष्ये इतिसंकल्पंकुर्य्यात् नीलवृषप्राप्तौ नीलपदप्रक्षेपः का
र्तिक्यांवृषोत्सर्गे ॐ अद्यकार्तिक्यांतिथौ अमुकगोत्रस्यपितुरमुकशर्मणोमोक्षकामो
ऽयूपान् दत्वासोपस्करणवत्सतरीचतुष्टयसहितवृषोत्सर्गमहंकरिष्ये इतिसंकल्पे विशेषः व
त्सतर्य्यष्टकपक्षे चतुष्टयेपदस्थाने ऽष्टकपदप्रक्षेपः ततः उत्तराभिमुखंब्राह्मणमुपवेश्य ॐ अ
द्यामुकगोत्रस्यपितुरमुकप्रेतस्य कर्तव्यवृषोत्सर्गाङ्गभूतहोमकर्मणि कृताकृतावेक्षण

रुपब्राह्मणकर्म कर्तुममुकगोत्रममुकशर्माणं ब्राह्मणमेभिः पुष्यचंदनतांबूलवस्त्रयुगहेमाल
ह्यत्वेनत्वामहंवृणे इति ब्राह्मणं ब्रूयात् ओं वृतोस्मीति प्रतिवचनं ओं यथाविहितं कर्म कुरु इति
मुद्दिश्यवदेत् ओं करवाणीति तत्प्रतिवचनं ततो ओं अद्यामुकगोत्रस्य पितुरमुकप्रेतस्य कर्तव्यश्राद्धे
भूत होम कर्म कर्तुममुकशर्माणं ब्राह्मणमेभिः पुष्यचंदनतांबूलहेमालंकरणवासोभिर्होतृत्वेन
स्त्वाचार्यं वृणुयात् ओं वृतोस्मीति प्रतिवचनं ओं यथाविहितं कर्म कुरु इति यजमानस्समुद्दिश्यवदेत् ओं
तत्प्रतिवचनं ततो होता आचान्तो गोमयोपलिप्तवेदिकायां प्राङ्मुख उपविश्य पुरतः कुशैर्हस्तमात्रं च
डिलं परिसमुह्य कुशान् ऐशान्यां निक्षिप्य गोमयोदकेनोपलिप्य मध्ये प्रादेशमात्रमुत्तरोत्तरक्रमेण स्रुवम्
लिख्य उल्लेखनक्रमेण दक्षिणांगुष्ठानामिकाभ्यां संगत्य ताभ्यामुद्धृत्य ऐशान्यां निक्षिप्तानदेशं जं
तत्र दक्षिणहस्तस्थकांस्यपात्रस्थमग्निं स्थापयेत् अग्नेर्दक्षिणतः परिस्तरणभूमिमतिक्रम्य सुद्धृ
पकल्प्य तत्र प्रागग्रकुशैः स्तरणं विधाय ब्राह्मणमग्नेर्वायव्याः प्रदक्षिणमानीय कलितासन्ने व
सुदङ्मुखमुपवेशयेत् ततोऽग्नेरुत्तरतः स्तरणभूमिमतिक्रम्य पात्रयमस्तीर्य तत्र सामर
त्रस्यं वर्हिषाच्छादितं सर्वकार्यार्थमुदकं क्षीरं च ब्रह्ममुखमवलोक्य निदध्यात् ततउ
र्हिषामुष्टिचतुर्थभागेनाग्नेः पार्श्वे ऐशान्यांतं प्राच्याम् ब्रह्मणोऽग्निपर्यन्तं दक्षिणस्याम्
वायव्यां पश्चिमायाम् अग्नितः प्रणीतापर्यन्तं दक्षिणस्याम् नैऋतो वायव्यपश्चि

आ॰
वि॰
६९

ग्नितः प्रणीतापर्यन्तमुदक्संस्तरणं कुर्यात् ततः आसादनमुपयोक्ष्यमाणानामग्नेरुत्तरतः प्रतीत
मोत्राकर्मस्थमुदकसंस्थं वा न यथा पवित्रच्छेदनार्थं कुशात्रयं पवित्रार्थमनंगर्भिणं साग्रं
द्वयं प्रोक्षण्यर्थं मृत्पात्रं। आज्यार्थं ताम्रस्थाली पायसचर्वर्थं मृत्तिकास्थाली स्रुवसंमार्ग
कुशत्रयं उपयमनार्थं वेणीरूपकुशत्रयं प्रादेशमितपलाससमित्त्रयम् स्रुव आज्यं तंडुलाद्दुग्
सा:मा:घृतदुत्तरतः पौष्णंसिद्धमेवपिष्टमयं चरुं ब्रह्मचरणार्थं पूर्णपात्रं होतृदक्षिणार्थं वस्
वर्णं कांस्यामुपकल्पयेत् ततोऽग्न्यन् आसादि कुशपत्रद्वयमादाय पवित्रच्छेदनकुशैः प्रादेश
प्रनायच्छिंद्यात् तांमयास्थपवित्राभ्यां प्रणीतोदकमुन्मूयत्तन्निः करेण प्रणीतोदकं निप्रोक्षण्यं
यउदगग्रपवित्रस्य सहस्तयोरंगुष्ठानामिकाभ्यामन्तयोरादयतन्मेन प्रोक्षण्युदकं भूमौ निःदि
णप्रोक्षण्यां निधाय तत्पात्रं दक्षिणहस्तेनादाय वामे निधाय दक्षिणहस्तानामिकांगुष्ठाभ्यां त
त्रिरूर्ध्वमुत्क्षिप्य प्रणीताजलेन प्रोक्षणीरनिषिच्य तज्जलेन यथासादितं द्रव्यं प्रत्येकं सकृत्प्रोक्ष्य पवि
जलसहितपात्रं प्रणीताग्न्योरन्तरे निधाय आज्यस्थाल्यामाज्यं निरुप्य चरुस्थाल्यां तंडुला
प्य प्रणीतोदकेन ताखि: प्रक्षाल्यः तत्र प्रणीतोदकं दुग्धं च प्रक्षिप्य स्वयं चरुं ब्रह्मणा
गृहीत्वा प्रदक्षिणीकृत्याग्निं पूर्वेण नीत्वा दक्षिणत आज्यमुत्तरतः पाप संचरुं आयणा
पादग्नौ निधाय उल्मुकसहकिष्काग्नेः प्रदक्षिणं भ्रामयित्वा तत्रैव क्षित्वा स्रुवस्य

देवकल्याद अग्नीस्थाप्य स्थानेस्थाने

श्रा.वि ७० गर्भस्रावादुःसुखस्याग्नौ प्रतपनमुत्तानस्य संमार्जनं कुशैरभ्यंभ्यन्तरतोग्रान्मूलपर्यन्तं मध्ये मध्यत एवं मूले
र्बाह्यतो मूलादग्रपर्यन्तं संमार्जनं प्रणीताद्भिरभ्युक्षणं पुनः प्रतपनं सास्तृतबर्हिरुपपुरतः आगमस्य
स्थापनं विधाय ततः पाके कृते स्वयमाज्यमुद्वास्याग्निपश्चिमेन नीत्वा प्रणीतोत्तरतश्चरुं निधाय प्रोक्षणी
तः पवित्रे समानीयः आज्ये प्रोक्षणी वहुत्पवनं पवित्रे प्रोक्षण्यं निधायः आज्यमवेक्ष्य सत्यपद्रव्ये तन्निर
स्य प्रोक्षण्युत्पवनं निधाय पायसचरोरुत्तरतः पूर्वसिद्धपिष्टकचरुं निधाय होमसमाप्तिपर्य्यन्तमुप
यमहार्थं कुशैर्वामहस्ते उपयमहविधाय प्रजापतिं मनसा चिंतयन्नुतिष्ठन् प्रागग्रघृताक्तसमित्त्रयं व
न्हौ प्रक्षिप्योपविश्य प्रोक्षण्यद्भिः सह विष्कमग्नी प्रणीता ब्रह्मसहितं पर्य्युक्ष्य पवित्रे प्रणीता सुनि
धाय प्रोक्षणीपात्रं स्वस्थाने निदध्यात् ततो ब्रह्मणकारबर्हिषान्वारब्धो दक्षिणजानुनामपित्वा
संस्रवं विनैवाज्येन जुहुयात् स्वाहांतो होमः इदमग्नये इतित्यागः इह रतिः स्वाहा इदमग्न
ये १ इह रमध्वं स्वाहा इदमग्नये २ इह धृतिस्वाहा इदमग्नये ३ इह स्वधृतिस्वाहा इदमग्न
ये ४ उपसृजं धरुणं मात्रे धरुणो मातरम् इदमग्नये ५ रायस्पोषमस्मासु दीधरत स्वाहा इद
मग्नये ६ ततः प्राक् ऋजुमग्ने दक्षिणभागे मनसा ओं प्रजापतये स्वाहा इदं प्रजापतये १ अग्ने
उत्तरभागे ऋजु प्राक् ओं इन्द्राय स्वाहा इदमिन्द्रायः २ तत उत्तर पूर्वार्द्धे ओं अग्नये स्वाहा इदमग्न
ये १ दक्षिणपूर्वार्द्धे ओं सोमाय स्वाहा इदं सोमायः २ इत्याघारावाज्यभागौ च संस्रवं हुत्वा पापा ७०

संपैष्टकमेकंचावदायसस्विष्टकृतमेग्नौसंस्त्रवंविनैवपायसेनजुहुयात् ओंअग्नयेस्वाहा इदमग्नये
ओंरुद्रायस्वाहा इदंरुद्राय २ ओंसर्वायस्वाहा इदंसर्वाय ३ ओंपशुपतयेस्वाहा इदंपशुपतये ४ ओंउ
ग्रायस्वाहा इदमुग्राय ५ ओंअशनयेस्वाहा इदमशनये ६ ओंभवायस्वाहा इदंभवाय ७ ओंमहादेवायस्वा
हा इदंमीशानाय ८ इतिहुत्वापिष्टकेन ओंपूषणऽअन्वेतुनः पूषारक्षत्वर्वतः पूषावाजꣳसनोतुनःस्वाहा
इदंपूष्णे १ ततपायसपिष्टकाभ्यामुत्तरार्द्धावदानभूताभ्यां ओंअग्नयेस्विष्टकृतेस्वाहा इदमग्नयेस्विष्ट
कृते अग्नेर्मध्यभागेततः आज्येन ओंभूस्वाहा इदंभू १ ओंभुवःस्वाहा इदंभुवः ओंस्वःस्वाहा इदंस्वः
३ ओंत्वन्नोऽग्नेवरुणस्यविद्वान्देवस्यहेडोऽअवयासिसीष्ठाः यजिष्ठो।वह्नितमः शोशुचानोवि
श्वाद्वेषाꣳसिप्रमुमुग्ध्यस्मत्स्वाहा इदमग्निवरुणाभ्याम् ४ ओसत्वन्नोऽग्नेवमोभवोतीनेदिष्ठोऽस्या
ऽउषसोव्युष्टौ अवयक्ष्वनोवरुणꣳरराणोवीहिमृडीकꣳसुहवोनऽएधिस्वाहा इदमग्नी
वरुणाभ्याम् ५ ओंआयाश्चाग्नेस्यभिनभिशस्तिपासन्यमयाअसि अयानोयज्ञंवहास्य
यानोधेहिभेषजꣳस्वाहा इदमग्नये ६ ओयेतेशतंवरुणयेसहस्रंयज्ञियापा
शावितताममहान्तःतेभिर्नोऽअद्यसवितोतविष्णुर्विश्वेमुञ्चन्तुमरुतःस्वर्काःस्वाहा
इदंवरुणायसवित्रेविष्णवेविश्वेभ्योदेवेभ्योमरुद्भ्यःस्वर्केभ्यः ओंउदुत्तमंवरुणपाशमस्म
दवाधमंविमध्यमꣳश्रथाय अथावयमादित्यव्रतेतवानाग ॥ ॥ ॥ ॥

पवित्राभ्यांशिरःप्रभृतिसंमार्जनं ॐ सुमित्रीयानआपःॐ षधयःसंत्विति मंत्रेण ततॐ दुर्मित्रियास्तस्मैसं
तु योऽस्मान्द्वेष्टि यंचवयंद्विष्म इतिमंत्रेण प्रणीतोदकमैशान्यांनिनयेत् ततः फलपुष्पान्वितघृतेन
ॐ मूर्द्धानंदिवोअरतिंपृथिव्यावैश्वानरमृतआजातमग्निं कविꣳ सम्राजमतिथिंजनानामासन्ना
पात्रंजनयंतदेवाःस्वाहा इदमग्नयेःइतियजमानसहितहोता पूर्णाहुतिं कुर्यात् ततःस्तरणक्रमेणबर्हिः
रुत्वाप्याज्येनाभिघार्यॐ देवागातुविदोगातुंवित्वागातुमित मनसस्पात इदंदेवयज्ञꣳ स्वाहा वातेधाः
स्वाहा इदमग्नये इतिबर्हिर्होमं हस्तेनैवकुर्यात् ततोयजमानः कुशत्रयतिलजलान्यादाय ॐ अद्य
कर्तव्यवृषोत्सर्गांगभूतकृतेनहोमकर्मणि कृताकृतावेक्षणरूपब्रह्मकर्मप्रतिष्ठार्थमिदंपूर्णपात्रं
प्रजापतिदैवतममुकगोत्रायामुकशर्मणेब्राह्मणायब्रह्मणेदक्षिणांतुभ्यमहंसंप्रददे इति ब्रह्मणे
दक्षिणांदद्यात् ॐ स्वस्तीतिप्रतिवचनं यजमानेनतत्परितोषायकिंचित् दातव्यम् ततोवस्त्रयुग
मसुवर्णकांस्यान्युपनीयकुशादीन्यादाय ॐ अद्यकर्तव्यवृषोत्सर्गांगभूतकृतेनहोमप्रतिष्ठार्थमेतानि
वस्त्रयुगमसुवर्णकांस्यानिबृहस्पतिवन्हिचंद्रदैवतानिअमुकगोत्रायामुकशर्मणेब्राह्मणायहोत्रेदक्षिणांतु
भ्यमहंसंप्रददे इतिहोत्रेदक्षिणांदद्यात् ॐ स्वस्तीतिप्रतिवचनं ततोरुद्राध्यायंजपित्वाकर्मकारमाहूयवृ
षमंकयेतिब्रूयात् सचाग्निमयादक्षिणपार्श्वेचक्रेणपश्चिमपादवामपार्श्वेचक्रमेणपश्चिमपादवाम
पार्श्वेत्रिशूलेनवृषभमंकयेत् ततोवत्सरीचतुष्टयेसहितवृषभंकुशजलेनस्नापयेत् ततःस्नानकरणमंत्राःॐ

२३

श्रा॰ वर्णाः शुचयः पावका यासु जातः कश्यपो यास्विंद्रः या ऽ अग्निं गर्भं दधिरे सुवर्णास्तान ऽ आपः संस्योना भवं
वि॰ तु ॐ यासां राजा वरुणो याति मध्ये सत्यानृते ऽ अवपश्यन् जनानाम् या ऽ अग्निं गर्भं दधिरे सुवर्णास्तान ः आपः
७३ संस्योना भवंतु ॐ यासां देवा दिवि कृण्वंति भक्षं या ऽ अंतरिक्षे बहुधा भवंति या अग्निं गर्भं दधिरे सुवर्णा
स्तानः आपः संस्योना भवंतु ॐ शिवेन मा चक्षुषा पश्यतापः शिवया तन्वोपस्पृशत त्वचं मे घृतप
श्चुतः शुचयो याः पावकास्तान ऽ आपः संस्योना भवंतु ॐ शन्नो देवीरभिष्टय ऽ आपो भवंतु पी
तये शंयोरभिस्रवंतु नः ततो लोहघंटिकानूपुरकनकघटिकादिभिः पंचाप्यलंकृत्य सावित्रीमध्य
मर्पणं रुद्राध्यायं पुरुषसूक्तं ॐ यद्देवा देवहेडनमित्यादि कूष्मांडीश्च जपेत् ततो वृषमस्य
दक्षिणकर्णे ॐ पिता वत्सानां पतिरघ्न्यानामथो पिता महतां गर्गराणां वत्सो जरायु प्रतिधुक् पीयूष आमि
क्षा घृतं तद्वस्य रेतः ॐ वृषोसि भगवान् धर्मश्चतुःपादः प्रकीर्तितः वृणोमि त्वामहं भक्त्या स मां रक्षतु
सर्वतः इति मंत्रद्वयं जपित्वा कुशत्रयतिलजलान्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्र द्वितीयह्नि अमुकगोत्र
स्य पितुरमुकप्रेतस्य मोक्षकामो रुद्रदैवतं वृषभेमं युवानं पतिं वो ददामि तेन क्रीडत चरथ प्रियेण मान
स्त्यजनुषा सुभगा रायस्पोषेण समिषा मदेमेत्युत्सृजेत् लोहितो यस्तु वर्णेन पुच्छाग्रेण तु पांडुरः श्वे
तः खुरविषाणाभ्यां स नीलो वृष उच्यते नील वृषे नीलपदप्रक्षेपः कार्त्तिक्यां वृषोत्सर्गे निमित्ताभ्युदयिकंकृ
त्वा ॐ अद्य कार्त्तिक्यां वृषमुत्सृज्यमानोहमिमान् पूपान् विष्णुदैवतानमुकगोत्रायामुकशर्मणे ब्राह्मणाय दद ७३

भ्यमहंसंप्रददेतिश्रप्रपत्रयंब्राह्मणायदद्यात् दक्षिणांचदद्यात् ॐअद्यकार्त्तिक्याम पूषान्तन्त्वा अमुकगोत्रस्य
पितुरमुकप्रेतस्यमोक्षकामोरुद्रदेवंतंवृषमेनंयुवानंपतिवोददातितेनक्रीडतिश्चरथप्रियेणमान सास्यजन्त
षासमभगारायस्पोषेणसमिवाम्मदेयेतिवाक्यं कर्त्तव्यं एतयैवोत्सृजेदन्निति पारस्करवचनात् अनयैव
नरचोत्सर्गः अस्यार्थस्तुहेवत्सतर्योवोयुष्माकमेनंपतिंस्वामिनंतरुणंददामित्वंजानीतेनैनेनवृषेणसहक्री
डंति लेखन्यश्चरथश्रमयपूयमयिहेवत्सतर्योमानरःनोस्माकंमानास्मत्सन्वविषयाःकिंतुमयात्यक्ता
वयंवृषस्यभवतीनांत्यागेनरायस्पोषेणधनसमृद्ध्यासाप्तजनुषासप्तजन्मव्यापकेनइषाअन्नेनसम
देमहृष्टाभवेमसुभगाःलोकस्यप्रियाइति ऐशान्यांदिशिपंचापिचालयेत् पंचाभिपूजयेत् एषोर्घः
ॐसोपकरणवत्सतरीचतुष्टयसहितायवृषायनमः इदमनुलेपनसोपकरणवत्सरीचतुष्टयसहि
तवृषायनमः पुष्पैःपूजयेत् एतानिधूपदीपतांबूलनैवेद्यानिःॐसोपकरणवत्सतरीचतुष्टयसाहि
तवृषायनमःततोवत्सतरीचतुष्टयमध्यगतंवृषभमभिमन्त्रयेत् तत्रमंत्राःॐमयोभूरभिमावाहि
स्वाहामारुतोसिमरुतांगणःशंसुमयोभूरभिमावाहिस्वाहावस्थूरस्मिद्रुवस्वान् ऋभुमयोभूरभिमा
वाहिस्वाहाॐयास्तेऽअग्नेसूर्येरुचोदिवामातन्वंतिरश्मिभिः।ताभिर्नोऽअद्यसर्वाभीरुचेजनायनस्कृधि
यावोदेवाःसूर्येरुचोगोष्वश्वेषुयारुचः।इंद्राग्नीताभिःसर्वाभीरुचंनोधत्तबृहस्पते रुचन्नोधेहिब्रा
ह्मणेषुरुचंराजसुनस्कृधिरुचंविश्येषु शूद्रेषुमयिधेहिरुचारुचं तत्त्वायामिब्रह्मणावन्दमान

स्तदाशास्ते यजमानो हविर्भिः अहेडमानो वरुणेह बोध्युरुशंस मान आयुः प्रमोषीः स्वर्णधर्म्मः
स्वाहा स्वर्णार्कः स्वाहा स्वर्णशुक्रः स्वाहा स्वर्णज्योतिः स्वाहा स्वर्सं स्वाहा ततः कृतापसव्यो दक्षिणाभि
मुखो वामजानु पातयित्वा यवतिलवृषपुच्छमोदकान्यादाय ताम्रपात्रादिना मन्त्रस्यं फलमुद्दिश्यांजलि
त्रयेण तर्पयेदनेन मन्त्रेण ॐ स्वधापितृभ्यो वृषयुग्म्य स्वामिन् प्रपेमान्ज्ञसखाश्च ये केचिद्ये चान्ये पितृपक्षजा
गुरुश्वसुरबंधूनां ये कुलेषु समुद्भवाः ये प्रेतभावमापन्ना ये चान्ये श्राद्धवर्ज्जिताः वृषोत्सर्गेणैते सर्वे लभ
न्तां प्रीतिमुत्तमामिति ततः कर्म्मकारमाहूयाभिमतं वेतनं तस्मै दद्यात् उत्तिष्ठा ब्राह्मणान् श्रावयेत्तथ
न्किंचिद्दिजनेमयोत्सृष्टं तदन्यो न नयेत् न वाहयेन्न चैनत्क्षीरं पातव्यं केन किंचित्क्वचित् ततो रुद्रार्थे बहु
सर्पिष्कं पायसं ब्राह्मणान् भोजयेत् अथ कपिलादानं ॐ सोपकरणायै सवत्सकपिलगव्यै नमः ॐ ब्रा
ह्मणाय नमः इति देयद्रव्य ब्राह्मणौ त्रिः संपूज्य ॐ इमां सोपकरणां सवत्सां कपिलां गां ददानीति द्विज
करे जलदानं जलेन देयद्रव्याभिषेचनम् कुशादीन्यादाय ॐ अद्याशौचां तद्वितीयेह्नि अमुकगो
त्रस्य पितुरमुकप्रेतस्य स्वर्णप्राप्तिकामः इमां कपिलां गां हेमशृंगीं रौप्यखुरां वस्त्रयुगच्छन्नां कांस्यो
पदोहां मुक्तालांगूलविभूषितां सवत्सां रुद्रदैवतां अमुकगोत्रायामुकशर्म्मणे
ब्राह्मणाय तुभ्यमहं संप्रददे इति दद्यात् ॐ स्वस्तीति प्रति वचनम् ततो दक्षिणां दद्यादि
कुशाय ॐ अद्य कृतैतत्सोपकरणसवत्सकपिलगवीदानप्रतिष्ठार्थमि ॥ ॥ ७५

हिरण्यमग्निदैवतममुकगोत्रायामुकशर्मणे ब्राह्मणाय दक्षिणांतुभ्यमहंप्रददे इति दक्षिणां दद्यात्ततः
प्रतिगृहीता ॐस्वस्ती सुक्तागोपुच्छग्रहणम् यथाशास्त्रं कामस्क्तानि च कुर्यात् तत्र कोदात्कस्मा अदा
त्कामायादात् कामोदाता कामः प्रतिगृहीता कामैतत्ते इति यजुर्वेदे ॐ कइदं कस्मा ऽअदात्कामकामाया
दात् कामोदाता कामःप्रतिगृहीता कामस्समुद्रमाविशद कामेनत्वाप्रतिगृह्णामि कामैतत्ते इति सामवेद
कामस्क्तानिः यथोक्तकपिलालाभे केवलामपि दद्यात् तत्र स्रजादि पूर्ववत् ॐ अद्याशौचांत द्वितीये ऽह्न्यमु
मुकगोत्रस्य पितुरमुकप्रेतस्यस्वर्गप्राप्तिकामः इमांकपिलांगां रुद्रदैवतां अमुकगोत्रायामुकशर्मणे
ब्राह्मणाय तुभ्यमहंसंप्रददे इति दद्यात् ॐ स्वस्तीति प्रतिवचनं ततो दक्षिणाद्रव्यादिकामादाय ॐ अ
द्यकृतैतत्कपिलगवीदानप्रतिष्ठार्थमिदं हिरण्यमग्निदैवतममुकगोत्रायामुकशर्मणे ब्राह्मणाय दक्षि
णां तुभ्यमहंसंप्रददे इति दक्षिणां दद्यात् ॐ स्वस्तीति प्रति वचनम् गोपुच्छग्रहणं कामस्क्तानि च पूर्वव
त् ततो महानद्यादौ सचैलं स्नात्वा तीर्थानि मनसा ध्यात्वा तज्जलेनात्मनमभ्युक्ष्य नरत् अथैकाद
शाहश्राद्धप्रयोगः स च युगनिसोपानानुसारेण लिख्यते तत्र मध्याह्ने प्रविराचांतः शुचिः सक्तोद्वि
सागांमयोपलिप्तायामपसव्यं वनक्तन गोमूत्रमंडलायां भूमौ मंडला द्वहिः ॐ भूम्यै नमः इति त्रिः पुष्पा
क्षतभूजितायां भूमौ दर्भेषु तिष्ठन पात्रं ब्राह्मणं यजमानस्ववर्णेना ऽऽहूतं स्नानमाचीनं ॐ स्वागतमिति पृष्टेन
ॐ सुस्वागतमिति तेनोक्तोऽभावपुपविशान ततः श्राद्धकर्ता इदं तेयाद्यमिति पाद्यमुपनीयविलीनं पुनः पुनः रभि

श्रा॰ वि॰ ९७ नंघपात्रब्राह्मणपादौप्रक्षाल्यापसव्यादिकृत्वाजलतिलगंधपुष्पयुतमर्घपात्रमादायमोदकतिलजलानि
चादायॐअद्यामुकगोत्रपितरमुकप्रेतःआद्यश्राद्धएषपादार्घस्तेनवोपतिष्ठतामितिपादार्घंदद्यात्ततः
स्वयंपादौप्रक्षाल्याचम्यःशिरसाऽभिवंद्यजानुविति आव्यॐ इदंते आचमनीयमित्याचमनीयोदकंब्राह्मणाय
दद्यात्ततःस्वयंपादौप्रक्षाल्याचम्यःपात्रब्राह्मणमाचमय्याग्रेकृत्वाश्राद्धदेशमागत्योपविश्यान्नामिपाये
णसिद्धमितिप्रकृत्त पूर्वरात्रौनिमंत्रणासंभवेतस्मिन्नेवाह्निवाह्निश्राद्धवेलायांमंडलाद्बहिःशुचिराचांतःब्राह्म
हिवास्सागोमयोपलिप्तायांभूमौअपसव्यम्कृतगोसूत्रमंडलायांभूमौसंडलाद्बहिःॐभूम्यैःनमइतित्रिः
पुष्पासनपूजितायांदर्भेषुतिष्ठन्स्नानमाचांतंब्राह्मणंयजमानःसवर्णेनाहूतम्ॐस्वागतमितिपृच्छेत्
ॐस्वस्वागतमितितेनोक्तेउभावप्युपविशतःततआद्यकर्त्ताःइदंतेपाद्यमुपनीयविनीतःसन्पुनःपु
नरभिनघपात्रब्राह्मणपादौप्रक्षाल्यायसव्यादिकृत्वापुष्पचंदनतांबूलानिब्राह्मणायदत्त्वाब्रा
ह्मणदक्षिणजानुस्पृष्ट्वाॐअद्यामुकगोत्रस्यपितुरमुकप्रेतस्याद्यश्राद्धकरणायभवंतंब्राह्मणमामं
त्रयेॐआमंत्रितोस्मीतिप्रतिवचनम्अक्रोधनेनशौचपरेणसततंब्रह्मवादिनाभवितव्यंभवता
चमयाचश्राद्धकारिणसर्वायासविनिर्मुक्तेनकामक्रोधविवर्जितेनभवितव्यंभवतानोद्यतनेश्रा
द्धकर्मणीतिब्राह्मणंनियमान्श्रावयेत्भवितव्यमितितेनोक्तेअर्घेपरिकल्प्यादायमोदकादि
कंचादायॐअद्यामुकगोत्रपितरमुकप्रेतआद्यश्राद्धएषपादार्घस्तेमयादीयतेतवोपतिष्ठतामितिपादार्घ

दद्यात् ततः शिरसाभिवंद्य जानुनी विश्राव्य ओं इदं ते आचमनीयमित्याचमनीयजलं ब्राह्मणाय दद्यात् ततः ति
लतैलेन पात्रब्राह्मणपादौ वाजानु अभ्यंजयेत् ततः स्वयं पादौ प्रक्षाल्याचम्य पात्रब्राह्मणं संगृह्याग्रे कृ
त्वा श्राद्धदेशमागत्योपविश्यात्माभिप्रायेण सिद्धमिति पृष्ट्वा दक्षिणाग्रैककुशसहितेन पालकंबला
द्याविकं ब्राह्मणोपवेशनायासनमुपकल्प्यासनं स्पृशन् ओं अत्रासने देवराजाभ्यनुज्ञातो विश्रम्यतां
द्विजपर्य्यानुग्रहात् प्रसादयेत्त्वासनं गृहाण पूतं ज्ञानाग्निपूतेन करेण विप्र इति मंत्रं पठित्वा पात्रब्राह्म
णं दक्षिणहस्ते धृत्वोदङ्मुखमुपवेशयेत् ततः पात्रस्य पादयोस्तले दक्षिणाग्रकुशत्रयं दद्यात् आसन
समीपे च तिलतैलेन घृतेन वा श्राद्धसमाप्तिपर्यंतस्थायिनं दीपं कुर्यात् तद्रक्षा पात्रब्राह्मणेन कर्त्तव्या र
क्षोघ्नान् गौरसर्षपान् तिलांश्च श्राद्धदेशे सन्निधापयेत् काककुक्कुटादीन् श्राद्धहन्नपसारयेत् ततः
पूर्वाभिमुखः कुशोदकेन ओं अपवित्रः पवित्रो वा सर्वावस्थां गतोपि वा यः स्मरेत् पुंडरीकाक्षं सर्वाबाह्याभ्यं
तरः शुचिरिति पठित्वा ओं पुंडरीकाक्षः पुनात्विति पुंडरीकाक्षं स्मृत्वा श्राद्धीयद्रव्याण्यात्मानं च सिंचेत्
ततः कुशत्रयतिलजलान्यादाय ओं अद्यामुकगोत्रस्य पितुरमुकप्रेतस्य प्रेतत्वविमुक्तिकाम अद्यादि
यथाकालं षोडशश्राद्धान्यहं करिष्य इति संकल्पयेत् एकादशमासाभ्यंतरे ऽधिमासपाते षोडशपद
स्थाने सप्तदशपदं प्रयोज्यं ततः कुशत्रयतिलजलान्यादाय ओं अद्यामुकगोत्रस्य पितुरमुकप्रेतस्य प्रेत
त्वविमुक्तिहेतु षोडशश्राद्धांतर्गताद्य श्राद्धमहं करिष्य इति संकल्पयेत् ओं कुरुष्वेति ब्राह्मणप्रतिवचनं ओं गायत्री

जपमहं करिष्ये इति पृष्ट्वा कुरुष्वेति ब्राह्मणानुज्ञातः त्रिर्गायत्रीं जपेत् सव्याहृतिकां सप्रणवां वा जपनीया गाय-
त्री देवताभ्यः पितृभ्यश्च महायोगिभ्य एव च नमः स्वाहायै स्वधायै नित्यमेव नमो नम इति त्रिर्जपेत् ततोऽपसव्यं
कृत्वा दक्षिणाभिमुखः पतितवामजानुर्मोटकतिलजलान्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्रपितरमुकप्रेत श्राद्ध
श्राद्धे इदमासनं ते मया दीयते नतोपविष्टनामिति मोटकरूपमासनं तिलजलघोक्षितं दक्षिणस्यामुत्सृजेत् ततः
सव्यं कृत्वा प्राङ्मुख उपविष्टः ॐ छत्राय नमः ॐ ब्राह्मणाय नमः इति देवब्राह्मणौ त्रिः संपूज्य इदं छत्रं द-
दानीति द्विजकरे जलं दत्वा छत्रमभिषिंच्य कुशत्रयतिलजलान्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्रस्य पितुरमुक
प्रेतस्यावरणकाम इदं छत्रं सुतानां गिरो दैवतममुकगोत्रायामुकशर्मणे ब्राह्मणाय तुभ्यमहं संप्रददे
इति दद्यात् ॐ स्वस्तीति प्रतिवचनं ततस्तिलजलकुशान् दक्षिणाद्रव्यं चादाय ॐ अद्य कृतैतच्छत्रदान
प्रतिष्ठार्थमिदं हिरण्यमग्निदैवतममुकगोत्रायामुकशर्मणे ब्राह्मणाय दक्षिणां तुभ्यमहं संप्रददे इति द-
क्षिणां दद्यात् ततः प्रतिगृहीत्वा ॐ स्वस्तीत्युक्त्वा छत्रं दण्डे धारयेत् ॐ उपानद्भ्यां नमः ॐ ब्राह्मणाय नमः
इति देयब्राह्मणौ त्रिः संपूज्य ॐ इमे उपानहौ ददानीति द्विजकरे जलदानं उपानहावभिषिंच्य कुशा-
दीन्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्रस्य पितुरमुकप्रेतस्य तप्तवालुकास्तिकंठकितभूदुर्भसंतरणका-
म इमे उपानहावुतानां गिरोदैवते अमुकगोत्रायामुकशर्मणे ब्राह्मणाय तुभ्यमहं संप्रददे
इति दद्यात् ॐ स्वस्तीति प्रतिवचनं ततः कुशादीन् दक्षिणाद्रव्यं चादाय ॐ अद्य कृतैतदुपानद्दानप्रतिष्ठार्थे

श्रा· वि· ९० मिदं हिरण्यमग्निदैवतममुकगोत्रायामुकशर्मणे ब्राह्मणाय दक्षिणां तुभ्यमहं संप्रददे इति दक्षिणां दद्यात् ततः
प्रतिगृहीता ॐ स्वस्तीत्युक्त्वा उपानहावरोहेत् ततोऽपसव्यं कृत्वा दक्षिणाभिमुखः पातितवामजानुः ॐ
अपहता असुरा रक्षाᳫंसि वेदिषद इति श्राद्धदेशे मावर्त्तजतिलान्वीकीर्य्य ॐ आयन्तु नः पितरः सोम्यासो
ग्निष्वात्ताः पथिभिर्देवयानैः अस्मिन्यज्ञे स्वधायामदन्तोधि ब्रुवन्तु तेवन्त्वस्मानिति जपेत् ततोर्घपात्रोपरि त्रि
वृत्कच्छिन्नं दक्षिणाग्रपवित्रं धृत्वा ॐ शन्नोदेवीरभिष्टय आपो भवन्तु पीतये शंय्योरभिस्रवन्तु नः इति
मंत्रेणार्घपात्रे जलं दत्वा ॐ तिलोसि सोमदेवत्यो गोसवो देवनिर्मितः प्रत्नमद्भिः पृक्तः स्वधया पितृल्लो
कान्प्रीणाहि नः स्वाहेति तिलान्प्रक्षिप्य गन्धपुष्पे तूष्णीं तत्र प्रक्षिप्य अर्घपात्रं वामहस्ते कृत्वा पवित्रं ब्राह्म
णहस्ते उत्तराग्रं दत्वा तदुपरि किंचिदुदकान्तरं दत्वा ॐ या दिव्या आपः पयसा संबभूवुर्या आन्तरिक्षा उत
पार्थिवीर्या हिरण्यवर्णा यज्ञियास्तान आपः शिवाः शᳫं स्योनाः सुहवा भवन्तु इति पठित्वा मोटकादी
न्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्र पितरमुकप्रेत आद्यश्राद्धे एष हस्तार्घस्ते मया दीयते तवोपतिष्ठतामि
ति ब्राह्मणकरे पवित्रोपरि अर्घं जलं दद्यात् स्रजेत् पात्रं च वामपार्श्वे पितृस्थाने नम्रीकृत्यर्घपात्रं सप
वित्रमधोमुखं स्थापयेत् तच्च दक्षिणादानपर्यन्तं न चालयेत् ततः श्राद्धदेशे तिलान् विकीर्य दर्भ
हस्तो भूतले येन मासादयेत् ततो मंत्रः इहलोके परित्यज गतोसि परमां गतिमिति श्चवत्र स्त्रीश्राद्धेपि गतो
सीत्येवमेव पठ्यमानत्वेनोह्यत्वात् ततो मोटकादीन्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्रपितरमुकप्रेत आद्यश्राद्धे ९०

नानिगंधपुष्पधूपदीपतांबूलयज्ञोपवीतवासांसिनेमयादीयतेतवोपनिष्टन्नामितिगंधादीनुत्सृजेत् ततः
सर्वसुगंधइतिमंत्रेणगंधेन ओं श्रियदिव्या इतिमंत्रेणपुष्पं ओं वनस्पतिरसामितिमंत्रेण धूपं ब्राह्मणाय
निवेदयेत् ततः ओं एषदीप इतिनिवेदिते ओं सुदीपः ब्राह्मणोवदेत् ओं एतानितांबूलानितिनिवेदिते
ओं सुतांबूलानि ब्राह्मणोवदेत् ओं इमोयज्ञोपवीत इतिनिवेदिते ओं सुयज्ञोपवीते इति ब्राह्मणोवदेत् ओं
एतानिवासांसीतिनिवेदिते ओं सुवासांसीनि ब्राह्मणोवदेत् पुष्पाणि शिवायामेवद्विजनार्यायाणि ततः श्रे
नोपभुक्तशय्यासनादिकं गंधपुष्पैरभ्यर्च्य श्राद्धसोक्रे प्रतिपादयेत् ततो गेरस्थूनिकपानीचारचूर्णेन जले
नब्राह्मणं वेष्टयित्वा चतुरस्रमंडलं कुर्यात् परकीयभूमौ श्राद्धकरणे श्राद्धीयवस्तुषु किंचिद्दत्त्वा तिल
जलघृतयुक्तमन्नं ओं इदमन्नमेतद्भूस्वामिपितृभ्यो नमः इति दद्यात् जीवतां भूस्वामिनां किंचिद्राजनि
कटे दद्यात् ततः उष्णमन्नं ताम्रपात्रेण कराभ्यामादाय मनाक् स्थित्वा पितरं ध्यात्वा पुरुषत्रमिक्षसं परि
विष्यात् ततः इदं मधुरमिदं मत्युष्णमित्यादिव्यंजनगुणानुत्कीर्तयन् मांसादीनि व्यंजनानि भूपिष्टपा
त्रान्तरेषु परिविष्य घृतं सतिलजलं चापनीयाश्वन्नं मधुनाभिधारयेत् ओं मधुवाताऽऋतायते मधुक्षर
न्ति सिंधवः माध्वीर्नः सन्त्वोषधीः ओं मधुनक्तमुतोषसो मधुमत्पार्थिवं रजः मधुद्यौरस्तु नः पिता
ओं मधुमान्नो वनस्पतिर्मधुमाँ अस्तु सूर्यः माध्वीर्गावो भवन्तु नः ओं मधुमधुमाधु इति च पठित्वा व्यस्ता
भ्यां पाणिभ्यां पात्रमालभ्य ओं पृथिवीते पात्रं द्यौरपिधानं ब्राह्मणस्य मुखेऽमृतेऽमृतं ॥ ॥

जुहोतिस्वाहा इतिजपेत् ॐ इदंविष्णुर्विचक्रमेत्रेधानिदधेपदम् समूढमस्यपांसुरे इतिपठन् अ
नरूपतयान्नंविचिंत्य ॐ कृष्णकव्यमिदं रक्षस्वेदीयमितिपठित्वा ॐ इदमन्नं ॐ इमाप ॐ इदमाज्यं ॐ इ
दंहविरितिपात्रंब्राह्मणदक्षिणांगुष्ठमन्नजलघ्नान्नेषुविवेश्य ॐ अपहता असुरारक्षांसिवेदिषद
इत्यन्नोपरितिलान्प्रक्षिप्यमोदकादीन्यादाय वामेनपाणिनापात्रमन्यजन् ॐ अद्यामुकगोत्रपितरमुक
शर्मन्नाद्य। श्राद्ध इदमन्नंसोपकरणंतेमयादीयतेनवोपतिष्ठतामित्युत्सृजेत् ततोभवानमयन्विनिवृ
यात् विप्राययापोशानंदत्वासव्रणवांसव्या हृतिकांगायत्री ॐ मधुवाता इत्यादित्र्यृचम् ॐ मधुमधु
माध्विनिचजपित्वा ॐ अन्नंहीनंक्रियाहीनंविधिहीनंचयद्भवेत् तत्सर्वमच्छिद्रमस्त्वितिपठित्वा
ॐ यथासुखंजुषस्वेतिब्राह्मणंब्रूयात् ब्राह्मणश्चवामेनपाणिनापात्रमत्यजन् ॐकारपूर्वंकंभुंजीतसंव
याभिभक्ष्यप्रार्थनंनकुर्यात् श्राद्धकर्तादर्भेष्वासीनः सव्रणवव्याहृतिकांगायत्रीमधुवाता इत्या
दित्र्यृचंमधुमधुमाध्विनिजपेत् गायत्रीब्राह्मणं श्रावयित्वा ॐ कृणुष्वपाज इत्यादी
रक्षोघ्नमंत्रान् पठित्वा भूमितले रात्रीर्य्ये ब्राह्मणपितृरूपतया ध्यापयेत् ततः उदी
रता मित्यादि पितृमंत्रान् ॐ सहस्रशीर्षा इत्यादि पुरुषसूक्तम् ॐ आशुःशि
शान इत्यादिकमप्रतिरथ मन्यान्यपिशतरुद्रियप्रभृतिपवित्राणिरुचिस्तव प्रभृतीनिचपठेत्
अंततः ॐ नमस्तभ्यं विरूपाक्षं नमस्तेनेकचक्षुषे नमःपिनाकहस्तायवज्रहस्तायवेनमइति

स्वायवन्नं हन्तायवेनम इति श्लोकमपि पठेत् वीणादिभिर्ब्राह्मणं हर्षयन् व्यंजनादिगुणानुकीर्तयेत्त
नस्य पत्रपत्रे स्थोपलभ्यते तत्तदुपनमंदं मंदं भोजयेत् ततस्तं तृप्तं ज्ञात्वा उच्छिष्टसन्निधौ वास्तृत दक्षिणाग्रकु
शतयां भूमिं प्रोक्ष्य सर्वप्रकारकमन्नं तिलघृत सहितं जलेनाप्लाव्याशृद्धीत्वा ॐ अग्निदग्धा ये जीवा ये प्र
दग्धाः कुले मम भूमौ दत्तेन तृप्यन्तु तृप्ता यांतु परां गतिं इति मंत्रेण मंत्रस्थं फलमुद्दिश्य कुशोपरि तद्दत्तं विकि
त ततः सव्यं कृत्वाचम्य हरिं स्मृत्वा अपसव्यं कृत्वा दक्षिणाभिमुखो ब्राह्मणाय जलगंडूषमिदं ते भक्त्यापोशानमिति
दत्वा ॐ स्वदितमिति ब्राह्मणं पृच्छेत् ॐ सुस्वदितमिति तेनोक्ते ॐ पिंडमहं करिष्ये इति पृच्छेत् कुरुष्वेति ब्राह्मण
नुज्ञातः उच्छिष्टसन्निधौ चतुरस्रं हस्तैकप्रमाणं दक्षिणप्रवणं चतुरंगुलोच्छितं स्थानं निर्माय तन्मध्ये नामहस्तेन द
र्भपिंजुलीमादाय तन्मूलेन वामान्वारब्ध दक्षिणकरेण प्रादेशमात्रं लिखेत् ॐ अपहता असुरा रक्षांसि
वेदिषद इति मंत्रेण रेखामुल्लिखेत् दर्भपिंजुलीं उत्तरस्यां दिशि निक्षिपेत् तदुपरि ये रूपाणि प्रतिमुंच
माना ऽसुरासंतः स्वधया चरंति परापुरो निपुरो ये भरंत्यग्निष्टाल्लोकात्प्रणुदात्यस्मात् इत्यु
ल्मकं भ्रामयित्वा रेखा दक्षिणतः क्षिपेत् तदुपरि उपमूल सकृल्लूनकुशान् दक्षिणाग्रानास्ती
र्य सव्यं कृत्वा ॐ देवताभ्य इति त्रिर्जपेत् ततोपसव्यं कृत्वा पर्णपुटकादिकमेकं तिलजलगंधपु
ष्पयुतं वामहस्ते कृत्वा दक्षिणहस्ते मोटकादिमादाय ॐ अद्यामुकगोत्रपितरमुकप्रेत श्राद्धपिं
डस्थाने ऽत्रावनेनिक्ष्व ते मया दीयते तवोपतिष्ठतामिति कुशोपरि अवनेजनं दद्यात् ततः श्राद्धशेषमनाम ८३

विंव्यंजनतिलमधुघृतयुतमेकीकृत्यतेनबिल्वपरिमाणपिंडंनिर्मायघृतमध्वभिघारितंकृत्वादक्षिण
हस्तेनादायमोटकादीश्वादायॐअद्यामुकगोत्रपितरमुकप्रेतआद्यश्राद्धएषपिंडस्तेमयादीयते
नवोपतिष्ठतामितिकुशोपरिअवनेजनस्थानेसव्योपरिगृहीतदक्षिणकरेणपिंडंदद्यात्आस्तृतदर्भमूले
करंप्रोञ्छ्यसव्यंकृत्वाचम्यहरिंस्मृत्वाअपसव्यंकृत्वाॐअत्रपितरमादयस्वयथाभागमावृषायस्व
इतिपठित्वावामावर्तेनोदङ्मुखीभूत्वामनाक्श्वासंनियम्यतेनैवयथासुखंपर्यावर्तयन्पितरंमाख
स्मृतिंध्यायन् अमीमदंतपितरोयथाभागमावृषायिषत इतिपठेत् अवनेजनावशिष्टजलयुतपात्रंवाम
हस्तेकृत्वादक्षिणहस्तेनमोटकादीन्यादायॐअद्यामुकगोत्रपितरमुकप्रेतआद्यश्राद्धपिंडेअत्रअव
नेनिक्ष्वतेमयादीयतेनवोपतिष्ठतामितिपिंडोपरिअवनेजनंदद्यात्ततोनीवीविस्रस्यसव्यंकृत्वाचम्य
हरिंस्मृत्वावामेनपाणिनाघृतंसूत्रंदक्षिणहस्तेनगृहीत्वाॐएतत्तेपितर्वासइतिपिंडोपरिधृत्वामोटकमा
दायॐअद्यामुकगोत्रपितरमुकप्रेतआद्यश्राद्धेपिंडेएतत्तेवासस्तेमयादीयतेनवोपतिष्ठतामित्युक्त्वा
त्वाततस्तूष्णींपिंडेगंधपुष्पधूपदीपताम्बूलानिदद्यात् ततःपिंडशेषान्नंपिंडसमीपेविकिरेत्ततआचां
तस्यब्राह्मणस्यकरेॐअपांमध्येस्थितादेवाःसर्वमप्सुप्रतिष्ठितंब्राह्मणस्यकरेन्यस्ताःशिवाआपोभवंतु
मेइतिजलंदद्यात्ॐभवंतुतेब्राह्मणस्यतत्प्रतिवचनम्लक्ष्मीर्वसतिपुष्पेषुलक्ष्मीर्वसतिपुष्करेल
क्ष्मीर्वसतिगोष्ठेषुसौमनस्यंसदास्तुमेइतिपुष्पाणिदद्यात्ॐ अस्तुसौमनस्यमितिप्रतिवचनं अ

सतंचास्तुमेंपुण्यंसांतिःपुष्टिश्चनित्यमस्तुपद्यत्क्षेयस्करंलोकेतनदस्तुसदाममइतितंडुलानिदद्यान् ॐअ
स्तुसदातदेवेतिप्रतिवचनं अथवाशिवा आपःसंत्वितिजलंसौमनस्यमस्त्वितिपुष्पम् ॐअक्षतंचारिष्टम
स्त्वितितंडुलान्दद्यात् ॐसंत्विति ॐअस्त्वितिचप्रतिवचनंततःपुटकादिपात्रेशान्युदकंपरिकल्प्यमेदिनीशि
रसामिवंधयन्इमंमंत्रंपठेत् ॐनमोनमोदिनिलोकधात्रिउर्विमहि शैलगिरिधारिणिनमःधरणिकाश्यपि
जगन्मातिष्टेवसुधेनमोस्तुवैश्वविलोकधात्रिनमोस्तुतेसर्वरसप्रतिष्ठितेविवापनार्दीचिनमोनमोस्तुते
ततोमोटकादिकमादाय ॐअद्यामुकगोत्रस्यपितुरमुकप्रेतस्यआद्यश्राद्धेदत्तैतवपानादिकंसुमति
ष्टतामितिविप्रकरेअक्षय्योदकंदद्यात् ॐउपतिष्ठतामितिप्रतिवचनंततःसव्यंकृत्वाप्राङ्मुखःकृतांज
लिस्सुमनाःसमनादक्षिणदिशंपश्यन् ॐअघोराःपितरःसंत्वितिपठेत् अत्रपूर्वाभिमुखीपिंडोपरिजलधारांदद
नीत्वाचार ॐअस्त्वितिप्रतिवचनम् पूर्वाभिमुखःगोत्रंनोवर्द्धतामितिवदेत् ॐवर्द्धतामितिप्रतिवचनं
ॐदातारोनोभिवर्द्धन्तांवेदाःसंततिरेवच श्रद्धाचनोमाव्यगमद्बहुदेयंचनोस्तु अन्नंचनोबहुभवेद
तिथींश्चलभेमहिषाचितारश्चनःसंतुमाचयाचिष्मकंचन एताःसत्या आशिषःसंत्विति आशिषोप्रा
र्थ्यंयाचेत् ॐसंत्विति आशिषःप्रतिवचनम् ततोपसव्यंकृत्वासपवित्रकुशत्रयंपिंडोपरिदक्षिणाग्रं
धृत्वा ॐनमोवाचयिष्ये इतिपृच्छेत् ॐवाच्यतामित्यनुज्ञातः ॐपितृभ्योनमःउच्यतामितिवदेत् ॐअस्तु
नमइतिप्रतिवचनंततःपुटकादिस्थितंजलंगृहीत्वा ॐऊर्जंवहन्तीरमृतंघृतंपयःकीलालंपरि

स्तु नमः स्वधास्त्वनर्घ्यं पतन्मे पितरमिति दक्षिणायां जलधारां सपवित्रकुशोपरि दद्यात् ततो नम्रीभूय पिंडमा
घ्रायोत्थापयेत् पिंडाधारकुशांल्लुल्मुकं च वन्हौ क्षिपेत् ततोऽर्घपात्रमुत्तानीकृत्य सोदकतिलजलान्यादाय
दक्षिणद्रव्यं चादाय ॐ अद्यामुकगोत्रस्य पितुरमुकप्रेतस्य कृतैतच्छ्राद्धप्रतिष्ठार्थमिदं रजितं चंद्रदैवतं अ
मुकगोत्रायामुकशर्मणे ब्राह्मणाय दक्षिणां दातुमहमुत्सृजे इति दक्षिणादानं ॐ स्वस्तीति प्रतिवचनं अ
हं कर्त्ता पात्रब्राह्मणस्य चरणौ संवाहनं नमस्कुर्यात् ततो दक्षिणपाणिना पात्रब्राह्मणपाणिं गृहीत्वा शय्या
सनमंजनं कंकतिकां चार्पयेत् ब्राह्मण अंजनं कंकतिकां चादाय शय्यायां क्षणमात्रं विश्रामेत् ततः साम
वेदाध्यायि ब्राह्मणास्तत्पात्रस्थं तिलोदकमुपाहरेयुः तत श्राद्धकर्त्ता तेन जलेन गृहास्थितं द्रव्यमभि
षिंचयेत् ततः सव्यं विधाय ॐ अग्निमुखदेवास्तृप्यन्तामिति यवयुतजलेन कुशैः कुशोपरि तर्पयेत् अ
वशिष्टमन्नं ॐ भूतेभ्य एष बलिर्नम इति जलपुष्पाभ्यां बलिं दद्यात् ततः सामग ब्राह्मणभोजनादिति
संतोषयेत् ततोपसव्येन ॐ निरीकारं स्वस्तीत्रूहीति ब्राह्मणाय वदेत् स्वस्तीति ब्राह्मणो ब्रूयात् स्वस्त्य
स्तु इत्युक्त्वा ब्राह्मणमुत्थाप्य जलपात्रं गृहीत्वा निमंत्रणस्थापनस्थितं ब्राह्मणं ॐ आमा वाजस्य
प्रसवो जगम्यादेमे द्यावापृथिवी विश्वरूपे आमागन्तां पितरा मातरा चामा सोमो ऽमृत
त्वेन गम्यादिति पठेत् प्रदक्षिणीकुर्वन् वारिधारया त्रिर्वेष्टयित्वा प्रणम्याष्टौ पादाननुव्रज्य प्रद
क्षिणीकृत्याभिवादयेत् सव्यं कृत्वा ॐ देवताभ्य इति त्रिर्जपित्वा गृहं प्रविशेत् ततः पाणिभ्यामपसव्येन ॥

द्वीपदीपनिर्वापणंसव्यंकृत्वाहस्तौपादौप्रक्षाल्याचम्यततःश्राद्धसंपूर्णकामःॐप्रमादात्कुर्वतांकर्मप्रच्यवे
ताध्वरेषुयत्स्मरणाद्देवतद्विष्णोःसंपूर्णस्यादितिश्रुतिरितिपठित्वाविष्णुस्मरणंकृत्वाततोऽशौचांतद्वितीयदिन
एवयथाशक्तिमहार्हाणिरत्नानिगाःवाहनंपानानिदासंदासींमहांतिवेश्मानिश्रेष्ठभूषणानिप्रेतहितमुद्दिश्य
ब्राह्मणायदद्यात्तद्यथाअद्याशौचांतद्वितीयेन्हिअमुकगोत्रस्यपितुरमुकप्रेतस्यस्वर्गप्राप्तिकामःइमांगांरु
द्रदैवतांयथानामगोत्रायब्राह्मणायदातुमहमुत्सृजेत् इतिगांदद्यात्ॐअद्यकृतैतत्गोदानप्रतिष्ठासिद्ध्य
र्थंहिरण्यमग्निदैवतंयथानामगोत्रायब्राह्मणायदक्षिणांतुभ्यमहंसंप्रददेइतियथाशक्तिदक्षिणांदद्यात्एवं
भूमिहिरण्यादिनमपिअस्मिन्दिनेदशप्रभृतिश्रोत्रियान्भोजयेत्ज्ञात्यादींस्तोषयेत्तत्रदिनेविहितमपिपंचगव्य
पानशिष्टाचारेतिद्वविनालिखितं अथान्नोदकुंभदानंतत्रएकादशाहश्राद्धंकृत्वाआचम्यप्राङ्मुखउप
विश्यकुशतिलजलान्यादायॐपित्र्यगतातृप्तिहेतोरन्नोदकुंभोपस्थितिरश्वमेधयज्ञजन्यफलसमफल
प्राप्तिकामोअद्यादिपितृमरणादिनावधिकाशौचावच्छिन्नदेनोनवत्सरंयावत्प्रत्यहंपित्रेसान्नोदकुंभ
दानमहंकरिष्यइतिसंकल्पंकुर्यात् ततोपसव्यादिकृत्वाघोटकादीन्यादायॐअद्यामुकगोत्रपित
रमुकप्रेतइदमासनंतेमयादीयतेतवोपतिष्ठतामित्यासनमुत्सृज्यसघृतव्यंजनमन्नमुपनीयॐअद्या
मुकगोत्रपितरमुकप्रेतऽयंसान्नोदकुंभस्तेमयादीयतेतवोपतिष्ठतामित्युत्सृजेत् तदुभयंयत्रब्राह्मणायप्र
तिपादयेत् अशौचोपनिपातेप्यपदातव्यइतिसपिंडनेकृतेवर्षाभ्यंतरेॐअद्यामुकगोत्रपितरमुकशर्मन्निद ८७

तुभ्यंस्वधाॐअद्यामुकगोत्रपितरमुकशर्म्मन्नयंसान्नोदकुंभस्तुभ्यंस्वधेतिवाक्यंकुर्यात् ततोमोदकादीन्याद
यॐअद्यकृतैतत्सान्नोदकुंभस्तुभ्यंस्वधेतिवाक्यंकुर्यात् ततोमोदकादीन्यादाय ॐअद्यकृतैतत्सान्नोदकुं
भदानप्रतिष्ठार्थमिदंरजतंचन्द्रदैवतंयथानामगोत्राय ब्राह्मणाय दक्षिणांदातुमहमुत्सृजेत् इतिप्रत्य
हंसान्नमुदकुंभंदत्वा दक्षिणांदद्यात् अत्र द्वादशाहश्राद्धकार्यमितिकेचित् तदपिएकादशाहवत् अथ
सिकश्राद्धप्रयोगः तत्रश्राद्धपूर्वदिनेएकभक्तादिकंविधायप्रातःश्वेतवस्त्रयुग्मेनस्नात्वामध्यदिनेपुनःस्नात्
कृतनित्यक्रियआचांतउपविष्टःपूर्वोपकल्पितंप्रज्वालितप्रदीपंस्थापितगौरसर्षपतिलारक्षोघ्नं श्राद्धदेश
मागत्य ॐसिद्धमितिपठ्यत्रिकुशत्रयजलेनॐअपवित्रःपवित्रोवासर्वावस्थांगतोपिवायःस्मरेत्पुंडरीकाक्षं
सबाह्याभ्यंतरःशुचिःॐपुंडरीकाक्षःपुनात्वितिउच्चार्यश्राद्धदेयद्रव्याण्यात्मानंचसिंचेत् ॐअद्यामुकगोत्रस्य
पितुरमुकप्रेतस्यप्रेतत्वविमुक्तिहेतुषोडशश्राद्धांतर्गतःप्रथममासिकश्राद्धमहंकरिष्यइतिसंकल्पंकुर्यात्
एकादशमासाभ्यंतरेऽधिकमासपाते षोडशपदस्थाने सप्तदशपदप्रयोज्यं ततस्त्रिर्गायत्रीजपित्वा
ॐदेवताभ्यः पितृभ्यश्च महायोगिभ्यएवचः नमःस्वाहायैस्वधायैनित्यमेवनमोनमः इतित्रिर्जपेत् ततो
पसव्यादिकृत्वामोदकादिकमादायः ॐअद्यामुकगोत्रप्रेतरमुकप्रेतप्रथममासिकश्राद्धइदमासनं
तेमयादीयतेतवोपतिष्ठतामित्यासनमुत्सृजेत् ॐअपहताःअसुरारक्षांसिवेदिषद् इतिवामवर्तेनश्रा
द्धदेशेतिलान्विकिरेत् ततआयंतुवापितरइतिमंत्रंपठेत् ततःपुष्पकादौपवित्रंदक्षिणाग्रंधृत्वाॐशन्नोदेवीरितिमंत्रे

णनत्रजलंक्षिपेत्ॐतिलोसिसोमदेवत्योगोसवोदेवनिर्मितःप्रत्नमद्भिःपृक्तःस्वधयापितॄल्लोकान्प्रीणाहिनः
स्वाहेतितिलान्प्रक्षिप्यतूष्णींगंधंपुष्पंचनिक्षिपेत् ततस्तदर्घपात्रंवामहस्तेकृत्वापवित्रमन्यपात्रोपरिउत्त
रायंधृत्वातदुपरिकिंचिदुदकांतरंदत्वाॐयादिव्याऽआपःपयसासंबभूवुर्याऽआंतरिक्षाऽउतपार्थिवीर्याहि
रण्यवर्णायज्ञियास्तानऽआपःशिवाःशंस्योनासुहवाभवंतुइतिपठित्वादक्षिणहस्तेनमोटकादीन्यादा
यःॐअद्यामुकगोत्रपितरमुकप्रेतप्रथममासिकश्राद्धएषहस्तार्घस्तेमयादीयतेतवोपतिष्ठतामितिप
वित्रोपरिजलंदद्यात् ततःपवित्रादिसहितमर्घपात्रमासनवामपार्श्वेॐपित्रेस्थानमसीतिन्युब्जी
कुर्यात् पुनर्मोटकादीन्यादायॐअद्यामुकगोत्रपितरमुकप्रेतप्रथममासिकश्राद्धएतानिगंधपु
ष्पधूपदीपतांबूलयज्ञोपवीतवासांसितेमयादीयंतेतवोपतिष्ठतामितिगंधादिकमुत्सृजेत् तत
आसनस्यभोजनपात्रसहितस्यचतुर्दिक्षुचतुरस्रंमंडलंकृत्वाश्राद्धीयान्नाग्रभागंघृतव्यंज
नतिलजलयुतंपुटकादौकृत्वा ॐइदमन्नमेतन्नूस्वामिपितृभ्योनमःइत्युत्सृजेत् ततस्ताम्र
पात्रादिस्थितमन्नंहस्ताभ्यामादायमनाक्स्थित्वापितरंध्यायन्भोजनपात्रेउपनयेत्
पुरुषत्रितृप्तिक्षममन्नंपरिविष्यभूयिष्ठपात्रांतरेषुव्यंजनान्युपकल्प्यपुटकस्थितंघृतंजलं
चोपनीयअन्नोपरिहस्तद्वयगृहीतपात्रेणमधुदत्वाततःॐमधुवाताइत्यादिऋचंॐमधुमधुम
ध्वितिजपेत् ततोव्यस्तहस्ताभ्यामन्नपात्रमालभ्यॐपृथिवीतेपात्रंद्यौरपिधानंब्राह्मणस्यमुखेअमृतेऽअमृ

श्रा॰ वि॰ ८ तंजुहोमिस्वाहाओंइदंविष्णुर्विचक्रमेत्रेधानिदधेपदम्समूढमस्यपांसुरेकृष्णकव्यमिदंरक्षमदीयमितिप
ठित्वावामेनपाणिनापात्रमन्यजन् दक्षिणहस्तांगुष्ठमन्नजलयुतान्नेषुओंइमाआपःओंइदमाज्यंओंइदंहविरि
तिनिक्षिप्यओंअपहताअसुरारक्षांसिवेदिषदइत्यन्नोपरितिलान्विकीर्यदक्षिणहस्तेनमोदकादीन्यादाय
ओंअद्यामुकगोत्रपितरमुकप्रेतप्रथममासिकश्राद्धइदमन्नंसोपकरणंतेमयादीयतेतेनवोपतिष्ठतामित्युत्सृ
जेत्ततोगायत्रीमधुवाताइत्यादित्र्यृचंओंमधुमधुमध्वितिचजपेत्अन्नहीनमंत्रंपठेत् ततःकुशेषूपविश्य
पुनर्गायत्रीमधुवाताइत्यादित्र्यृचंमधुमधुमध्वितिचजपेत्रक्षोघ्नंमंत्रान्कृणुष्वपाजइत्यादिकान्जपेत्
भूमौतिलान्क्षिप्त्वापित्र्यमंत्रपुरुषसूक्ताप्रतिरथ्यादीनिपवित्राणियथाशक्तिजपेत्ओंनमोस्तुभ्यंविरूपाक्षेति
श्लोकमपिचपठेत्उच्छिष्टसन्निधावास्तृतकुशत्रयांभूमिंप्रोक्ष्यव्यञ्जनगन्धतिलयुतमन्नं वारिणाप्लाव्य ओंअ
ग्निदग्धायेजीवायेप्रदग्धाः कुलेममभूमौदत्तेनतृप्यन्तु तृप्तायान्तु परांगतिमिति तदन्नंकुशोपरि
विकिरेत् ततः सव्यंकृत्वा आचम्य हरिंस्मृत्वा अपसव्यंकृत्वापिंडस्थानंनिर्माय तन्मध्ये वामह
स्ते पात्रं दक्षिणहस्तेंशहीनदर्भपिंजुलीमूलेनप्रादेशमात्रममहतेत्यादिनोलिख्य दर्भपिंजुलीमुत्तर
तस्त्यजेत् ततोरेखोपरिओंयेरूपाणीतिमंत्रेणांगारंभ्रामयित्वा अंगारंदक्षिणतस्त्यजेत् ततो
रेखोपरिउपमूलसकृल्लूनकुशत्रयंदक्षिणाग्रमास्तीर्यसव्येनदेवताभ्यइतित्रिर्जपेत् ततोऽ
पसव्यंकृत्वा पुटकेतिलजलगंधपुष्पाणि कृत्वा मोदकादीन्यादायओंअद्यामुकगोत्रपितरमुकप्रेत

प्रथममासिकश्राद्धपिंडस्थानेऽत्रावनेनिक्ष्वतेमयादीयतेतवोपतिष्ठता।मित्यवनेजनंकुशोपरिनिदध्यात्तत
स्तिलयुतमधुयुतेनान्नेनपिंडंकृत्वाघृतमधुभ्यामभिघार्य्यदक्षिणहस्तेनमोदकादीनिचादायॐअद्यामुकगो
त्रपितरमुकप्रेतप्रथममासिकश्राद्धएषपिंडस्तेमयादीयतेतवोपतिष्ठतामितिवामान्वारब्धदक्षिणहस्तेनाव
नेजनस्थानेपिंडंदद्यात्ततोदर्भमूलेकरंप्रोञ्छ्यसव्यंकृत्वाचम्यहरिंस्मृत्वाअपसव्यंकृत्वादक्षिणाभिमुख:
ॐअत्रपितर्मादयस्वयथाभागमावृषायस्वेतिपठेत् ततउत्तराभिमुखीभूयश्वासंनियम्यपितरंभास्वरमूर्ति
ध्यायन्मुखंपर्यावर्तयन् अमीमदंतपितायथाभागमावृषायिष्टेतिपठेत् ततोऽवनेजनपात्रंदत्वावशिष्ट
जलयुतंवामहस्तेकृत्वादक्षिणहस्तेमोदकादीन्यादायॐअद्यामुकगोत्रपितरमुकप्रेतप्रथममासि
कश्राद्धपिंडेऽत्रप्रत्यवनेनिक्ष्वतेमयादीयतेतवोपतिष्ठतामितिप्रत्यवनेजनंपिंडोपरिनिदध्यात् ततोनीवी
विस्रस्यसव्यंकृत्वाचम्यअपसव्यंकृत्वावामेनपाणिनाधृतंसूत्रंदक्षिणेनादायउभाभ्यांपिंडोपरिएतत्ते
पितर्वासइतिसूत्रंधृत्वामोदकादीन्यादायॐअद्यामुकगोत्रपितरमुकप्रेतप्रथममासिकश्राद्धपिंडए
तद्वासस्तेमयादीयतेतवोपतिष्ठतामितिसूत्रंसमुत्सृजेत् ततस्तूष्णींगंधपुष्पादिकंदद्यात् ततःपिंडशे
षान्नंपिंडसमीपेविकिरेत् ॐशिवाआपःसन्त्वितिजलंॐसौमनस्यमस्त्वितिपुष्पंअक्षतंचारिष्ट
मस्त्वितितंडुलानन्नपात्रोपरिक्षिपेत् मोदकादीन्यादायॐअद्यामुकगोत्रस्यपितुरमुकप्रे
तस्यप्रथममासिकश्राद्धदत्तैतदन्नपानादिकमुपतिष्ठतामित्यक्षय्योदकंदद्यात् ततः सव्यं (

श्रा॰ वि॰ ६२ कृत्वा ॐ अघोरः पितास्त्विति दक्षिणां दिशं पश्यन् पिंडोपरि पूर्वाग्रां जलधारां दद्यात् ततः पूर्वाभिमुखी
भूय ॐ गोत्रं नो वर्द्धतां दातारो नोभिवर्द्धंतां वेदाः संततिरेव चेत्यादिना आशीः प्रार्थनं कुर्यात् ततोऽपसव्येन
पिंडोपरि सपवित्रान् कुशान् धृत्वा पुटकादिस्थजलेन ॐ ऊर्जं वहंतीरमृतं घृतं पयः कीलालं परिस्रुतं स्वधा
स्थ तर्पयत मे पितरमिति कुशोपरि दक्षिणाग्रां जलधारां दद्यात् ततः पिंडमाघ्राय उत्थापयेत् पिंडाधा
रकुशानुल्मुकं च वह्नौ प्रक्षिपेत् अर्घपात्रमुत्थाप्य मोटकादीन्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्रस्य पितुरमुकप्रे
तस्य कृतैतत्प्रथममासिकश्राद्धप्रतिष्ठार्थमिदं रजितं चंद्रदैवतं यथानामगोत्राय ब्राह्मणाय दक्षिणां दा
तुमहमुत्सृजे इति दक्षिणां दद्यात् ततः सव्यं कृत्वा ॐ देवताभ्य इति त्रिर्जपेत् ततोऽपसव्यं कृत्वा पाणिना दी
पं निर्वाप्य हस्तौ पादौ प्रक्षाल्य सव्यमाचमनं कुर्यात् ॐ प्रमादादिति पठित्वा विष्णुं स्मरेत् श्राद्धीयवस्तूनि
ब्राह्मणाय प्रतिपादयेत् जले वा क्षिपेत् प्रायेण पात्रिकमेव मासिकश्राद्धं कुर्वंतीत्यपात्रकप्रयोगो लिखि
तः त्रिपक्षश्राद्धमपि कर्तव्यमिति तत्र मासिकवत् एवमेव द्वितीयमासिकतृतीयमासिकचतुर्थमासि
कपंचममासिकोनषाण्मासिकषाण्मासिकसप्तममासिकाष्टममासिकनवममासिकदशममासिकैका
दशमासिकोनवार्षिकद्वादशमासिकश्राद्धेषु तत्तदक्षेपेण प्रयोग ऊह्यः अधिमासिपाते एकादशमासिका
नंतरं द्वादशमासिकं ततः ऊनवार्षिकं ततस्त्रयोदशमासिकं श्राद्धमिति क्रमः सपात्रकमासिकश्राद्धकरणे
ब्राह्मणनिमंत्रणस्वागतप्रश्नपादार्घदानाचमनीयदानब्राह्मणोपवेशनप्रतिवचननमोवाचन ब्राह्म

एवंविसर्जनादिविशेषश्चाद्यश्राद्धप्रयोगवद्बोध्यइति अथसपिंडनश्राद्धप्रयोगः तत्रचाधुनिकाः प्रेतश्रा
द्धातिरिक्तश्राद्धचतुष्टयमपाकमेवकुर्वंतीतितथैवलिख्यतेतत्रपूर्वदिनेनिरामिषमेकवारंभुक्त्वारा
त्रौसर्वभुक्तजेनगृहेविप्रवेनिवेशनंगत्वादक्षिणाप्लवगोमयोपलिप्तायांभूमावाचान्तउपविश्यब्राह्मणमु
दङ्मुखमुपवेश्ययज्ञोपवीतीनापसव्यःपुष्पचंदनतांबूलानिब्राह्मणकरेदत्वादक्षिणकरेणब्राह्मणजानुस्पृष्ट्वा
ॐअस्यांरात्रावमुकगोत्रस्यपितुरमुकप्रेतस्यश्वःसपिंडीकरणश्राद्धकरणायभवंतंब्राह्मणमामंत्रये
इत्यामंत्रणंकुर्यात् ॐआमंत्रितोस्मीतिप्रतिवचनं ततः ॐअक्रोधनैरित्यादि ॐसर्वायासविनिर्मुक्तैःकाम
क्रोधविवर्जितैःभवद्भिर्भवितव्यंभवतानःश्वस्तनेश्राद्धकर्मणिनिब्राह्मणंनियमान्श्रावयेत्तद्यथाविघ्नेनरजनीया
स्यतितदासर्वमेतत्करिष्यामितिप्रतिवचनंततोऽग्निमदिनेप्रातःश्वेतवस्त्रयुग्मेनस्नात्वामध्यंदिने
पुनःस्नात्वाकृतनित्यक्रियाश्राद्धकर्ताश्राद्धनिर्दिष्टतस्वेलायांगोमयोपलिप्तात्पाकस्थानेति
लान्विकीर्य्यपरितश्छागान्बंधयित्वासपिंडद्वारानूतनभाण्डैःस्वयंवापाकमारभेत् श्राद्धभूमिंपं
चगव्येनोपलिप्यजलदर्भैःसंशोध्यगौरसर्षपनिकायाछायानितिलैःसर्षपैश्चविकिरेत् द्विजकारीत
श्मश्रुनखच्छेदनमभिगम्यदंतधावनंताम्रपात्रेतैलोद्वर्तनान्युपनीयस्नानार्थेदत्तजलंतंस्नानंय
जमानसवर्णेनाहूतमाचांतंमध्यान्हेसुचिराचांतःशुक्लद्विवासाउपविश्यगोमयोपलिप्तायांभूमौब्राह्मण
वर्जितनक्षत्रसोमन्नमंडलायांॐभूम्यैनमःइत्यक्षतपुष्पैस्त्रिरर्चयित्वाभूमौकुशाच्चयमास्तीर्यतदुपरि

निष्ठत् ओंस्वागतमितिस्थितंब्राह्मणंपृच्छेत् ओंसुस्वागतमितितेनोक्ते ओंइदंतेपाद्यमित्यपनीयविनीतः
सन्पुनरभितद्यपात्रब्राह्मणपादौप्रक्षालयेत् ततःपुटकेऽर्घंकृत्वादक्षिणाभिमुखोऽपसव्यंकृत्वामोट
कादिकमादायार्घपात्रंवामकृत्वाओंअद्यामुकगोत्रपितरमुकगोत्राभिनरप्रेतसपिंडीकरणश्राद्धएषपाद
र्घस्तेमयादीयतेतवोपतिष्ठतामितिपादार्घंदद्यात् ततआचमनीयजलंपात्रस्थमभिनीयशिरसाभिवंद्यजा
नुवीविश्राव्यओंइदंतेआचमनीयजलंब्राह्मणायदत्वास्वयंपादौप्रक्षाल्याचम्यतमाचमय्याग्रेकृत्वा
श्राद्धदेशमागच्छेत् पूर्वरात्रौनिमंत्रणंसंभवेतस्मिन्नेवाह्निश्राद्धवेलायांपूर्वोक्तविशेषणविशिष्टयज
मानसवर्णेनाहूतंपूर्ववत्कृतगोमूत्रमंडलायांभूमावुभावप्युपविशतःततःश्राद्धकर्ताओंइदंतेपाद्यमु
पनीयविनीतःपुनःपुनरभितद्यपात्राब्राह्मणपादौप्रक्षालयेत् ततोऽपसव्यंकृत्वापुष्पचंदनतांबूला
निविप्रकरेदत्वाब्राह्मणजानुदक्षिणंहस्तेनस्पृष्ट्वाओंअद्यामुकगोत्रस्यपितुरमुकप्रेतस्यसपिंडी
करणश्राद्धकरणयभवंतंब्राह्मणमहमामंत्रयेइत्यामंत्र्य ओं आमंत्रितोस्मीतितेनोक्ते ओं अ
क्रोधनेनेत्यादिना ओं सर्वायासविनिर्मुक्तेनेत्यादिनाचब्राह्मणं नियमान् श्रावयेत् ओं भवि
तव्यमितितेनोक्ते अर्घं परिकल्प्य वामहस्ते कृत्वामोटकादिकमादाय ओं अद्यामुकगो
त्रपितरमुकप्रेतसपिंडीकरण श्राद्धे एषपादार्घस्तेमयादीयते तवोपतिष्ठतामितिपादार्घं
दद्यात् ततआचमनीयजलंपात्रस्थशिरसाभिवंद्यजानुनिविश्राव्यओंइदंतेआचमनीयमिति

ब्राह्मणयदत्वासव्येनस्वयंपादौप्रक्षाल्याचम्यतमाग्रेकृत्वा श्राद्धदेशमागच्छेत् तत्रप्राङ्मुखउप
विश्यसिद्धमितिएष्ठा ऽत्रास्वेतिब्राह्मणसुखमुपवेशयेत् द्विजपादयोस्तलेकुशान्दद्यात् आसन
समीपेतिलतैलेनदीपंप्रज्वाल्यस्थापयेत् अन्यांश्चप्रत्यासनसमीपेचतुरोदीपान्स्थापयेत् ब्रा
ह्मणेनदीपरक्षाकर्तव्यारक्षोघ्नान्गौरसर्षपान्तिलान् श्राद्धदेशेसन्निधापयेत् काककुक्कुटादीन्
श्राद्धहन्तॄनपसारयेत् ततः ॐअपवित्रःपवित्रोवेत्यादिपठित्वा ॐपुण्डरीकाक्षःपुनात्विति श्राद्धीयद्रव्याणि
चात्मानंकुशत्रयेणसिंचयेत् ततः कुशत्रयतिलजलान्यादाय ॐअद्यामुकगोत्रस्यपितुरमुकप्रेतस्यप्रेत
त्वाविमुक्तिहेतुषोडशश्राद्धान्तर्गतसपिंडीकरणश्राद्धमहं करिष्ये इतिसंकल्पंकुर्यात् ॐकुरुष्वे
तिब्राह्मणोवदेत् ॐगायत्रीजपमहंकरिष्ये इतिब्राह्मणंपृच्छेत् ॐकुरुष्वेतितेनाभ्यनुज्ञातः प्रणवव्या
हृतिसहितांगायत्रींत्रिर्जपेत् ततोदेवताभ्य इतित्रिर्जपेत् ततोदेवश्राद्धार्थोपकल्पितरीक्षिदिदेप्रामाग
न्योदङ्मुखउपविश्यकुशत्रययवजलान्यादाय ॐअद्यामुकगोत्रस्यपितुरमुकप्रेतस्यसपिंडीकरण
निमित्तकामुकगोत्रपितामहप्रपितामहवृद्धप्रपितामहामुकामुकशर्मश्राद्धसंबंधिनोविश्वेदेवा
इदमासनंवोनमः इतिपूर्वाग्रंकुशत्रयरूपंसजलयवप्रोक्षितमुत्सृजेत् ॐविश्वान्देवानहमावाह
यिष्ये इत्युक्त्वा ॐविश्वेदेवासऽआगतशृणुतामऽइमर्ठ० हवम् इदंबर्हिर्निषीदतेत्यावाह्य ॐयवो
सियवयास्मद्द्वेषोयवयारातीरितियवान्विकीर्य ॐविश्वेदेवा शृणुतेमऽइदमर्ठ० हवम्मेयेअन्त

रिक्षेपऽउपद्यविष्टायेऽग्निजिह्वा।उत्तवायउत्त्वाऽआसद्यास्मिन्वर्हिषिमादयध्वम् ओं आगच्छंतुमहा
भागाविश्वेदेवामहाबलाः।येयत्रयोजिताश्राद्धेसावधानाभवंतुते इतिपठेत् ततःसुटके पूर्वाग्रंपवित्रंधृत्वा
ओं शन्नोदेवीरभिष्टयऽआपोभवन्तुपीतयेशंय्योरभि, स्रवन्तुन इतिजलंक्षिप्त्वा ओं यवोसीतियवान्प्रक्षि
प्यागंधपुष्पेतूष्णीन्तत्रप्रक्षिप्य अर्घपात्रंवामहस्तेकृत्वापवित्रंभोजनपात्रेपूर्वाग्रंधृत्वातदुपरिकिंचि
दुदकांतरंदत्वा ओं यादिव्याऽआपःपयसासंवभूवुर्याऽआन्तरिक्षाऽउतपार्थिवीर्य्याः।हिरण्यवर्ण्णायज्ञि
कास्तानऽआपःशिवाःशं स्योनाःभवन्त्विति पठित्वा कुशात्रययवजलान्यादाय ओं अद्यामुकगोत्रस्यपि
तुरमुकप्रेतस्यसपिंडीकरणनिमित्तिकामुकगोत्रपितामहप्रपितामहवृद्धप्रपितामहामुकामुकशर्म
श्राद्धसंबंधिनोविश्वेदेवाएषवोहस्तार्घोनम इतिपवित्रोपरिअर्घजलमुत्सृजेत् ततःपवित्रसहितमर्घ
पात्रमासनदक्षिणपार्श्वे ओं विश्वेभ्योदेवेभ्यःस्थानमसीतिविश्वेदेवार्घपात्रमुत्तानंस्थापयेत् ततः
कुशात्रययवजलान्यादाय ओं अद्यामुकगोत्रस्यपितुरमुकप्रेतस्यसपिंडीकरणनिमित्तकामुकगो
त्रपितामहप्रपितामहवृद्धप्रपितामहामुकामुकशर्मश्राद्धसंबंधिनोविश्वेदेवाएतानिगंधपुष्पधू
पदीपतांबूलयज्ञोपवीतवासांसिवोनम इतिगंधादीनुत्सृजेत् ततोभोजनपात्रासनयोश्चतुर्दिक्षुजलेनच
तुष्कोणंमंडलंकृत्वा अपसव्येनमोदकादिकमादाय तिलघृतंव्यंजनयुतंमन्नं ओं इदमन्नमेतद्भूस्वामिपितृ
भ्योनम इतिदक्षिणमुखमुत्सृजेत् ततःसव्यंकृत्वाताम्रपात्रादिकंगृहीत्वातेनान्नमादाय मनाकथि

त्वादेवान्ध्यायन् पात्रे परिविष्यात् व्यजनानि घृतं जलं च तत्रोपनीयान्नोपरि मधु दत्वा ॐ मधुवाता
इति त्र्यृचं ॐ मधु मधु मध्विति मंत्रैरन्नमभिमंत्रयेत् ततः जुहस्ताभ्यामन्नपात्रमालभ्य ॐ पृथिवीते
पात्रं द्यौरपिधानं ब्राह्मणस्य मुखे अमृते अमृतं जुहोमि स्वाहा ॐ इदं विष्णुर्विचक्रमे त्रेधा निदधे पदम्
समूढमस्य पांसुरे इति च पठित्वा ॐ हव्यकव्यमिदं रक्षमदियमिति पठित्वा ॐ इदमन्नमित्यन्ने ॐ इ
मा आप इति जले ॐ इदमाज्यमिति घृते ॐ इदं हविरिति पुनरन्ने दक्षिणकरांगुष्ठमावेश्य ॐ यवोसीत्यन्नोप
रि यवान्विक्षिप्य कुशत्रययवजलान्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्रस्य पितुरमुकप्रेतस्य सपिंडीकरणनि
मित्तकामुकगोत्रपितामहप्रपितामहवृद्धप्रपितामहामुकामुकशर्मश्राद्धसंबंधिनो विश्वेदेवा
एतद्वोन्नं सोपकरणं न मम इत्यन्नमुत्सृजेत् एवमेव काण्डनिर्वर्त्य हस्तौ पादौ प्रक्षाल्य कुशवटुकादि
कं पुनर्गृहीत्वा प्रेतश्राद्धदेशमागत्योपविश्य अपसव्यं कृत्वा दक्षिणाभिमुखो मोदकादीन्या
दाय ॐ अद्यामुकगोत्र पितरमुकप्रेत सपिंडीकरणश्राद्ध इदमासनं मया दीयते तवोपतिष्ठता मि
ति पित्रे आसनं मोदकरूपं तिलप्रोक्षितमुत्सृजेत् पुनर्मोदकादिकमादाय ॐ अद्यामुकगोत्रस्य पित
रमुकप्रेतस्य सपिंडीकरणनिमित्तकश्राद्धे ऽमुकगोत्र पितामह ऽमुकशर्मन्निदमासनं ते स्वधा इति
स्थानत्रये एकत्रासने एव सर्वपश्चिमस्थानस्थितमासनं पितामहायोत्सृजेत् पुनर्मोदकादीन्यादाय ॐ अ
अद्यामुकगोत्रस्य पितुरमुकप्रेतस्य सपिंडीकरणनिमित्तकश्राद्धे ऽमुकगोत्र प्रपितामहामुक ८७

शर्मन्निदमासनंतेस्वधा इतिमध्यमासनं प्रपितामहायोत्सृजेत् पुनर्मोदकादिकमादाय ॐ अद्यामुक
गोत्रसपितुरमुकप्रेतस्य सपिंडीकरणनिमित्तकश्राद्धेऽमुकगोत्रवृद्धप्रपितामहामुकशर्मन्निदमा
सनंतेस्वधेतिसर्वं पूर्वमासनं वृद्धप्रपितामहायोत्सृजेत् ततः पितामहादीनुद्दिश्य ॐ पितृनहमा
वाहयिष्य इत्युक्त्वा ॐ उशन्तस्त्वानिधीमह्युशन्तः समिधीमहि ॐ यन्तुनः आवाहपितृन्हवि
षे अत्तवे इतिपितामहादीनावाह्य ॐ अपहता इत्यादि उभयश्राद्धस्थानेतिलान् विकार्य ॐ आयन्तु
नःपितर इत्यादिमंत्रंजपेत् ततोर्घपात्रचतुष्टयेऽनखच्छिन्नं दक्षिणाग्रंपवित्रं प्रत्येकं धृत्वा ॐ शन्नोदे
वीरितिप्रत्येकंजलंक्षिप्त्वा ॐ तिलोसीतिस्वाहातेनमंत्रेणप्रत्येकंष्वेवतिला अक्षिप्यगंधपुष्पैतेष्वेवतू
ष्णीं प्रक्षिप्य प्रेतार्घपात्रं वामहस्ते कृत्वा पवित्रं पात्रब्राह्मणकरे उत्तराग्रं धृत्वा तदुपरिकिंचिज्जलां
तरं दत्वा ॐ यादिव्या आप इतिपठित्वामोदकादीन्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्रपितुरमुकप्रेतसपिंडीक
रणश्राद्धएष हस्तार्घस्तेमयादीयते तवोपतिष्ठतामितिपात्रं ब्राह्मणहस्तेपवित्रोपरिअर्घजलंददद्
त्सृजेत् अवशिष्टजलसहितार्घपात्रं ब्राह्मणाग्रेनिदध्यात् पितामहार्घपात्रं वामहस्ते कृत्वा पवित्रं
भोजनंपात्रेधृत्वातदुपरिजलांतरंदत्वा ॐ यादिव्या इत्यादिपठित्वामोदकादीन्यादाय ॐ अद्यामुकगो
त्रस्यपितुरमुकप्रेतस्यसपिंडीकरणनिमित्तकश्राद्धेऽमुकगोत्रपितामहामुकशर्मन्नेषतेहस्तार्घः
स्वधेतिपूर्ववदर्घंदद्यात् अवशिष्टजलंब्राह्मणमर्घपात्रेधारयेत् ततःप्रपितामहार्घपात्रंवा । ॥

महस्तेकृत्वापवित्रंभोजनपात्रेधृत्वातदुपरिजलांतरंदत्वा ॐ यादिव्याइत्यापठित्वामोटकादीन्या
दायॐअद्यामुकगोत्रस्यपितुरमुकप्रेतस्यसपिंडीकरणनिमित्तकश्राद्धेअमुकगोत्रप्रपितामहा
मुकशर्म्मणेएषतेहस्तार्घःस्वधेत्यर्घंदद्यात्पूर्ववदुत्सृजेत् तदर्घपात्रंमवशिष्टजलयुतमग्रेस्थापये
त् तृतीयार्घपात्रंवामहस्तेकृत्वापवित्रंभोजनपात्रेधृत्वातदुपरिजलांतरंदत्वाॐयादिव्याइतिप
ठित्वामोटकादीन्यादायॐअद्यामुकगोत्रस्यपितुरमुकप्रेतस्यसपिंडीकरणनिमित्तकश्राद्धेअ
मुकगोत्रवृद्धप्रपितामहामुकशर्म्मन्नेषतेहस्तार्घःस्वधेतिपूर्ववदर्घमुत्सृजेत्अवशिष्टजलयुतार्घपा
त्रमग्रेस्थापयेत् ततःसव्यंकृत्वाआचम्यअपसव्यंकृत्वापुटकत्रयमग्रेधृत्वाप्रेतार्घपात्रंगृहीत्वाॐ
येसमानाःसुमनसःपितरोयमराज्येतेषांल्लोकाःस्वधानमोयज्ञोदेवेषुकल्पताम् येसमानाःसुमन
सोजीवाजीवेषुमामकाःतेषांश्रीर्म्मयिकल्पतामस्मिंल्लोकेशतं समाः इतिमन्त्राभ्यांप्रेता
र्घपात्रस्यजलतृतीयभागंपुटकांतरेधृत्वापुनरपिमंत्रद्वयंपठित्वा परतृतीयभागंपुटकांतरे
धृत्वा प्रेतार्घपात्रस्यतृतीयभागजलंपुटकांतरेधृत्वातूष्णींप्रथमपुटकस्यविभक्तजलतृतीयभा
गंप्रेतार्घपात्रेकृत्वापवित्रपुष्पसहितंप्रेतार्घपात्रमादायॐयेसमानाइतिमंत्रद्वयेनप्रेतार्घपात्र
स्यतृतीयभागजलंपितामहार्घपात्रस्यजलेमेलयेत् एवमपरपुटकस्थितार्घतृतीयभागद्वयं
क्रमेणप्रत्येकंप्रेतार्घपात्रेकृत्वाप्रत्येकंमंत्रद्वयंपठित्वाप्रपितामहार्घपात्रस्यजलवृद्धप्रपितामहार्घपा ६६

श्रा॰ त्रस्थजलेमेलयेत् ततःप्रेतार्घपात्रं ब्राह्मणवामपार्श्वे ॐपि। त्रेस्थानमसीतिन्युब्जंकृत्वास्थापयेत् वृद्धप्रपि
वि॰ तामहार्घपात्रस्थजलादिकं प्रपितामहार्घपात्रेकृत्वा तत्सर्वंपितामहार्घपात्रेकृत्वापितामहार्घपात्रेकृ
१०० त्वापितामहार्घपात्रमुत्तानं प्रपितामहार्घपात्रोपरिस्थित्वा तद्द्वयमुत्तानं वृद्धप्रपितामहार्घपात्रोपरिस्थ
त्वा पात्रत्रयमेकदैवपितामहासनवामपार्श्वे ॐपितृभ्यः स्थानमसीन्युब्जं कृत्वास्थापयेत् एवंस्थापि
तमहार्घपात्रचतुष्टयंदक्षिणपर्यंतेनचालयेत् ततोमोदकादिकमादायॐ अद्यामुकगोत्रपितरमुक
प्रेतसपिंडीकरणश्राद्धे एतानिगंधपुष्पधूपदीपतांबूलयज्ञोपवीतवासांसितेतवोपतिष्ठंतामितिपित्रे
गंधादीनिदद्यात् पुनर्मोदकादीन्यादायॐ अद्यामुकगोत्रस्यपितुरमुकप्रेतस्यसपिंडीकरणनिमित्तक
श्राद्धे अमुकगोत्रपितामहामुकशर्मन्नेतानिगंधागंधधूपपुष्पदीपतांबूलयज्ञोपवीतवासांसिते
स्वधेतिपितामहायगंधादीन्युत्सृजेत् एवंप्रपितामहायवृद्धप्रपितामहायचगंधादीन्युत्सृजेत्। य
थाक्रमेण ततःपितृब्राह्मणहस्तेस्वहस्तेन ॐ एषगंधइतिचंदनंनिवेदयेत् ॐ सुगंधइतितेनो
क्ते ॐ एतानिपुष्पाणिनिनिवेदयेत् ॐ सुपुष्पाणीतितेनोक्ते ॐ एषधूपइतिनिवेदयेत् ॐ सुधूपइ
नितेनोक्ते ॐ एषदीपइतिदीपंनिवेदयेत् ॐ सुदीपइतितेनोक्ते ॐ इमेयज्ञोपवीतेइतिनिवेदयेत्
ॐ सुयज्ञोपवीतेइतिप्रत्युक्ते ॐ एतानिवासांसीतिनिवेदते ॐ सुवासांसीतितेनोक्ते ब्राह्मणायप्र
निपादयेत् पुष्पाणिशिखावान्निरिक्तदेशेनधारयेत् ततःपात्रब्राह्मणचतुर्दिशंचतुष्कोणंमंडलंजलेन १००

श्रा· कुर्यात् मामहादित्रिके चतुष्कोणं मंडलं कुर्यात् ततः सव्यं कृत्वा प्राङ्मुख उपविश्य दक्षिणजानु स्ताम्रपात्रादौ
वि· व्यंजनक्षारवर्जितं सघृतमन्नं कृत्वा पुटकादिस्थं जले हस्तेन ॐ अग्नये कव्यवाहनाय स्वाहा ॐ सोमाय
१०१ पितृमते स्वाहा ॐ सोमाय पितृमते स्वाहा इत्याहुतिद्वयं तदन्नं च जुहुयात् ततः अपसव्यं कृत्वाऽव
शिष्टमन्नं पितामहादिपात्रे किंचित् पिंडार्थं चावशेषयेत् ततो हस्ताभ्यां ताम्रपात्रमादाय तेनान्नं
गृहीत्वा प्रेतपात्रे ध्यायन् परिविष्यात् पृथक् पुटकादिस्थितानि घृतजलव्यंजनानि चोपयेत् ततस्ते
नैव क्रमेण पितामहादिपात्रत्रये प्रत्येकं मन्त्रादिपरिवेषणं कुर्यात् ततः प्रेतपात्रादिस्थितान्नेषु प्रत्येकं म
धु दद्यात् ततः प्रत्येकमभिमंत्रयेत् ॐ मधुवाता ऋतायते मधु क्षरंति सिंधवः माध्वीर्नः संत्वोषधीः ॐ
मधु नक्तमुतोषसो मधुमत्पार्थिवꣳ रजः मधु द्यौरस्तु नः पिता ॐ मधुमान्नो वनस्पतिर्मधुमाꣳ अस्तु सूर्यः माध्वी
गावो भवन्तु नः ॐ मधु मधु मध्विति मंत्रैः ततः प्रेतान्नपात्रं व्यस्ताभ्यां हस्ताभ्यामालभ्य ॐ पृथिवी ते पात्रं द्यौर
पिधानं ब्राह्मणस्य मुखे अमृते अमृतं जुहोमि स्वाहा ॐ इदं विष्णुर्विचक्रमे त्रेधा निदधे पदं समूढमस्य पाꣳ
सुरे इति जपित्वा ॐ कृष्ण कव्यमिदं रक्ष मदीयमित्युक्त्वा पात्रे ब्राह्मणस्य दक्षिणहस्तांगुष्ठं गृहीत्वा ॐ इदमन्नं
ॐ इमा आपः ॐ इदमाज्यं ॐ इदं हविरिति क्रमेण अन्नजलघृतान्नेषु तं निवेश्य ॐ अपहता इत्यन्नोपरि प्रचुर
तिलान् प्रक्षिप्य मोदकादीन्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्र पितरमुक प्रेत सपिंडीकरणनिमित्तक श्राद्धे इदम
न्नं सोपकरणं ते मया दीयते तेनबोपतिष्ठतामिति पित्रे असुं सृजेत् अनेनैव क्रमेण पितामहाद्यपात्र १५

श्रा॰ वि॰ १०२

मालभ्य ॐ पृथिवीतेपात्रमित्यादिपठित्वा ॐ इदमन्नमित्यादिनास्वदक्षिणहस्ताङ्गुष्ठनिवेशनं कृत्वा ॐ अ
पहता इत्यादिना तिलान्विकीर्य्य मोदकादीन्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्रस्य पितुरमुकप्रेतस्य सपिं
डीकरणनिमित्तकश्राद्धेऽमुकगोत्रपितामहामुकशर्म्मन्नेतत्तेऽन्नं सोपकरणं स्वधेति पितामहपात्र
मुत्सृजेत् ततः प्रपितामहान्नपात्रमालभ्य पूर्ववत् ॐ पृथिवीतेपात्रमित्यादिकं सर्वं कृत्वा मोदकादी
न्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्रस्य पितुरमुकप्रेतस्य सपिंडीकरण। निमित्तकश्राद्धेऽमुकगोत्रप्रपितामहा
मुकशर्म्मणे एतत्तेऽन्नं सोपकरणं स्वधेति प्रपितामहपात्रमुत्सृजेत् ततो वृद्धप्रपितामहान्नपात्र
मालभ्य पूर्ववत् ॐ पृथिवीतेपात्रमित्यादिकं सर्वं कृत्वा मोदकादीन्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्रस्य
पितुरमुकप्रेतस्य सपिंडीकरणनिमित्तकश्राद्धेऽमुकगोत्रस्य वृद्धप्रपितामहामुकशर्म्मन्नेतत्तेऽन्नं सो
पकरणं स्वधेति वृद्धप्रपितामहपात्रमुत्सृजेत् ततः ॐ भवान् प्राशयत्विति पात्रं ब्राह्मणाय जलचुलु
कं दत्वा सप्रणवव्याहृतिकां गायत्रीम् ॐ मधुवाता इत्यादित्र्यृचं ॐ मधुमधुमध्विति च जपित्वा
ॐ अन्नहीनमित्यादि च पठित्वा ॐ यथासुखं जुषस्वेति पात्रं ब्राह्मणं प्रति ब्रूयात् स च ॐ कार
पूर्ववामेनपाणिना पात्रमत्यजन् चुलुकं गृहीत्वा भुञ्जीत हासक्रोधत्वरादिकं कुर्यात् व्यञ्ज
नार्थं हस्तादिना संज्ञां न कुर्यात् श्राद्धकर्त्ता दर्भेष्वासीनः सप्रणवव्याहृतिकां गायत्रीं ॐ मधुवाता
इत्यादित्र्यृचं ॐ मधुमधुमध्विति च जपेत् गायत्रीं ब्राह्मणमनुश्रावयेत् ॐ कृणुष्व पाज इत्यादीन् रक्षोघ्नान्

श्रा॰ न्त्रान्पठित्वा भूमिं तिलैरास्तीर्य्य श्राद्धीब्राह्मणं पितृरूपतया ध्यात्वा ॐ उदीरतामित्यादि पितृमंत्रान् ॐ
वि॰ सहस्रशीर्षा इत्यादि पुरुषसूक्तं ॐ आशुः शिशानो इत्यादिकमप्रतिरथमन्यानि च शिवसंकल्पप्रभृ
१०३ तीनि पवित्राणि ऋग्यजुःसामानि रुचिस्तवप्रभृतीनि च यथाशक्ति जपेत् ॐ नमस्तुभ्यं विरूपाक्ष इति श्लो
कमपि पठेत् वीणाध्वनिभिर्ब्राह्मणं हर्षयन् व्यंजनगुणान् इदमन्नमित्यादिक्रमेण कीर्त्तयन् यत्र यत्रेच्छो
पलभ्यते तत्तस्य तत्तदुपनयन् मंदमंदं भोजयेत् ततस्तृप्तं ब्राह्मणं ज्ञात्वा पितामहपात्रसन्निधावास्तृत द
क्षिणाग्रकुशत्रयां भूमिं प्रोक्ष्य सर्वप्रकारकमन्नमादाय सतिलजलेनाप्लाव्य ॐ अग्निदग्धा ये जी
वा ये प्यदग्धाः कुले मम भूमौ दत्तेन तृप्यन्तु तृप्ता यांतु परां गतिमित्यादि स्तृतीकुशोपरि तदन्नं विकिरे
त् ततः सव्यं कृत्वा चामेत् हरिं स्मृत्वा अपसव्येन पात्रे ब्राह्मणाय ॐ इदं ते प्रन्यायोशान ति तिजलगंडूषं
दत्वा ॐ स्वदितमिति पृष्ट्वा ॐ सुस्वदितमिति तेनोक्ते ॐ पिंडमहं करिष्ये इति पृच्छेत् ॐ कुरुष्वेत्यनुज्ञा
तः पात्रब्राह्मणायाचमनार्थं पात्रं दापयेत् ततः प्रेतपिंडार्थमेकामपरां पितामहादित्रिकपिंडदानार्थं
मेकहस्तमितां चतुरस्रां चतुरंगुलोच्छ्रितां सैकतां दक्षिणाप्लवां पिंडिकां निर्माय तन्मध्ये वामेन पाणिना दर्भ
पिंजुलीं गृहीत्वा दक्षिणहस्ते कृत्वा तन्मूलेन सव्योपगृहीत्वा दक्षिणपाणिना ॐ अपहता इत्यादि पठित्वा
दक्षिणाग्रां रेखां प्रादेशप्रमाणां सकृदुल्लिख्य तं दर्भपिंजुलीं सुरस्यां दिशि क्षिपेत् एवमेवापरपिंडिकाया
मप्येकां रेखां कुर्य्यात् ततः पूर्वपिंडिकारेखोपरि ॐ ये रूपाणि प्रतिमुंचमानाऽसुराः सन्तः स्वधया १०३

 चरन्तिपराःपुरोनिपुरोयेभरन्त्यग्निष्टाँल्लोकात्प्रणुदात्वस्मादितिमंत्रेणांगारंभ्रामयित्वादक्षिणतःक्षि
 पेत्एवमेवापरेखायामंगारंभ्रामयेत्ततउभयत्रैरेखायामुपमूलसकृल्लूनान्दक्षिणाग्रान् कुशानास्त
 णुयान् ततःसव्यंकृत्वाओंदेवताभ्यःइतित्रिर्जपेत् ततोऽपसव्यंकृत्वा पुटकचतुष्टयेजलतिलगंधपुष्प
णिकृत्वाएकंपुटकंवामहस्तेकृत्वामोटकादीन्यादायओंअद्यामुकगोत्रपितरमुकप्रेतसपिंडीकर
णश्राद्धेपिंडस्थानेचावनेनिक्ष्वतेमयादीयतेतवोपतिष्ठतामिति पूर्वपिंडिकायांछिन्नमूलोपरिअवनेजनं
दद्यात् ततोऽपरंपुटकंवामहस्तेकृत्वामोटकादीन्यादायओंअद्यामुकगोत्रस्यपितुरमुकप्रेतस्यसपिंडीक
रण निमित्तकश्राद्धपिंडस्थानेऽमुकगोत्रपितामहामुकशर्मन्नत्रावनेनिक्ष्वतेस्वधेतिद्वितीयपिंडिकाया
मास्तृतकुशमूलसन्निधानेपितामहायावनेजनजलंदद्यात्ततोपरपुटकंवामहस्तेकृत्वादक्षिणहस्ते
नमोटकादीन्यादायओंअद्यामुकगोत्रस्यपितुरमुकप्रेतस्यसपिंडीकरणनिमित्तकश्राद्धेपिंडस्थाने
ऽमुकगोत्रप्रपितामहामुकशर्मन्नत्रावनेनिक्ष्वतेस्वधेत्यास्तृतकुशमध्येप्रपितामहायावनेजनज
लंदद्यात् ततोऽपरंपुटकंवामहस्तेकृत्वामोटकादीन्यादाय ओंअद्यामुकगोत्रस्यपितुरमुकप्रेतस्य
सपिंडीकरणनिमित्तकश्राद्धेपिंडस्थानेऽमुकगोत्रवृद्धप्रपितामहामुकशर्मन्नत्रावनेनिक्ष्वतेस्व
धेत्यास्तृतकुशाग्रेवृद्धप्रपितामहायावनेजनंजलंदद्यात् ततःजनतिलजलमध्वाज्यसहितान्नेनप्रेत
पिंडंसर्वव्यंजनतिलजलमध्वाज्ययुतप्रोयान्नेनपिंडत्रयंचनिर्मायचतुरः पिंडाः [illegible]

श्रा॰ मधुघृताभ्यामाग्निधार्य प्रथमं प्रेतपिंडं दक्षिहस्तेन मोटकतिलजलानि चादाय ॐ अद्यामुकगोत्र पितरमुक
वि॰ प्रेत सपिंडीकरण श्राद्ध एष पिंडस्ते मया दीयते नवोपतिष्ठतामिति पूर्वपिंडिकायां कुशोपरि पित्रे पिंडं
१०५ दद्यात् ततो मोटकादीनि चादाय ॐ अद्यामुकगोत्रस्य पितुरमुकप्रेतस्य सपिंडीकरणनिमित्तकश्राद्धे
ऽमुकगोत्र पितामहामुकशर्म्मन्नेष पिंडस्ते स्वधेति द्वितीयपिंडिकायां प्रथमावनेजनस्थाने पितामहाय
पिंडं दद्यात् पुनर्मोटकादीनि पिंडं चादाय ॐ अद्यामुकगोत्रस्य पितुरमुकप्रेतस्य सपिंडीकरणनिमित्तकश्रा
द्धेऽमुकगोत्र प्रपितामहामुकशर्म्मन्नेष ते पिंड ते पिंडः स्वधेति प्रपितामहायापरावनेजनस्थाने पिंडं द
द्यात् पुनर्मोटकादीनि पिंडं चादाय ॐ अद्यामुकगोत्रस्य पितुरमुकप्रेतस्य सपिंडीकरणनिमित्तकश्रा
द्धेऽमुकगोत्र वृद्धप्रपितामहामुकशर्म्मन्नेष ते पिंडः स्वधेति वृद्धप्रपितामहायापरावनेजनस्थाने पिंडं
दद्यात् ततः पितामहादिपिंडास्तरणकुशमूले ॐ लेपभागभुजस्तृप्यंत्विति करं प्रोञ्छ्य सव्यं कृत्वा
चम्य हरिं स्मरेत् ततोपसव्यं कृत्वा दक्षिणामुखः पितरमुद्दिश्य ॐ अत्र पितरमादाय स्वयथाभा
गमावृषायध्वमिति पठित्वोत्तराभिमुखो भूत्वा श्वासं नियम्य भास्वरमूर्तिं पितरं ध्यायन् सुखं दक्षिणां
दिशं प्रत्यावर्तयन् ॐ अमीमदंत पितरो यथाभागमावृषायिषतेति पठेत् पितामहादीनुद्दिश्य दक्षि
णामुखः ॐ अत्र पितरो मादयध्वं यथाभागमावृषायध्वमिति पठेत् उत्तराभिमुखो भूत्वा श्वासं निय हरि
म्य तुष्टान् भास्वरमूर्तीन् पितामहादीन् ध्यायन् मुखं दक्षिणां दिशं प्रत्यावर्तयन् ॐ अमीमदंत पितरो यथाभा

श्रा· वि· १०६

वृषायेतेतिपठित्वा ततः प्रत्यवनेजनपात्रं वामहस्ते कृत्वा मोदकादीन्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्रस्य पितुरमुकप्रेतस्य सपिं
डीकरणश्राद्धे पिंडोऽत्रावनेनिक्ष्व ते मया दीयते तवोपतिष्ठतामिति पित्रे प्रत्यवनेजनं दत्वा पितामहावनेजन
पात्रं वामहस्ते कृत्वा मोदकादीन्यादाय ॐ अद्यामुकस्य पितुरमुकप्रेतस्य सपिंडीकरणनिमित्तकश्राद्धे
पिंडेऽमुकगोत्र पितामहामुकशर्म्मन्नत्र प्रत्यवनेनिक्ष्व ते स्वधेति पितामहाय प्रत्यवनेजनजलस्य दद्या
त् प्रपितामहावनेजनपात्रं गृहीत्वा मोदकादीन्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्रस्य पितुरमुकप्रेतस्य सपिंडीकर
णस्य निमित्तके श्राद्धे पिंडेऽमुकगोत्र प्रपितामहामुकशर्म्मन्नत्र प्रत्यवनेनिक्ष्व ते स्वधेति प्रपितामहाय प्रत्य
वनेजनं दद्यात् ततोऽवशिष्टपुटकमादाय मोदकादीनि चादाय ॐ अद्यामुकगोत्रस्य पितुरमुकप्रेतस्य
सपिंडीकरणनिमित्तकश्राद्धे पिंडेऽमुकगोत्र वृद्धप्रपितामहामुकशर्म्मन्नत्र प्रत्यवनेनिक्ष्व ते स्वधेति वृ
द्धप्रपितामहाय प्रत्यवनेजनं दद्यात् ततो नीवीं विस्रस्य सव्यं कृत्वा चस्य हरिं स्मृत्वा अपसव्यं कृत्वा वा
मेन पाणिना स्थूलं सूत्रं दक्षिणेनादाय ॐ एतद्वः पितरो वास इत्युभाभ्यां हस्ताभ्यां पितृपिंडोपरि सूत्रं
धारये पूर्ववत् पुनः सूत्रमादाय ॐ नमो वः पितरो रसाय नमो वः पितरः शोषाय नमो वः पितरो जी
यनमो वः पितरः स्वधायै नमो वः पितरो घोराय नमो वः पितरो मन्यवे नमो वः पितरः पितरो न
मो वो गृहान्नः पितरो दत्त सतो वः पितरो देष्म ॐ एतद्वः पितरो वास इति मंत्रं पठित्वा प्रत्येकं पिंडो
परि सूत्रं धारयेत् ततो मोदकादीन्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्रस्य पितुरमुकप्रेतस्य सपिंडीकरणश्राद्धपिंडे १०६

त्वा देवान्ध्यायन् पात्रे परिविष्यात् व्यंजनानि घृतं जलं च तत्रोपनीयान्नोपरि मधु दत्वा ओं मधुवाता
इतित्र्यृचं ओं मधुमधुमध्विति मंत्रैस्तमभिमंत्रयेत् ततऋजुहस्ताभ्यामन्नपात्रमालभ्य ओं पृथिवीते
पात्रं द्यौरपिधानं ब्राह्मणस्य मुखे अमृते अमृतं जुहोमि स्वाहा ओं इदं विष्णुर्विचक्रमे त्रेधा निदधे पद
म् समूढमस्य पांसुरे इति च पठित्वा ओं कृष्ण कव्यमिदं रक्षमदीयमिति पठित्वा ओं इदमन्नमित्यन्ने ओं इ
मा आप इति जले ओं इदमाज्यमिति घृते ओं इदं हविरिति पुनरन्ने दक्षिणकरांगुष्ठमावेश्य ओं यवोसीत्यन्ने
परियवान्विक्षिप्य कुशत्रययवजलान्यादाय ओं अद्यामुकगोत्रस्य पितुरमुकप्रेतस्य सपिंडीकरणनि
मित्तकामुकगोत्रपितामहप्रपितामहवृद्धप्रपितामहामुकामुकशर्म श्राद्धसंबंधिनो विश्वेदेवाए
तद्दोन्नं सोपकरणं न मम इत्यन्नमुत्सृजेत् एवं देवकाण्डं निर्वर्त्य हस्तौ पादौ प्रक्षाल्य कुशवटुकादिकं पु
नर्गृहीत्वा प्रेत श्राद्ध देशमागत्योपविश्य अपसव्यादिकं कृत्वा दक्षिणाभिमुखो मोदकादीन्यादाय
ओं अद्यामुकगोत्रपितरमुकप्रेत सपिंडीकरणश्राद्ध इदमासनं मया दीयते तवोपतिष्ठतामिति
पित्रे आसनं मोदकरूपं तिलप्रोक्षितमुत्सृजेत् पुनर्मोदकादिकमादाय ओं अद्यामुकगोत्रस्य पितु
रमुकप्रेतस्य सपिंडीकरणनिमित्तकश्राद्धे ऽमुकगोत्रपितामहा ऽमुकशर्मंस्त्विदमासनं ते स्वधा इति
स्थानत्रये कृतासनेषु सर्वपश्चिमस्थानस्थितमासनं पितामहायोत्सृजेत् पुनर्मोदकादीन्यादाय ओं अ
द्यामुकगोत्रस्य पितुरमुकप्रेतस्य सपिंडीकरणनिमित्तकश्राद्धे ऽमुकगोत्रप्रपितामहामुक ।। ।।

सव्येनदेवान्नपात्रेॐशिवाआपसंनुइतिजलंदत्वाअसव्येनपितृब्राह्मणहस्तेपूर्वमंत्रेणजलंदद्यात्
ॐसंत्वितिप्रतिवचनम्ततःपितामहाद्यन्नपात्रेषुप्रत्येकंजलंदद्यात् अनेनैवक्रमेणॐसौमनस्यमस्त्वि
तिदेवान्नपात्रेषुपुष्पम्ततोपसव्येनपितृब्राह्मणहस्तेनैवमंत्रेणपुष्पंततःपितामहाद्यन्नपात्रत्रिके
ऽनेनैवमंत्रेणप्रत्येकंपुष्पंदद्यात्ततःसव्येनाक्षतंचारिष्टमस्त्वितिदेवान्नपात्रेतंडुलप्रक्षेपःततोपसव्ये
नप्रेतश्राद्धपात्रब्राह्मणहस्तेॐअक्षतंचारिष्टमस्त्वितितंडुलप्रक्षेपःॐअस्त्विति ब्राह्मणप्रतिवचनं
पितामहाद्यन्नपात्रत्रिकेपिप्रत्येकंॐअक्षतंचारिष्टमस्त्वितितंडुलप्रक्षेपःततोमोटकादीन्याद
य ॐअद्यामुकगोत्रस्यपितरमुकप्रेतस्यसपिंडीकरणनिमित्तकश्राद्धेऽमुकगोत्रस्यपितामह
स्यामुकशर्मणोदत्तेनदन्नपानादिकमक्षय्यमस्त्विति पितामहायाक्षय्योदकंदद्यात्पुनर्मोटकादीन्या
दायॐअद्यामुकगोत्रस्यपितुरमुकमक्षय्यमस्त्वितिप्रपितामहायाक्षय्योदकंदद्यात् एवंवृद्धप्रपिताम
हायाक्षय्योदकंदद्यात्ततःसव्यंकृत्वांजलिकृन्मनाःसुमनादक्षिणांदिशंपश्यन्ॐअघोराःपितरःसंत्वितिपि
तामहादिपिंडत्रयोपरिपूर्वाग्रांजलधारांदद्यात्ॐसंत्वितिब्राह्मणप्रतिवचनंअत्रवारिधारादानमात्रा
रान् अन्यथातुपाठमात्रंततःप्राङ्मुखोगोत्रंनोवर्द्धतामितिपठेत्ॐवर्द्धतामितिप्रतिवचनंदातारोनोभिवर्द्धन्तां
वेदःसंततिरेवचश्रद्धाचनोमाव्यगमद्बहुदेयंचनोस्त्विति अन्नंचनोबहुभवेदतिथींश्चलभेमहियाचितारश्चनःसंतु

माचयाविस्मकंचन एताः सन्त्वाशिषः सन्त्विति याचेत् ओंसंत्विति प्रतिवचनं ततोपसव्यं कृत्वा पिंडोपरि
श्रा माचयाविस्मकंचन एताः सन्त्वा आशिषः सन्त्विति याचेत् ओंसत्विति प्रतिवचनं ततोपसव्यं कृत्वा पिंडोपरि
वि सपवित्रकुशत्रयं दक्षिणाग्रमास्तीर्य ओंनमोवाचयिष्ये इति ब्राह्मणं ब्रूयात् ओंवाचनामित्यनुज्ञातः ओंपितृभ्यो
१०८ सपवित्रकुशत्रयंदक्षिणाग्रमास्तीर्य ओंनमोवाचयिष्ये इति ब्राह्मणं ब्रूयात् ओंवाच्यतामिति ब्राह्मणे वदेत् ततो वामहस्तोद्धृतजलपात्रं दक्षिणेनादाय ओं
नमः उच्यतामिति ब्राह्मणं ब्रूयात् ओं अस्तु नम इति ब्राह्मणे वदेत् ततो वामहस्तोद्धृतजलपात्रं दक्षिणेनादाय ओं
ऊर्जंवहन्तीरमृतंघृतंपयः कीलालंपरिस्रुतम् स्वधास्थतर्पयतमेपितॄनितिपित्रादीनुद्दिश्यसपवित्रकुशो
परिदक्षिणाग्रंजलंधारांदद्यात् ततोनम्रीभूयपिंडाघ्रायोत्थापयेत् पिंडाधारकुशान्नुल्मकंचवह्नौप्रक्षिपेत् स
व्येनदेवार्घपात्रंसंचाल्य अपसव्येनपित्राद्यर्घपात्राण्युत्तानीकृत्यदक्षिणांदद्यात् ततः सव्येनकुशत्रययवज
लदक्षिणाद्रव्याण्यादाय ओं अद्यामुकगोत्रस्यपितुरमुकप्रेतस्यसपिंडीकरणनिमित्तकश्राद्धेऽमुकगोत्र
पितामहप्रपितामहवृद्धप्रपितामहामुकामुकशर्मश्राद्धसंबंधिनांविश्वेदेवानांकृतैतच्छ्राद्धप्रतिष्ठार्थमिदं
हिरण्यमग्निदैवतंयथानामगोत्रायब्राह्मणायदक्षिणांदातुमहमुत्सृजे इति प्राङ्मुख उत्सृजेत्
ततोऽपसव्यंकृत्वादक्षिणामुखोमोटकतिलजलान्यादाय दक्षिणांचादाय ओं अद्यामुक
गोत्रस्यपितुरमुकप्रेतस्य कृतैतत्सपिंडीकरण श्राद्धप्रतिष्ठार्थमिदंरजितंचन्द्रदैवतं मम
कगोत्रायामुकशर्मणे ब्राह्मणाय दक्षिणांतुभ्यमहंसंप्रददे इति दक्षिणांपितृब्राह्मणकरेद
द्यात् ओंस्वस्तीतिप्रतिवचनम् पुनस्तथैव दक्षिणाद्रव्यादिकमादाय ओं अद्यामुकगोत्रस्यपितु
रमुकप्रेतस्यसपिंडीकरणनिमित्तकश्राद्धे कृतैतदमुकगोत्रपितामहामुकशर्म श्राद्ध ।\ १०८

सपिंडीदक्षिणाब्राह्मणाभ्यः ५

प्रतिष्ठार्थमिदंरजतंचंद्रदैवतंयथानामगोत्राय ब्राह्मणाय दक्षिणांदातुमुत्सृजेत् इतिपितामहाश्राद्ध
दक्षिणांदद्यात् पुनर्दक्षिणद्रव्यादिकमादाय ॐअद्यामुकगोत्रस्यपितुरमुकप्रेतस्यसपिंडीकरण
निमित्तकश्राद्धे कृतैतदमुकगोत्रप्रपितामहामुकशर्म्मश्राद्धप्रतिष्ठार्थमिदंरजतंचंद्रदैवतंयथानाम
गोत्रायब्राह्मणायदक्षिणांदातुमहमुत्सृजे इतिप्रपितामहाश्राद्धदक्षिणांदद्यात् पुनर्दक्षिणद्रव्यादिक
मादाय ॐअद्यामुकगोत्रस्यपितुरमुकप्रेतस्यसपिंडीकरणनिमित्तकश्राद्धे कृतैतदमुकगोत्रवृद्धप्रपि
तामहामुकश्राद्धप्रतिष्ठार्थमिदंरजतंचंद्रदैवतंयथानामगोत्रायब्राह्मणायदक्षिणांदातुमहमुत्सृजेइति
वृद्धप्रपितामहश्राद्धदक्षिणांदद्यात् ततःसव्यंकृत्वा ॐविश्वेदेवाःप्रीयंतामितिदेवविसर्जनंकृत्वा अपसव्यं
कृत्वापितृश्राद्धब्राह्मणं ॐनिरोकारंस्वस्तीब्रूहीतिचदंतेस्वस्तीतितेनोक्तेस्वस्त्यस्तु इतिपितृब्राह्मणंविस
र्ज्ययहीनापितृब्राह्मणंगृहेष्ठोगृहीतोदकपात्रोबहिर्निमंत्रणस्थानमागत्यब्राह्मणंयस्यापायित्वा ॐआमा
वाजस्यप्रसवोजगम्याहेमेद्यावापृथिवीविश्वरूपेआमागंतांपितरामातराचामासोमो ऽमृतत्वेनग
मादितिप्रदक्षिणीकुर्वन् उदकधारयानिर्वेष्टयेत् ततःप्रणम्यादौपादानुद्धृत्यप्रदक्षिणीकृत्याभि
वादयेत् ततःसव्यंकृत्वा ॐदेवताभ्यइतित्रिर्जपेत् ततोगृहंप्रविश्यसव्याभ्यांदेवपितृश्राद्धीयान्पा
णिभ्यांनिर्वापयेत् ततःसव्येनपाणिपादप्रक्षालनमाचमनंचकुर्यात् ततः ॐप्रमादादित्यादिपठित्वा
गतफलकामोविष्णुस्मरेत् अपरश्राद्धचतुष्टयद्रव्यप्रतिपत्तिंब्राह्मणायकुर्यात् पिंडान्जले प्रपिता

दयेत् उच्छिष्टमार्ज्जनं कुर्य्यात् वैश्वदेववल्यनंतरं दशा॰ श्वस्तनिश्रोत्रियान् यथाशक्ति भोजयेत् ज्ञातिभिः
मिलित्वा सह भोजयेत् इति श्राद्धविवेके सपिंडनपद्धतिः सपिंडीकरणकालव्यवस्थायामपि वत्सराभ्यंत
रे चैतानि षोडशश्राद्धानि कर्त्तव्यानि स्मरणादिनान क्षत्रानिनैन कस्मैकादश्यां तन्मृतादेव षोडशश्रा
द्धानि कर्त्तव्यादीनि मिताक्षरा श्राद्धपल्लवयोर्लिखितं युक्तं चैतत् एकोद्दिष्टरूपश्राद्धस्य कस्मैका
दश्यां विधानात् एषां चैकोद्दिष्टरूपत्वात् अथ चाधिकारिणी क्षत्रषोडशश्राद्धसंकल्पे सपिंडनस्य कृ
त्वा विपन्ने यान्निर्दिष्टेनावशिष्टश्राद्धानि कार्याणि इति श्राद्धप्रदीपः एषु सर्वेषु श्रेन श्राद्धादिशेषान्न
भोजनं कर्त्तव्यं यदाह देवलः एकोद्दिष्टस्य शेषं तु ब्राह्मणाय समुत्सृजेत् नतः परं तु भुंजीत स्वयं संगल
ग्नं स्वस्यार्थे श्रेन श्राद्धे श्राद्धार्थयात्किंचित्साधितमोदनादि तत्सर्वं ब्राह्मणायैव प्रतिपादयेत् नोद्धार
येत् स्वयं मंगलभोजनं कुर्यात् पृथक्पाकसाधितान्नभोजनं कुर्यात् पृथक्पाकस्य मंगलस्वरू
पत्वात् सपिंडने पितामहादिश्राद्धशेषान्नस्यैकपाकसाधितत्वात् तत्श्राद्धशेषान्नत्यादेवत्वायः स
पिंडनावेनस्वर्यहृयपावनं श्राद्धदत्तशेषान्नापि भोजनं न कर्त्तव्यं तथा च श्राद्धान्नभोजननिषेधे शातातपः
नवश्राद्धं ग्रामयाजकान्नं संग्राह्यभोजनं नारीणां प्रथमे गर्भे भुक्त्वा चांद्रायणं चरेत् चांद्रायणं नवश्राद्धे परा
को मासिके तथा मासत्रये तिहोक्तः स्यात् षाण्मासिके कृच्छ्र एव हि आब्दिके ह्येकपादः स्यादेकाहः पुनरा
ब्दिके अनउर्द्धन दोषः स्यात् शंखस्य वचनं यथा अथ नवश्राद्धमेकादशाहे श्राद्धं ग्रामयाजका

त्तंप्रसिद्धमेवसंग्रहभोजनंसूर्ययोरुपरागकालेभोजनम् नारायणंप्रथमगर्भसंस्कारभोजनंआब्दिके
प्रथमसांवत्सरिकेपुनराब्दिकेद्वितीयसांवत्सरिकेमद्युपकरणवस्त्रादिग्रहणंवर्षद्वयेपिकुर्वंतीतिस
माचारः स्त्रीशूद्रकर्तृकेऽस्मिन् श्राद्धेस्वधास्थानेनमःपदप्रयोगःकर्तव्यः सपिंडनेजीवत्पत्यौश्वशुरादि
भिःसपिंडनंकार्यम् मृतपत्योपतिश्वशुरादिभिःसहमेलनंकार्यम् पतिपुत्ररहितायाःसपिंडनमेवनिषि
द्धम् तथाचमार्कंडेयपुराणेसपिंडीकरणंतासांपुत्राभावेनविद्यते अत्रपुत्राभावइत्युपलक्षणंपतिपु
त्राभावेइतिद्रष्टव्यम् पतिकर्तृकस्यस्त्रीसपिंडनस्यविधानात् एवंसपत्नीपुत्रवत्याःपुत्रिणीत्वादिशेनै
नंभवति वह्वीनामेकपत्नीनांपद्येकापुत्रिणीभवेत् सर्वास्तेनैवपुत्रेणपुत्रिण्योमनुरब्रवीत् इतिसप
त्नीपुत्रवत्याःपुत्रिणीत्वादिशेनापुत्रत्वाभावात् एवंत्रैवर्णिकजातस्यशूद्रस्यसपिंडनंनिषिद्धंनीयते
तुसपिंडत्वंयेषांशूद्रकुलोद्भवः सर्वेशूद्रत्वमायांतियदिस्वर्गजितोपिते इतिशंखलिखितवाक्यात्प
त्रचसपिंडनंनिषिद्धम् तत्रब्रह्मपुराणोक्तंषोडशश्राद्धेऽप्रेतत्वविमुक्तिः तथाचब्रह्मपुराणंनृणांत्यक्त
देहानांश्राद्धंषोडशसंख्यया यावच्चतुर्थेपंचमेचैवनवमेकादशेतथा ततोद्वादशभिर्मासैःश्राद्धंद्वादशसं
ख्ययाःकर्तव्यंशुचिस्तेषांततोविप्रांश्चभोजयेदिति अत्रचमृतकार्येषुमरणदिनावधिकादिनमासादि
गणनाच्चतुर्थदिनादित्वंमरणदिनावधिकमेवज्ञेयंतथाचाशौचाभ्यंतरेपिचतुर्थदिनादिषुश्राद्धं
कर्तव्यं अत्रचवर्षयावत्सपिंडनकालेषुनिषिद्धनक्षत्रसंभवेनिषिद्धनक्षत्रेसपिंडननिषेधात् तत्रापिब्रस

श्रा० पुराणेयषोडशश्राद्धानिकर्त्तव्यानीतिबहुषुनिबंधेषुलिखितम् लोकास्तुनिषिद्धनक्षत्रेपिंडनकरणेपित्रा
वि० दिगतकुश्लेषाभावात्स्वमात्रगतानीष्टसंभावान्नक्षत्रानुरोधंनाचरंति अत्रावीरायाःसपिंडकर्तृकषो
११३ डशश्राद्धविधिर्लिख्यतेसपिंडेवाशौचाभ्यंतरेएवचतुर्थदिनेश्राद्धंकर्त्तव्यंतत्रप्रथमतोऽस्थिसंचयनि
मित्तकर्मकोद्दिष्टंकृत्वाऽस्थिसंचयेकृतेपुनःस्नात्वाश्राद्धंकर्त्तव्यंतत्रमध्यान्हेशुचिराचांतोयजमान्
सवर्णेनाहूतंब्राह्मणंस्नातमाचांतंगोमयोपलिप्तायांमंडपाद्बहिर्भूमौगोमूत्रेणयसव्यवत्कृतमंड
लायाम् ॐभूम्यैनमइतित्रिरक्षकपुष्पपूजितायामास्तृतदक्षिणाग्रकुशत्रयायांनिष्ठन् स्वागतंमिति
पृच्छेत् ॐसुस्वागतमितितेनोक्तेऽभावर्णेपविशतः ततः पुटकजलंकृत्वा ॐइदंतेपाद्यमित्युप
नीयपात्रंब्राह्मणपादयोर्दद्यात् ततोऽपसव्यंकृत्वापुष्पचंदनतांबूलानिब्राह्मणायदत्वाब्राह्मण
दक्षिणजानुदक्षिणकरेणस्पृष्ट्वा ॐअद्यामुकगोत्रायाःसपिंडायाअमुकप्रेतायाश्चतुर्थदिनश्राद्ध
करणेपभवंतंब्राह्मणमहमामंत्रये ॐआमंत्रितोस्मीतिप्रतिवचनं ॐअक्रोधनेनेत्यादिना ॐसर्वा
यासविनिर्मुक्तेनेत्यादिनाचनियमान्श्रावयेत् ॐभवितव्यमितितेनोक्तेजलतिलगंधपुष्पाणि
पुटकेकृत्वा ॐअद्यामुकगोत्रेसपिंडेअमुकप्रेतेचतुर्थदिनश्राद्धएषपादार्घस्तेमयादीयतेतन्नोप
तिष्ठतामितिमोदकादीनापादार्घंदद्यात् ततश्चाचमनीयजलंनमस्कृत्यजानुनिविस्ताय ॐइदंते
आचमनीयमित्यादीमनीयमर्पयेत् ततःसव्येनस्वयमाचम्यनमाचमय्यार्घेकृत्वा श्राद्धदेशमागच्छेत् तत्रब्राह्मण

श्रा
वि
११४

उपविशेत् ओं सिद्धमिति वदेत् तत्रासनेऽत्रास्येति ब्राह्मणमंगुष्ठे गृहीत्वा सकुशे आसने उत्तराभिमुखमुपवे
शयेत् पादयोस्तले दक्षिणाग्रं कुशत्रयं दद्यात् आसनसमीपे तु तिलतैलेन रक्षादीपं स्थापयेत् त
तः ओं अपवित्र इत्यादि पठित्वा ओं पुंडरीकाक्षः पुनात्विति कुशत्रयजलेन सर्वाणि श्राद्धीयद्रव्याणि
सिंचयेत् ततः कुशत्रयतिलजलान्यादाय ओं अद्यामुकगोत्रायाः सपिंडीया अमुकप्रेतायाः प्रेतत्ववि
मुक्तिकामः आद्यादियथाकालं षोडश श्राद्धान्यहं करिष्ये इति संकल्पयेत् पुनः कुशत्रयतिलजलान्यादा
य ओं अद्यामुकगोत्रायाः सपिंडीया अमुकप्रेतायाः प्रेतत्वविमुक्तिहेतुषोडशश्राद्धांतर्गत चतुर्थदिनश्रा
द्धमहं करिष्ये इति वदेत् ओं कुरुष्वेति प्रतिवचनं ओं गायत्रीजपमहं करिष्ये इति ओं कुरुष्वेति प्र
तिवचनम् ततः सप्रणवव्याहृतिगायत्रीं त्रिर्जपित्वा ओं देवताभ्य इति त्रिर्जपेत् ततोऽपसव्यं कृ
त्वा मोटकादीन्यादाय ओं अद्यामुकगोत्रे सपिंडे अमुकप्रेते चतुर्थदिनश्राद्ध इदमासनं ते मया दी
यते तवोपतिष्ठतामित्यासनमुत्सृजेत् ततः ओं अपहता इत्यादिना श्राद्धदेशे वामावर्तेन तिलान् वि
किरेत् ततः आयंतु न इति मंत्रं जपेत् ततोऽर्घपात्रे पवित्रं कृत्वा ओं शन्नो देवीरिति जलं तिलोऽसि
ति स्वाहांतेन तिलान् क्षिप्त्वा तूष्णीं गंधपुष्पे क्षिपेत् ततोऽर्घपात्रं वामहस्ते कृत्वा पवित्रं पात्र
ब्राह्मणकरे उत्तराग्रं धृत्वा तदुपरि उदकांतरं दत्वा ओं या दिव्या इति पठित्वा मोटकादीन्यादाय ओं अद्या
मुकगोत्रे सपिंडे अमुकप्रेते चतुर्थदिनश्राद्धे एष हस्तार्घस्ते मया दीयते तवोपतिष्ठतामिति विप्रकरेऽर्घजलं ददुत्सृजेत्

हरिः

श्रा॰ दर्भपात्रंपवित्रंसहितंब्राह्मणवामपार्श्वेॐसपिंडाद्यैस्थानमसीतिन्युब्जीकरणम् ततोमोदकादीन्यादाय
वि ॐअद्यामुकगोत्रेसपिंडोऽमुकप्रेतेचतुर्थदिनेश्राद्धएतानिगंधपुष्पधूपदीपतांबूलसिंदूरवासांसितेम
११५ यादीयंते तवोपतिष्ठंतामितिगंधादीनुत्सृजेत् ततःपात्रस्य चतुर्थदिशंचतुष्कोणंमंडलंकुर्यात् ततश्राद्धी
यान्नव्यंजनाग्रभागंगृहीत्वाघृततिलजलसहितंतदन्नंॐइदमन्नमेतद्भूस्वामिपितृभ्योनमइतिमोदका
दिनादद्यात् ततःकरभ्यांताम्रपात्रमादायतेनान्नंगृहीत्वामनाक्स्थित्वापिंडोध्यात्वाभोजनपात्रेपुरु
षतृप्तिमन्नंपरिविष्यात् पुटकोतरव्यंजनानिघृतंजलंचोपनीयअन्नोपरिपुटकादीनाहस्ताभ्यांमधु
दद्यात् ॐमधुवाताऋतायतेइतिऋचंमधुमधुमध्वितिचजपेत् ततोव्यस्तानुत्तानपाणिभ्यामन्नपात्रमा
लभ्यॐपृथिवीतेपात्रमित्यादिजपित्वाॐइदंविष्णुरितिपठित्वाअमृतरूपतयान्नंविचिंत्यॐकृष्णकव्यमिद
मितिपठित्वाॐइदमन्नंॐइदमापःॐइदमाज्यंॐइदंहविरितिपात्रब्राह्मणदक्षिणहस्तांगुष्ठमन्नज
लघृतान्नेषुनिवेश्यॐअपहताइत्यादिनान्नोपरिविल्हांस्तिलान्विकिर्यवामेनपाणिनापात्रमत्यजन्ॐ
अद्यामुकगोत्रेसपिंडोऽमुकप्रेतेचतुर्थदिनश्राद्धइदमन्नंसोपकरणंतेमयादीयतेतवोपतिष्ठतामि
त्यन्नमुत्सृजेत् ॐभवान्नाश्नात्विति ब्राह्मणायजलंगुडखंडदद्यात् ततोगायत्रीमधुवाताइत्यादित्र्यृचं
ॐमधुमधुमध्वितिचजापित्वाॐअन्नहीनमित्यादिपठित्वाॐयथासुखंजुषस्वेति ब्राह्मणंब्रू
यात् ब्राह्मणेवामेनपाणिनापात्रमत्यजन् ॐकारपूर्वंभुंजीतत्वराक्रोधादिकंवर्जयेत् ॥

श्रा॰ व्यंजनार्थं हस्तादिना संस्तामपि न कुर्यात् श्राद्धकर्ता दर्भेष्वासीनो गायत्रीं मधुवातादिकं जपेत् ब्राह्मणंगाय
वि॰ गीमनुश्रावयेत् ॐ कृणुष्व पाज इत्यादि रक्षोघ्नं मंत्रान् पठेत् भूमौ तिलान् विकीर्य्य ब्राह्मणं सपिंडारूपन
११६ यास्यायेन् ॐ उदीरतामित्यादि मंत्रान् ॐ सहस्रशीर्षा इत्यादि पुरुषसूक्तं ॐ आशुः शिशानो इत्या
दिकमप्रतिरथमन्यानि च शन्न इन्द्रिय रुचि स्तव प्रभृतीनि पवित्राणि जपेत् ततः ॐ नमस्तुभ्यं विरूपा
क्षेत्यादि श्लोकमपि पठेत् वीणादिभिः ब्राह्मणं हर्षयेत् व्यंजनगुणानुत्कीर्त्तयन् मंदंमंदमुपनयन् ब्राह्मण
भोजयेत् ततः स्वन्नं तृप्तं ज्ञात्वा उच्छिष्टसन्निधावास्तृतीय दक्षिणाग्र कुशास्तृतायां भूमिं प्रोक्ष्य मध्ये तिलघृत
व्यंजनयुतमन्नं जलेनाप्लाव्य ॐ अग्निदग्धा इति मंत्रेण कुशोपरि अन्नं विकरेत् ततः सव्यं कृत्वाचम्य वि
ष्णुं स्मरेत् अपसव्यं कृत्वा इदं नेत्यापोशानमिति जलगंडूषं ब्राह्मणेभ्यो दत्वा ॐ स्वदितमिति पृच्छेत् ॐ सुस्व
दितमिति तैरुक्ते ॐ पिंडमहं करिष्ये इति पृच्छेत् ॐ कुरुष्वेत्यनुज्ञातो हस्तमात्रपरिमितां पिंडिकां मृत्तिका
मयीं निर्माय तन्मध्ये प्रादेशमितां रेखां वामेन पाणिना दर्भपिंजुलामादाय हस्ताभ्यां गृहीत्वा तन्मूलेन
दक्षिणाग्ररेखां कुर्यात् दर्भपिंजुलीमुत्तरस्यां दिशि क्षिपेत् ये रूपाणीति तत्रांगारभ्रामणं कृत्वांगारं द
क्षिणस्यां दिशि क्षिपेत् रेखोपरि उपमूलसकृल्लूनान् कुशान्दक्षिणाग्रानास्तीर्य्य सव्यं कृत्वा ॐ
देवताभ्य इति त्रिर्जपेत् अपसव्यं कृत्वा जलतिलगंधपुष्पाणि पुटके कृत्वा वामहस्तेन तमादा
य दक्षिणहस्तेन मोटकादीन्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्र सपिंडे ऽमुकप्रेते चतुर्थदिनश्राद्धे पिंडस्थाने ११६

ऽत्रावनेनिक्ष्वतेमयादीयतेतवोपतिष्ठतामितिकुशमध्येऽवनेजनंदद्यात् ततोमोदकादीनिपिंडंचादाय
ॐ अद्यामुकगोत्रेसपिंडेमुकप्रेते चतुर्थदिनश्राद्धेएषतेपिंडस्तेमयादीयते तवोपतिष्ठतामितिकुश
मध्येपिंडंदद्यात् ततः आस्तृतकुशामूलेकरंप्रोञ्छ्य सव्यंकृत्वाचम्यहरिंस्मृत्वा ॐ अत्रसपिंडेमाद
यस्वयथाभागमावृषायस्वेतिदक्षिणामुखःपठेत् ततउदङ्मुखोभूयश्वासंनियम्यसकलमूर्तिंध्यायन्
ॐ अमीमदंतसपिंडेयथाभागमावृषायिषेतिपठन् सुखप्रत्यावर्तयेत् मोदकादीन्यादायवामहस्तेऽवनेज
नमुदकंकृत्वा ॐ अद्यामुकगोत्रेसपिंडेमुकप्रेते चतुर्थदिनश्राद्धेऽत्रप्रत्यवनेनिक्ष्वतेमयादीयतेतवोपतिष्ठ
तामितिपिंडोपरिप्रत्यवनेजनंदद्यात् ततोनीवीविस्रस्यपरिधायसव्यंकृत्वाचामेत् अपसव्यंकृत्वावा
मेनपाणिनोध्वंसूत्रंदक्षिणेनादाय ॐ एतत्तेसपिंडेवास इतिपिंडोपरिहस्ताभ्यांदद्यात् मोदकादीन्या
य ॐ अद्यामुकगोत्रेसपिंडेऽमुकप्रेते चतुर्थदिनश्राद्धेपिंडेएतद्वासस्तेमयादीयतेतवोपतिष्ठतामितिवि
सृजेत् ततोगंधपुष्पधूपदीपतांबूलैःपिंडमर्चयेत् पिंडशेषान्नंपिंडसमीपेविकिरेत् ॐ शिवा
आपःसंत्विति आचांतब्राह्मणकरेजलदानं ॐ संत्विति प्रतिवचनम् ॐ सौमनस्यमस्त्विति
पुष्पम् ॐ स्वस्त्विति प्रतिवचनं ॐ अक्षतंचारिष्टमस्त्विति तंडुलदानं ॐ अस्त्विति प्रतिवचनम्
मोदकादीन्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्रायाः सपिंडायाः अमुकप्रेतायाश्चतुर्थदिनश्राद्धेदत्तैतदन्न
पानादिकमुपतिष्ठतामित्यक्षय्योदकदानंब्राह्मणकरेदद्यात् ॐ उपतिष्ठतामितिप्रतिवचनं ।

नमततःसव्यंकृत्वासुमनास्त्वंमनादक्षिणांदिशंपश्यन् ओंअघोराःसपिंडाःसन्त्वितिपूर्वाग्रंजलधारांदद्यात् ओं
अस्त्विति प्रतिवचनंपूर्वाभिमुखोभूत्वा ओंगोत्रंवर्द्धतामित्याशिर्षब्राह्मणंयाचेत् ओंवर्द्धतामितितेनोक्ते ओंदा
तारोनोभिवर्द्धतामित्यादिनाशीःप्रार्थनं ओंसन्त्विति प्रतिवचनंअपसव्यंकृत्वापिंडोपरिसपवित्रकुशान्नास्तीर्य
दक्षिणाग्राम् ओंनमोवाचयिष्ये इति ब्राह्मणंब्रूयात् ओंवाच्यतामित्युक्ते ओंसपिंडायैनमःउच्यतामितिवदे
त् ओंअस्तुनम इत्युक्तेपुटकादिस्थितंजलंहस्ताभ्यामादाय ओंऊर्जंवहंतीरितिमंत्रेणसपवित्रकुशोपरिद
क्षिणाग्रवारिधारांदद्यात्ततोनाम्नीभूपपिंडमाघ्रायोत्थापयेत् पिंडाधारकुशान्तुकंचवन्हौनिक्षिपेत् अर्घ्यपात्र
मुत्तानीकृत्यततोमोदकादिकंदक्षिणाद्रव्यंचादाय ओंअद्यामुकगोत्रयःसपिंडायाअमुकप्रेतायाःकृतैतद्व
जुर्यादिनश्राद्धप्रतिष्ठार्थमिदंरजितममुकगोत्रायामुकशर्मणे ब्राह्मणायदक्षिणांतुभ्यमहंप्रददे इतिद
द्यात् ओंनिरोकारंस्वस्तिब्रूहीतिब्राह्मणंवदेत् स्वस्तीतिब्राह्मणेनोक्तेस्वस्त्वस्त्वित्युक्त्वाब्राह्मणहस्तांगुष्ठंगृ
हीत्वोत्थापयेत्तंगृहीत्वाजलपात्रंचगृहीत्वानिमंत्रणस्थानेस्थापयेत् ओंआमावाजस्यप्रसवोजगम्यादेमेद्या
वापृथिवीविश्वरूपेआमागंतांपितरामातराचामासोमोऽमृतत्वेनगम्यादितिमंत्रेणवारिधारयाद्वारंत्रिर्वेष्टयेत् प्रणम्य
ष्टेपादाननुव्रज्यप्रदक्षिणीकृत्यनमस्कुर्यात् ततउपविश्यतत्रैवसव्यंदेवताभ्य इतित्रिर्जपयेत् ततःश्राद्धदेशमागत्य
पाणिभ्यांदीपनिर्वाप्यसव्यंकृत्वाहस्तौपादौप्रक्षाल्याचम्य ततओंप्रमादादित्यादिपठित्वाश्राद्धपूर्वकामोविसृंस
रेत्पिंडादिकंजलेक्षिपेत् उच्छिष्टापनयनंकुर्यात् दशप्रभृतिश्रोत्रियान् भोजयेत् वंधुभिर्मिले।

त्वा स्वयं भुंजीत् अनेनैव प्रकारेण पंचमदिन श्राद्धं नवमदिन श्राद्धं एकादशाहे एकदिशविन श्राद्धं कुर्यात्
चतुर्दिन विगोत्राय दिश्राद्धकर्त्ता नदानस्याशान द्वितीयदिनत्वात्तत्र शय्यादान कांचन पुरुष दानं दंपतिपू
जनं वृषोत्सर्ग कपिलादानानि कुर्यात् सपिंडाय दिश्राद्धकर्त्तातदात्तैनैकादशाहे ऽशौचात् द्वितीय दिने
शय्यादानेदेयपति पूजन वृषोत्सर्गादिकं च कर्तव्यं भवतीति अनेनैव प्रकारेण प्रथममासमारभ्य द्वादश
मास पर्यंत प्रतिमासे शेषे सतीक्षयाहे प्रथममासिक द्वितीयमासिक तृतीयमासिक चतुर्थमासिक पंचमा
सिक षष्ठमासिक सप्तममासिकाष्टममासिक नवमासिक दशममासिकैकादशमासिक द्वादशमासिका
नि कर्तव्यानीति अधिकमासं संभवे त्रयोदशमासिकानि कर्तव्यानि अस्मिन्ब्रह्मपुराणीय कल्पे मासिकाना
मयक्षय्य करणं न भवति प्रमाणाभावादिति इति श्राद्धविवेके मध्य क्रियापरिच्छेदस्तृतीयः ३ अथापात्र
केकोद्दिष्ट श्राद्ध प्रयोगः तत्र पूर्वदिने कृत नियमः श्राद्ध दिने प्रातर्वस्त्रयुग्मेन कृतस्नातः पंचगव्योपलेपन
ज्वलदंगारभ्रामण गोरक्षतिकाच्छादनै श्राद्धभूमि संस्कारं कृत्वा वस्त्रादि ना वेष्टयित्वा तिलगौरसर्षपैर
वकीर्य पित्रासनस्थाद्वामभागे श्राद्धदेयवस्तूनि साधयकृत स्नानादि र्मध्याह्ने शुचिः शुक्लद्विवासाः पादौ
प्रक्षाल्याचम्य श्राद्धदेशमागच्छेत् तत्र स्वयं पाकं कुर्यात् सपिंडस्त्री काद्वारा वा पाचयेत् ततः पाकेवृ
न्तरक्षादीपं निधाय पुनराचम्य प्राङ्मुख उपविशेत् अन्यकृते पाके सिद्धमिति पृष्ट्वा ॐ अपवित्रः पवित्रो
वेत्यादि ॐ पुंडरीकाक्षः पुनात्विति पठित्वा कुशाग्रयजलैः श्राद्धवस्तून्यभिषिंचेत् ततः कुशान्नयानि

लजुकान्यादायॐअद्यामुकमासियामुकपक्षीयामुकतिथौअमुकगोत्रस्यपितुरमुकशर्मणः सांवत्स
त्सरिकैकोदिष्टश्राद्धमहंकरिष्ये इति संकल्पंकुर्यात् ततोगायत्रींत्रिर्जपेत् ॐदेवताभ्यइत्यादित्रिर्जपेत्
ततोपसव्यं कृत्वा दक्षिणाभिमुखः पातितवामजानुःमोटकादीन्यादायॐअद्यामुकगोत्रपितरमु
कशर्मन् सांवत्सरिकैकोद्दिष्टश्राद्धइदमासनंतेस्वधेति पूर्वोपकल्पितमोटकरूपमासनंतिलजलप्रो
क्षितंदक्षिणाग्रंपितृतीर्थेनोत्सृजेत् ॐअपहतेत्यादिनाभोजनपात्रे तिलान्विकीर्य ॐआपंतुनइत्यादिप
ठित्वाततोर्घकरणंपुटकादौदक्षिणाग्रंपवित्रंधृत्वाॐशन्नोदेवीरितिमंत्रेणजलंप्रक्षिप्यॐतिलोसीति ति
लान्प्रक्षिप्यगंधपुष्पेतूष्णींक्षिपेत् ततोर्घपात्रंवामहस्तेकृत्वाभोजनपात्रेपवित्रमुत्तराग्रंधृत्वातदुपरिउ
दकांतरंदत्वाॐयादिव्याइतिपठित्वाॐअद्यामुकगोत्रपितरमुकशर्मन्सांवत्सरिकैकोद्दिष्टश्राद्धएषहस्ता
र्घःस्वधेतिपवित्रोपरियथापतितमेवमुत्सृजेत्पवित्रयुतंतदर्घपात्रमवशिष्टजलयुतमेवासनवामभागे
ॐपितृभ्यःस्थानमसीतिन्युब्जीकुर्यात् दक्षिणादानपर्यंतंनोद्धरेत्नचालयेत् ततोगंधादिदद्यात्ततोमोट
कतिलजलान्यादाॐअद्यामुकगोत्रपितरमुकशर्मन् सांवत्सरिकैकोदिष्टश्राद्धएतानिगंधपुष्प
धूपदीपतांबूलयज्ञोपवीतवासांसितेस्वधेतिगंधादीन्दद्यात् ततोजलेनभोजनपात्रासनयोश्च
तुर्दिक्षुमंडलंकृत्वासव्यंजनघृततिलजलमन्नंकिंचिदग्रभागमुद्धृत्यमोटकादिनाॐइदमन्नमेतद्भू
मिःपितृभ्योनमःइतिभूस्वामिनेन्नंदद्यात्ततःसिद्धमुष्णमन्नंरजितादिपात्रस्थंकराभ्यामादायपितरमायन् प

दंसंदंपरिवेषणंकुर्यात् ततःपुरुषाहारक्षममन्नंपरिविष्यायथासंभवंव्यंजनमन्नंजलंघृतंचपात्रांतर
स्थंतन्नोपनीयअन्नंमधुनाभिधार्यॐमधुवातेत्यादिऋचमधुमधुमध्वितिकापित्वापात्रमालभेत्
ततःसव्येनहस्तेनपात्रंपश्चिमभागेस्पृशन् तदुपरिगतदक्षिणहस्तेनाधोमुखेनपूर्वभागेपात्रंस्पृशा
न् ॐपृथिवीपात्रमित्यादिॐइदंविष्णुरित्यादिॐकृष्णकव्यमिदंरक्षमदीयमितिपठित्वावा
मेनपाणिनापात्रंस्पृशन्नेवदक्षिणंपाणिमुद्धृत्यॐइदमन्नंॐइमाआपःॐइदमाज्यंॐइदंहविरित्य
न्नेजलेघृतेपुनरन्नेचांगुष्ठंनिक्षिप्यॐअपहतेत्यादिनान्नोपरितिलान्कीकीर्य्यमोदकजिलजलान्यादा
यॐअद्यामुकगोत्रापितरमुकशर्मन्सांवत्सरिकेकोद्दिष्टश्राद्धएतत्तेन्नंसोपकरणंस्वधेत्युत्सृजेत्
ततोवामहस्तमभ्युद्धृत्यॐअन्नहनिमित्यादिपठित्वाॐगायत्रींत्रिर्जपेत् कुशेषूपविश्यॐमधुवातेत्या
दिजपेत् ततोदक्षिणस्यांयाजइत्याद्यारक्षोघ्नीऋग्जोजपित्वाभूमौतिलान्विकीर्यपितरध्यात्वाउदीरतामवरइत्या
दिपितृमंत्रान् सहस्रशीर्षाइत्यादिपुरुषसूक्तंॐआशुःशिशानइत्यादिकमप्रतिरथंचजपेत् यथाशक्त्यनान्य
पिपित्र्याणिजपेत् रुचिस्तवादीनिचजपेत् ॐनमोस्तुभ्यंविरूपाक्षनमस्तेनेकचक्षुषेनमःपिनाकहस्ताय
वज्रहस्तायचैनमद्भिनिपठित्वाउच्छिष्टसमीपेदक्षिणाग्रंकुशत्रयमास्तीर्य्यजलेनसिक्त्वाकिंचिदन्नंसघृत
तिलंजलसिक्तमादायॐअग्निदग्धाइत्यादिमंत्रस्यफलमुद्दिश्यकुशोपरिअन्नंविकिरेत्
ततःसव्यंकृत्वाऽऽचम्यहरिंस्मृत्वागायत्रीमधुवाताइत्यादिकंमधुमध्वितित्रिर्जपेत् ततोऽपसव्यंकृत्वा. १२९

श्रा· हस्तमात्रचतुरंगुलोच्छ्रितदक्षिणाग्रवपिंडकायांप्रादेशमात्रंपरिमायादर्भपिंजुल्यादक्षिणांगुष्ठतर्जनीधृ
वि· तमूलयावामहस्तांगुष्ठतर्जनीधृतोपरिभागया ॐ अपहता असुरारक्षांसिवेदिषद इतिप्रादेशमात्रमुल्लि
१२२ ख्य दर्भपिंजुलीमुत्तरस्यांदिशित्यजेत् ॐ येरूपाणीत्यादिनांगारंभ्रामयित्वा अंगारंदक्षिणस्यांक्षिपेत् त
तःस्तत्र छिन्नमूलकुशत्रयमास्तीर्यसव्यंकृत्वादेवताभ्य इतित्रिर्जपेत् अपसव्यंकृत्वातिलजलगंधपु
ष्पाणि पुटकेकृत्वा पुटकंवामहस्ते धृत्वामोटकतिलजलान्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्रपितरमुकशर्मन्
सांवत्सरिकैकोद्दिष्टश्राद्धपिंडस्थाने अत्रावनेनिक्ष्व ते स्वधेति छिन्नमूलकुशोपरि अवनेजनंदद्यात् किंचि
ज्जलंपुटके अवशेषयेत् ततःतिलजलव्यंजनघृतमिश्रैरन्नैःपिंडं बिल्वोपमंनिर्मायमधुघृताभ्यांसंधिधार्य
मोटकतिलजलसहितमादाय सव्योपगृहीतादक्षिणहस्तेन ॐ अद्यामुकगोत्रपितरमुकशर्मन्सांवत्स
रिकैकोद्दिष्टश्राद्ध एषतेपिंडःस्वधेति छिन्नमूलकुशोपरिपिंडंदद्यात् ततः कुशमूले तूष्णींकरंघृ
ष्य सव्यंकृत्वा द्विराचमेत् हरिंस्मृत्वा अपसव्यंकृत्वा दक्षिणमुखः ॐ अत्रपितरमादयस्वय
थाभागमावृषायस्वेतिपठित्वा उत्तराभिमुखो भूयश्वासंनियम्यपितरंध्यायन् पुनर्दक्षिणाभिमु
खोभवेत् ॐ अमीमदन्तपितरोयथाभागमावृषायिषतेतिपठेत् ततः पूर्वदत्तावशिष्टजलयुतंप्रत्यव
नेजनपात्रमादाय ॐ अद्यामुकगोत्रपितरमुकशर्मन् सांवत्सरिकैकोद्दिष्टश्राद्धेपिंडे अत्रप्र प्र
त्यवनेनिक्ष्वतेस्वधेतिपिंडोपरिप्रत्यवनेजनंदद्यात् ततोनीवींविसृज्यसव्येनाचम्यापसव्यंकृत्वा १२२

वामेनपाणिनासूत्रमादायदक्षिणकरेधृत्वाओंनमस्तेपितारसायनमस्तेपितःशोषायनमस्तेपितर्जीवा
यनमस्तेपितास्वधायैनमस्तेपितर्धोरायनमस्तेपितर्मन्यवेनमस्तेपितःपितर्नमस्तेगृहान्नःपितरोदेस
तस्तेपितर्देष्मइतिपठित्वाओंएतत्तेपितर्वासइतिपिंडेपरिसूत्रंदद्यात् ततोमोटकतिलजलान्यादाय।
ओंअद्यामुकगोत्रपितरमुकशर्मन्सांवत्सरिकैकोद्दिष्टश्राद्धेपिंडएततेवासःस्वधेतिसूत्रमुत्सृजेत्तत
पितरमुद्दिश्यपिंडेमूर्ध्निगंधपुष्पधूपदीपताम्बूलानिदद्यात् ततःशिवाआपःसंत्वितिजलम्ओंसौमनस्य
मस्त्वितिपुष्पंओंअक्षतंचारिष्टमस्त्वितितंडुलान्भोजनपात्रेनिक्षिपेत् ततश्चमोटकतिलजलान्यादायओं
अद्यामुकगोत्रस्यपितुरमुकशर्मणःसांवत्सरिकैकोद्दिष्टश्राद्धेदत्तैतदन्नपानादिकमक्षय्यमुपतिष्ठतामि
त्यक्षय्योदकंदद्यात् सव्यंकृत्वादक्षिणमुखःओंअघोरःपितास्त्वितिपिंडोपरिपूर्वाग्रांजलधारांदद्यात्
ततःपूर्वाभिमुखःकृतांजलिःसुमनाःओंगोत्रंनोवर्द्धतांदातारोनोभिवर्द्धंतांवेदाःसंततिरेवचःश्रद्धाच
नोमाव्यगमद्बहुदेयंचनोस्त्विति अन्नंचनोबहुभवेदतिथींश्चलभेमहि याचितारश्चनःसंतुमाच
याचिष्मकंचनएताःसत्याआशिषःसंतु इत्याशीःप्रार्थनंकृत्वाअपसव्यंकृत्वासपवित्रकुशत्रयं
दक्षिणाग्रंपिंडोपरिधृत्वाओंऊर्जंवहन्तीरमृतमितिमंत्रेणकुशोपरिदक्षिणांजलांधारांदद्यात् ततोन
म्रीभूयपिंडमवघ्रायोत्थापयेत् पिंडाधारकुशान्उल्मुकंचवन्हौक्षिपेत् अर्घपात्रंमुत्तानंकृत्यदक्षिणां
दद्यात् तद्यथामोटकादीन्यादायरजितंच ओंअद्यामुकगोत्रस्यपितुरमुकशर्मणःकृतै॥ ॥

श्रा· तत्सांवत्सरिकैकोद्दिष्टश्राद्धप्रतिष्ठार्थमिदंरजितंचंद्रदैवतंयथानामगोत्रायब्राह्मणायदक्षिणांदातुमह
वि· मुत्सृजेत् यद्युपस्थितंरजितंनभवति तदारक्तिकामिदंरजितंचंद्रदैवतंमित्येवमादिवाक्यंकर्तव्यंइदंपदं
१२४ ततदानव्यमितिविशेषः ततः ॐ अभिरम्यतामिति विसर्जनम् ततःसव्यंकृत्वादेवताभ्यःपितृभ्यश्चम
हायोगिभ्यएवचनमःस्वाहायैस्वधायैनित्यमेवनमोनमः इतित्रिःपठेत् ततोऽपसव्यंकृत्वापाणिभ्यां
दीपंनिर्वापयेत् ततो हस्तौपादौप्रक्षाल्यसव्यंकृत्वाचम्य ॐ प्रमादात्कुर्वतांकर्मप्रच्यवेताध्वरेषुयत्
स्मरणदेवतद्विष्णोःसंपूर्णंस्यादितिश्रुतिरितिपठित्वाश्राद्धंसंपूर्णंकामोविष्णुंस्मरेत् श्राद्धीयवस्तुनिब्राह्म
णायप्रतिपादयेत् अंभसिवाक्षिपेत् ततःशेषंज्ञातिभिःसहभुंजीत् एवमेवपितृव्यभ्रात्रादिश्राद्धप्रयोग
शस्त्रादिहतनिमित्तकमाश्विनकृष्णचतुर्दश्यामप्येकोदिष्टमेवकर्तव्यंततसांवत्सरिकपदंपरंतदात
व्यमितिअथमातृश्राद्धप्रयोगः अशुशुक्लांबरःस्नातोमध्याह्नेसुसमावृतंपंचगव्योपलेपितंजलदं
गारशोधितंगोस्मृतिकाच्छादितंयथाप्रादेशासादितश्राद्धीयद्रव्यंतंदेशमागत्यपादौप्रक्षा
ल्याचम्यसापिंडीस्त्रीहाराणानयेत् स्वयंवापचेत् ततः पादौप्रक्षाल्याचम्यशुद्धासनेउपवि
श्यदीपंप्रज्वालयित्वाचम्यप्राङ्मुखःपरकर्तृकपाकोसिद्धमितियाचिकांद्वारे ॐ अपवित्रःपवित्रो
वासर्वावस्थांगतोपिवायःस्मरेत्पुंडरीकाक्षंसबाह्याभ्यंतरःशुचिः ॐ पुंडरीकाक्षःपुनात्विति कुशत्र
यजलैःश्राद्धीयद्रव्याणिसिंचयेत् ततःकुशत्रयतिलजलान्यादाय ॐ अद्यामुकमासीयामुकप १२४

क्षीयामुकतिथौवमुकगोत्रायामुकदेव्या सांवत्सरिकैकोद्दिष्टश्राद्धमहंकरिष्ये इतिसंकल्पंकुर्य्यात
तोगायत्रीत्रिर्जपित्वाॐ अद्यामुकगोत्रेमातरमुकदेविसांवत्सरिकैकोदिष्टश्राद्धे इदमासनंतेस्वधेति
मोटकरूपमासनंतेस्वधेतिमोटकरूपमासनंदक्षिणेसतिलमुत्सृजेत् ततःॐ अपहता असुरारक्षा
ᳬसिवेदिषद इत्यन्नपात्रेवाभावेनेनतिलान्विकीर्य्येॐ आयंतुनःपितरःसोम्यासोग्निष्वात्ताःपथि
भिर्देवयानैःअस्मिन्यज्ञेस्वधयामदन्तोधिब्रुवन्तुतेवन्त्वस्मानितिपठित्वाअर्घपात्रेपवित्रंधृत्वा
दक्षिणान्तम् ॐ शन्नोदेवीरभिष्टयआपोभवन्तुपीतयेशंयोरभिस्रवंतुन इतिअर्घपात्रेजलंक्षिपेत्
ॐ तिलोसिसोमदेवत्योगोसवोदेवनिर्म्मितःप्रत्नमद्भिःपृक्तःस्वधयाभि त्वल्लोकान्प्रीणाहिनःस्वाहेति
तिलान्क्षिप्त्वागंधपुष्पेनूक्षेप्यक्षिपेत् ततोऽर्घपात्रंवामहस्तेकृत्वापवित्रंभोजनपात्रोपरिउत्तराग्रंधृत्वा
तदुपरिकिंचिदुदकांतरदत्वाॐ यादिव्याऽआपःपयसासंबभूवुर्य्याअन्तरिक्षाऽउतपार्थिवीर्य्याहिरण्यव
र्णायज्ञियास्तानःआपःशिवासᳬस्योनाःसुहवाभवंतुइतिपठित्वामोटकतिलजलान्यादायॐ अद्यामुक
गोत्रेमातरमुकदेविसांवत्सरिकैकोदिष्टश्राद्धएषतेहस्तार्घःस्वधेतिअर्घंददुत्सृजेत् ततोऽशिष्टजलस
हितंपवित्रंसहितंवार्घपात्रमासनवामंभागेॐ मात्रेस्थानमसीतिन्युब्जीकुर्यात् तच्चदक्षिणदानप
र्य्यंतंनचालयेत् ततोगंधादिदानं ॐ अद्यामुकगोत्रेमातरमुकदेविसांवत्सरिकैकोद्दिष्टश्राद्धएतानि
गंधपुष्पधूपदीपतांबूलसिंदूरवासांसितस्वधेतिदद्यात् ततोजलेनासनसहितभोजनपात्रस्यचतुर्दिक्षुचतु

श्रा॰ ष्कोणंमंडलंकृत्वासव्यंजनमाहृत्यान्नमागंतिलजलसहितंपुटकोदरेकृत्वाओं इदमन्नंसतसूत्त्वा
वि॰ मिपितृभ्योनमइतिमोदकादिनाभूस्वामिने ऽन्नमुत्सृजेत् ततः कराभ्यांताम्रपात्रत्वस्थमन्त्रंमातरंभ्या
१२६ यन्भोजनपात्रेपुरुषाहारक्षमंपरिविष्यसव्यंजनंघृतंपानीचपात्रांतरेणुपनीयमधुनान्नमभिघारयेत्
ततः ओंमधुवाताऋतायतेमधुक्षरन्तिसिंधवः माध्वीर्नः सन्त्वोषधीः ओंमधुनक्तमुतोषसोमधुमत्पा
र्थिवꣳरजः मधुद्यौरस्तुनः पितामधुमान्नोवनस्पतिर्मधुमा॥२॥ऽअस्तुसूर्यः माध्वीर्गावोभवन्तुनः
ओं मधुमधुमध्वितिचजपेत् ततः पाणिभ्यांन्युब्जाभ्यांवज्राभ्यांपात्रंस्पृशन् ओंपृथिवीतेपात्रंद्यौर
पिधानंब्राह्मणस्यमुखेऽअमृतेऽमृतंजुहोमिस्वाहाओंइदंविष्णुर्विचक्रमेत्रेधानिदधेपदम्समू
ढमस्यपाꣳसुरेओंकृष्णकव्यमिदंरक्षमदीयमितिपठेत् ततोदक्षिणहस्तमुत्तान्यतदंगुष्ठंओंइदम
मित्यन्नेओंइमाआपइतिजलेओंइदमाज्यमितिघृतेओंइदंहविरितिपुनरन्नेनिवेशयेत् ओं अपहताऽसुरा
रक्षाꣳसिवेदिषदइत्यन्नेतिलान्क्षिपेत् ततोमोदकादीन्यादाय ओं अद्यामुकगोत्रेमातरमुकरे
विसांवत्सरिकैकोद्दिष्टश्राद्धइदमन्नंसोपकरणंतेस्वधाइत्यन्नमुत्सृजेत् ततः पात्रंत्यजेत् ओं
अन्नहीनंक्रियाहीनंविधिहीनंचयद्भवेत् तत्सर्वमच्छिद्रमस्त्वितिपठित्वागायत्रीन्त्रिर्जपित्वाकु
शेपूपविश्य ओंमधुवातेतिजपेत् ततः कृष्णव्वपाजइत्याद्यारक्षोघ्नीन्त्रंचोजपेत्तिलान्भूमौविकि
र्य्यमातरंध्यात्वाओंउदीरतामवरइत्यादिपित्र्यमंत्रान्सहस्रशीर्षेत्यादिपुरुषसूक्तम् ओं आशु

शिवानइत्यादिकमप्रतिरथंअन्यानिचमंत्राणिजपेत् ततउच्छिष्टसमीपेकुशत्रयमास्तीर्यजलेनप्रोक्ष्यसव्यं
जनमन्नंसघृतंसतिलंजलप्रोक्षितमादायॐ अनग्निदग्धायेजीवायेप्रदग्धाःकुलेममभूमौदत्तेनतृप्यन्तुतृ
प्तायांतुपरांगतिमितिकुशोपरिअन्नमुत्सृजेत् ततःसव्यंकृत्वाचम्यहरिंस्मृत्वागायत्रीमधुवातेतिच
जपेत् अपसव्यंकृत्वावेदिकांकृत्वापिंडस्थानेप्रादेशमात्रंॐ अपहताःसुरारक्षांसिवेषद इतिमंत्रेण
दर्भपिंजुल्याउल्लिखेत् दर्भपिंजुलीमैशान्यांक्षिपेत् ततःॐयेरूपाणिप्रतिमुञ्चमानाःसुराः सन्तः स्वध
याचरन्तिपरापुरेपुरोयेभरन्त्यग्निष्टाल्लोकात्प्रणुदात्यस्मादितिमंत्रेणरेखायामंगारंभ्रामयि
त्वादक्षिणस्यांत्यजेत् ततस्तत्रछिन्नमूलकुशानास्तीर्य्यसव्यंकृत्वा देवताभ्य इतित्रिर्जपेत् ततो
पसव्यंकृत्वापुटकेजलतिलपुष्पगंधान्कृत्वामोटकतिलजलान्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्रेमा
रमुकदेविसांवत्सरिकैकोद्दिष्टश्राद्धपिंडस्थानेऽवनेनिक्ष्वतेस्वधेतिछिन्नमूलकुशोपरिअ
वनेजनंदद्यात् ततस्तिलघृतसहितान्नेनपिंडंकृत्वामधुघृताभ्यामपिधार्य्यमोटकतिलज
लपिंडानादायॐ अद्यामुकगोत्रेमातरमुकदेविसांवत्सरिकैकोद्दिष्टश्राद्धएषतेपिंडःस्व
धेतिपिंडंसव्यापगृह्यानदक्षिणहस्तेनकुशोपरिदद्यात् ततःकुशमूलेकरंप्रोक्ष्य सव्यंकृत्वा
हरिंआचम्य अपसव्यंकृत्वादक्षिणामुखः ॐ अन्नमातर्मादयस्वं यथाभागमावृषायस्वे
तिपठेत् उदङ्मुखीभूयस्वासंधारयन्नुपरावर्त्तमानः ॐ अमीमदन्तमातायथाभागमावृषा।

श्रा॰ पिष्टइतिपठेत् ततोऽवनेजनावशिष्टजवसहितंपुटकमादाय मोटकतिलजलान्यादायॐअद्यामुकगोत्रे
वि॰ पितरमुकदेवि सांवत्सरिकैकोद्दिष्टश्राद्धपिंडेऽत्रावनेनिक्ष्वतेस्वधे इतिप्रत्यवनेजनंदद्यात् ततोनीवी
१२८ स्रंस्यसव्यंकृत्वाचम्य अपसव्यंकृत्वा वामेनपाणिनाघ्रंतसूत्रं दक्षिणेनचादाय ॐनमस्तेमातारसायन
मस्तेमातःशोषायनमस्तेमातर्जीवायनमस्तेमातःस्वधायैनमस्तेमातर्घोरायनमस्तेमातर्मन्यवेनमस्ते
मातर्मातर्नर्नमस्तेगृहान्नःमातर्देहिसतस्तेमातर्देष्म इतिपठित्वा स्वधायैनमस्तेमातर्घोरायमन्यायास्तेम
तर्मन्यवेनमस्तेपातर्मातर्नर्नमस्तेगृहान्नःमातर्देहिसतस्तेमातर्देष्म इतिपठित्वाद्दिष्टश्राद्धपिंडे एतत्तेवा
सःस्वधेतिसूत्रमुत्सृजेत् ततःपिंडेगंधपुष्पधूपदीपतांबूलानि तूष्णींदत्वा ॐशिवाआपःसन्त्विनिजलंॐ
सौमनस्यमस्त्विनिपुष्पम् ॐअक्षतंचारिष्टमस्त्विनितंडुलान् भोजनपात्रेनिक्षिपेत्ततोमोटकतिलजला
न्यादायॐअद्यामुकगोत्रायामातुरमुकदेव्याःसांवत्सरिकैकोद्दिष्टश्राद्धेदत्तैतदन्नपानादिकमक्षय्यमुप
तिष्ठतामित्यक्षय्योदकमुत्सृजेत् ततःसव्यंकृत्वादक्षिणमुखःॐअघोरामातास्तु इतिपिंडोपरिपू
र्वाग्रांजलधारांदद्यात् ततःपूर्वाभिमुखःकृतांजलिःॐअघोरामातास्तु इतिपिंडोपरि ॐगोत्रंनो
वर्द्धतां दातारोनोभिवर्द्धताम् वेदाःसंततिरेवच श्रद्धानोमाव्यगमद्बहुदेयंचनोऽस्त्विति अन्नंचनो
बहुभवेदतिथींश्चलभेमहियाचितारश्चनःसंतुमाचयाचिष्मकंचनएताःसत्याआशिषःसंत्वित्या
शीःप्रार्थनंकुर्यात् ततोऽपसव्यंकृत्वासपवित्रकुशत्रयंपिंडोपरिआस्तीर्य्य ॐऊर्ज्जंवहंतिर १२८

श्रा॰ वि॰ १२९ मृतंपयःकीलालंपरिस्रुतंस्वधास्थतर्प्पयत मेमातरमितिकुशोपरिदक्षिणाग्रांजलधारांदद्यात् ततो
नम्रीभूयपिंडमाघ्रायोत्थाप्यपिंडाधारकुशानुल्मुकंवन्हौनिक्षिप्यर्घपात्रमुत्तानीकृत्यदक्षिणांदद्या
त्ततोमोटकतिलजलान्यादायॐअद्यामुकगोत्रायामातुरमुकदेव्याःसांवत्सरिकैकोदिष्टश्राद्धप्रति
ष्ठार्थरक्तिकापरिमितंरजतंचंद्रदैवतंयथानामगोत्रायब्राह्मणायदक्षिणांदातुमहमुत्सृजेतद्द्यावैभ
वंदद्यात् ॐअभिरम्यतामितिविसर्ज्जनम् ततःसव्यंकृत्वाॐदेवताभ्यइतित्रिर्जपेत् ततोपसव्यंकृत्वाह
स्ताभ्यांदीपंनिर्वाप्यःहस्तौपादौप्रक्षाल्यसव्येनाचम्यप्रमादात्कुर्वतांकर्मप्रच्यवेताध्वरेषुयत् स्मरणा
देवतद्विष्णोःसंपूर्णंस्यादितिश्रुतिरित्युक्त्वाश्राद्धसंपूर्णकामोविष्णुंस्मरेत् ततःश्राद्धीयवस्तुनिब्राह्मणा
यप्रतिपादयेत् जलेवाक्षिपेत् ततःइष्टैःसहशेषभोजनम् एवंपत्न्यादिश्राद्धंपत्न्यादिसंबंधिनाम्नो
ल्लेखविशेषःशस्त्रादिहतनिमित्तकेपिएकोदिष्टएषएवप्रयोगःसांवत्सरिकपदंवचनदानव्य
स्यथा अश्विनकृष्णचतुर्दश्यांतिथावमुकगोत्रायामातुरमुकदेव्याएकोदिष्टश्राद्धमहंकरि
ष्य इतिसंकल्पंकुर्यात् अद्यामुकगोत्रेमातरमुकदेविएकोदिष्टश्राद्धइदमासनंतेस्वधाइत्येकमा
युधत्सर्गवाक्यम् इत्येकोदिष्टप्रयोगः अथस्त्रीकर्तृकश्राद्धप्रयोगःस्नानात्शुक्लवस्त्रयुगधारिणीमध्या
न्हेसमावृत्तंपंचगव्योपलेपितंज्वलदंगारशोधितंगौरमृत्तिकाछादितंयथाप्रदेशासादितंश्राद्धार्थद्रव्यंज्व
लितदीपंविकीर्णतिलगौरसर्षपंश्राद्धदेशभागत्याचम्यासनेप्रांमुखीउपविशेत् पात्रिकोत्तरपक्षेसर्वकर्मातमार्द्ध

कारयेत् अपवित्रः पवित्रो वा सर्वावस्थां गतोऽपि वा यः स्मरेत्पुंडरीकाक्षं स बाह्याभ्यंतरः शुचिः पुंडरीकाक्ष
पुनातु इति कुशत्रय जलेन श्राद्धीयद्रव्याणि सिंचयेत् ततः कुशत्रय तिलजलान्यादाय अद्यामुक
गोत्रस्य पत्यरमुकशर्मणः सांवत्सरिकैकोद्दिष्टः श्राद्धं अहं करिष्ये इति संकल्पयेत् ततः देवता
भ्यः इति त्रिर्जपेत् ततो दक्षिणमुखपातितवामजानुर्मोदकतिलजलान्यादाय अद्यामुकगोत्रपतेऽ
मुकशर्मन् सांवत्सरिकैकोद्दिष्टश्राद्ध इदमासनं ते नमः इति पितृतीर्थेन मोदक रूपमासनमुत्सृजेत्
ततस्तूष्णीं भोजनपात्रे तिलान् प्रक्षिप्य अर्घपात्रे पवित्रधारणं जलप्रक्षेप तिलगंधपुष्पप्रक्षेपश्च अर्घपात्रं वामह
स्ते कृत्वा पवित्रमुत्तराग्रं भोजपात्रे धृत्वा तदुपरि उदकांतरं दत्वा मोदकादीन्यादाय अद्यामुकगोत्रपतेऽमु
कशर्मन् सांवत्सरिकैकोद्दिष्टश्राद्ध एष ते हस्तार्घो नमः इत्यर्घं पवित्रोपरि हस्ते उत्सृजेत् ततोऽवशिष्टजलपवित्रस
हितमर्घपात्रमासनं वामभागे पत्युः स्थाने मसीनि न्युब्जीकुर्यात् ततो गंधादिदानं मोदकतिलजलान्यादाय अद्याम
कगोत्रपतेऽमुकशर्मन् सांवत्सरिकैकोद्दिष्टश्राद्धे एतानि गंधपुष्पधूपदीपतांबूलयज्ञोपवीतवासांसि ते
नमः ततो जलेनात्तन सहितं भोजनपात्रं मंडलेन वेष्टयेत् श्राद्धीयान्नाग्रभागं सव्यंजनं सतिलजलमो
दकादौ कृत्वा मोदकादीन्यादाय इदमन्नमेतत् स्वामिपितृभ्यो नमः इति भू स्वामिनेऽन्नं दद्या
त् ततस्ताम्रपात्रस्थितमन्नं कराभ्यामादाय पतिं ध्यायन्ति परिवेषयेत् जलघृतव्यंजनं पुटकां
तरस्थं नत्वोपनीयऽन्नमर्घदत्वा मधु मधु मध्विति च जपेत् तत उभाभ्यां व्यस्ताभ्यां हस्ता॥

ण्यांभोजनपात्रमालभ्यान्नममृततया चिंतयेत् हस्त कव्यमिदं स्वमदीयमिति पठित्वा दक्षिणहस्तांगु
तोल्य तदंगुष्ठमिदं मन्त्रं इमा आप इदमाज्यमित्यत्र जलघृतेषु निक्षिप्य इदं हविरिति पुनरन्ने ऽंगुष्ठं नि
क्षिप्य अन्नोपरि तिलान् विकीर्य मोटकादीन्यादाय अद्यामुकगोत्र पते ऽमुकशर्मन् सांवत्सरिकैकोद्दिष्ट
श्राद्ध इदमन्नं सोपकरणं तेन नमः इत्युक्त्वा उत्सृजेत् ततो वाममपुतोल्यान्नहीनमित्यादि पठित्वा ततो भूमौ तिला
न्विकीर्य दर्भैः संपवित्र्य नीलकंठस्तु निरुचि सवादीनि पठेत् अशक्तौ नमस्तुभ्यं विरूपाक्ष इति श्लोकमपि पठेत्
ततः उच्छिष्टसन्निधानात् कुशत्रयं भूमिं प्रोक्ष्य सतिलजलप्रोक्षितं सव्यंजनघृतमन्नमादाय अग्निदग्ध
पठित्वा कुशोपरि कुशादिना विकिरेत् ततः आचम्य हरिं स्मृत्वा दक्षिणमुखो पिंडस्थानं प्रादेशमात्रं परिस
मूह्य तर्जन्यंगुष्ठघृततन्मूलया दर्भपिंजुल्या तदुल्लिख्य दर्भपिंजुलीं ईशान्यतः क्षिपेत् ततस्तकचल दं
गारं भ्रामयित्वा दक्षिणस्यां क्षिपेत् ततस्तत्र छिन्नमूलकुशत्रयमास्तीर्य प्राङ्मुखो देवताभ्य इत्यादि
त्रिः पठेत् ततो दक्षिणामुखो पुटके तिलजलगंधपुष्पाणि कृत्वा पाणिना मोटकादीन्यादाय अद्या
मुकगोत्र पते ऽमुकशर्मन् सांवत्सरिकैकोद्दिष्टश्राद्धपिंडस्थाने ऽत्रावनेनिक्ष्व ते नम इति कुशोप
रि अवनेजनं दद्यात् अद्यामुकगोत्र पते ऽमुकशर्मन् सांवत्सरिकैकोद्दिष्टश्राद्ध एष ते पिंडो न
म इत्युक्त्वा निक्त कुशोपरि वामान्वारब्ध दक्षिणपाणिना पिंडं दद्यात् ततो द्विराचम्य हरिं स्मृ
त्वा दक्षिणाभिमुख ततः उत्तराभिमुखो भूयश्च संनियम्य पितॄन् ध्यायन्तो दक्षिणामुखो ।

श्रा. भवेत् ततो दत्तावशिष्टजलयुतमवनेजनपात्रं मोदकादीनि चादाय अद्यामुकगोत्र पितः ऽमुकशर्म्मन्
वि. संवत्सरिकैकोदिष्टश्राद्धपिंडे ऽत्राप्रत्यवनेनिक्ष्व ते नम इति प्रत्यवनेजनं दद्यात् अद्यामुकगोत्र पते ऽमु
१३२ कशर्मन् सांवत्सरिकैकोद्दिष्टश्राद्धपिंडे एतत्ते वासो नम इति मोदकादीन् सूत्रमुत्सृजेत् ततः पिंडे गंधादिदानं
ततः शिवा आपः संत्विति जलं सौमनस्यमस्त्विति पुष्पम् अक्षतं चारिष्टमस्त्विति तंडुलान् भोजनपात्रमर्घ
पात्रमोदकादीन्यादाय अद्यामुकगोत्रस्य पत्युरमुकशर्म्मणः सांवत्सरिकैकोदिष्टश्राद्धे दत्तैतदन्नपानादि
कमक्षय्यमुपतिष्ठत्वित्यक्षय्योदकं दद्यात् ततः पिंडोपरि अघोराः पितरः सन्तु इति पूर्वाग्रां जलधारां द
द्यात् ततः कृतांजलिः गोत्रं नो वर्द्धतामित्यादि पठित्वा एताः सत्या आशिषः संत्वित्याशिषः प्रार्थयेत्
ततः पिंडोपरि दक्षिणामुखी सपवित्रकुशत्रयं दक्षिणाग्रमास्तीर्य्य तदुपरि दक्षिणाग्रं जलधारां
दद्यात् ततो नम्रीभूय पिंडमाघ्रायोत्थापयेत् पिंडाधारकुशानुल्मुकं च वह्नौ क्षिपेत् ततो ऽर्घपात्रमु
त्तानीकृत्य दक्षिणादानं अद्यामुकगोत्रस्य पत्युरमुकशर्म्मणः कृतैतत्सांवत्सरिकैकोदिष्टश्रा
द्धप्रतिष्ठार्थं रक्तिकापरिमितं रजितं चंद्रदैवतं यथानामगोत्राय ब्राह्मणाय दक्षिणां दातुमहमुत्सृ
जे इति दक्षिणां दद्यात् ततो ऽभिरम्यतामिति विसर्जनम् ततः प्राङ्मुखी देवताभ्य इति पठेत्
ततो दक्षिणामुखी हस्ताभ्यां दीपं निर्वाप्य ततः हस्तौ पादौ प्रक्षाल्याचम्य प्रमादात्कुर्वतामित्यादि
पठित्वा श्राद्धं संपूर्णं कामनया विष्णुं स्मरेत् ततः श्रीहीयवस्त्र ब्राह्मणं चार्प्ययेत् पंभशिवालिपेत् १३२

श्रा.
वि.
१३२

ततः इष्टैः सह भोजनं एवमेव शास्त्रहतादिनिमित्तकमाश्विनकृष्णचतुर्दश्यां तिथौ श्राद्धं कर्तव्यं साव
सरिकपदं तत्र न दातव्यं तद्यथा आश्विनकृष्णचतुर्दश्यां तिथौ अमुकगोत्रस्य पत्युरमुकशर्मण एको
दिष्टश्राद्धमहं करिष्ये इति संकल्पः अद्यामुकगोत्र यते ऽमुकशर्मन्नेष एकोदिष्टश्राद्धे इदमासनं ते नम
इत्येवमादिना ऽऽसनादिदानं एवमेव शूद्रकर्तृकैकोदिष्टश्राद्धप्रयोगः अथ पार्विकपार्वणश्राद्धप्रयोग
अपराह्णे स्नातः शुक्लद्विवासः शुचिरेव अन्यवस्त्रादिनावेष्टितं श्राद्धदेशमागच्छेत् ततः आसुखमुपविश्य
सिद्धार्थसम्भवे सिद्धमिति याचिकां एष्ट्वा ॐ अपवित्र इत्यादि पठित्वा ॐ पुंडरीकाक्षः पुनात्विति कुशत्रय
नीतजलैः श्राद्धवस्तूनि सिंचेत् रक्षार्थं दीपं निधाय गौरसर्षपैः विकीर्य ॐ नमो नमस्ते गोविंद पुराणपुरुषो
त्तम इदं श्राद्धं हृषीकेश रक्षतो सर्वतो दिशः प्राच्यै नमः अवाच्यै नमः प्रतीच्यै नमः उदीच्यै नमः यवपुष्पे
भ्यः स्यैनम इति भूमिं त्रिः संपूज्य पादयोरघैः कुशत्रयं दत्वा ततः कुशत्रयतिलजलैः संकल्पं कु
र्यात् ॐ अद्यामुकमासि यामुकपक्षीयामुकतिथावमुकगोत्राणां पितृपितामहप्रपितामहानां
मुकशर्मणां मुकगोत्राणां मातामहप्रमातामहवृद्धप्रमातामहानाममुकामुकशर्मणाम पार्विकपार्वण
श्राद्धमहं करिष्ये ततो गायत्रीं त्रिर्जपित्वा ॐ देवताभ्य इत्यादि त्रिर्जपेत् ततः उत्तराभिमुखो दक्षिणे
तरकम्मसादितकुशत्रयात्मकासनद्वयं प्रथमं दक्षिणमासनं सयवमुत्सृजेत् ॐ अद्यामुकगोत्राणां १३३
पितृपितामहप्रपितामहानाममुकामुकशर्मणां पार्वणश्राद्धसंबंधिनो विश्वेदेवा इदमासनं वो नमः

इतिकुशात्रययवजलैरुत्सृजेत् एवंअद्यामुकगोत्राणांमातामहप्रमातामहवृद्धप्रमातामहानाममुकशर्मणां
पार्वणश्राद्धसंबंधिनो विश्वेदेवा इदमासनं वो नम इत्यपरमुत्सृजेत् ततोपसव्यं कृत्वापातितवामजा
नुदक्षिणाभिमुखो द्विगुणभुग्नकुशात्रयतिलजलादाय पूर्वपश्चिमासादितमोटकरूपाणि षडासनानि ति
लजलप्रोक्षितानि प्रत्येकं पित्रादिभ्यः पश्चिमत आरभ्य उत्सृजेत् तत्रवाक्यः ओं अद्यामुकगोत्र पितरमुक
शर्मन् पार्वणश्राद्धे इदमासनं ते स्वधा एवं पितामहप्रपितामहयोः ओं अद्यामुकगोत्रमातामहामुकशर्मन्
पार्वणश्राद्धे इदमासनं ते स्वधा एवमेव प्रमातामह वृद्धप्रमातामहयोर्दद्यात् ततः सव्यं कृत्वा ओं विश्वान्देवा
नहमावाहयिष्ये इत्युक्त्वा ओं विश्वेदेवासः आगत शृणुता म इमं हवम् एदं बर्हिर्निषीदतेत्यादि
ना देवानावाह्य ओं यवोसि यवयास्मद्द्वेषो यवयारातीरिति यवान्विकीर्य्य ओं विश्वेदेवाः शृणुते
त्यादि जपेत् ओं आगच्छंतु महाभागा विश्वेदेवा महाबलाः ये यत्र योजिताः श्राद्धे सावधाना भवं
तु ते इति श्लोकं च पठेत् ततोपसव्यं कृत्वा दक्षिणाभिमुखः ओं पितॄनावाहयिष्ये इत्युक्त्वा ओं उ
शंतस्त्वा निधीमह्युशंतः समिधीमहि ओं उशन्नुशत आवह पितॄन् हविषे अत्तवे इत्यादिना पि
तॄनावाह्य ओं अपहता असुरा रक्षांसि वेदिषदः इत्यादिना पात्रेषु तिलान् प्रविकीर्य्य ओं आयंतु नः
पितरः सोम्याः सोग्निष्वात्ताः पथिभिर्देवयानैः अस्मिन्यज्ञे स्वधया मदंतोधिब्रुवंतु ते वंत्वस्मानि
त्यादि पठेत् ततः सव्यं कृत्वा देवार्घपात्रद्वये पवित्रं धृत्वा अपसव्येन पित्रार्घपात्रेषु पवित्रं धृत्वा सव्ये

श्रा॰
वि
१३५

नेदेवार्घपात्रद्वये ॐ शन्नोदेवीरभीष्टय आपो भवन्तु पीतये शंयोरभिस्रवन्तु नः इत्यादिना जलं प्रक्षिप्य
अपसव्येन पित्रार्घपात्रषट्केनेनैव मन्त्रेण जलं पितृतीर्थेन प्रक्षिपेत् ततः सव्यं कृत्वा ॐ यवोसि यवया
स्मद्द्वेषो यवयारातीरिति देवार्घपात्रद्वये प्रत्येकं यवान् प्रक्षिप्य अपसव्येन पित्रार्घपात्रेषु प्रत्येक
मू ॐ तिलोसि सोमदेवत्यो गोसवो देवनिर्मितः प्रत्नमद्भिः पृक्तः पितॄंल्लोकान् प्रीणाहि नः स्वाहा इति ति
लान् प्रक्षिपेत् ततः सव्येन देवार्घपात्रद्वये तूष्णीमेव गंधपुष्पे प्रक्षिप्य अपसव्येन पित्रार्घपात्रेषु प्र
क्षिपेत् ततः सव्यं कृत्वा एकं देवार्घपात्रं वामहस्ते कृत्वा तत्रस्थितं पवित्रं देवभोजनपात्रे पूर्वाग्रं धृत्वा
तदुपरि किंचिदुदकांतरं दत्वा ॐ या दिव्या आपः पयसा संबभूवुर्या आन्तरिक्षा उत पार्थिवीर्या हिरण्य
वर्णा यज्ञियास्ता न आपः शिवाः सं स्योनाः सुहवा भवन्तु इति पठित्वा यवकुशजलान्यादाय ॐ अद्यामु
कगोत्राणां पितृपितामहप्रपितामहानाममुकामुकशर्मणां पार्वणश्राद्धसंबंधिनो विश्वेदेवा एष
ते हस्तार्घो नमः इत्यर्घं दद्यादुत्सृजेत् एवमेव मातामहादिदेवेभ्योपि दद्यात् ततोऽपसव्यं कृत्वा पित्रर्घपा
त्रं वामहस्ते कृत्वा पितृभोजनपात्रे दक्षिणाग्रं पवित्रं धृत्वा तदुपरि किंचिदुदकांतरं दत्वा ॐ या दिव्या
आपः पयसा संबभूवुर्या आंतरिक्षा उत पार्थिवीर्या हिरण्यवर्णा यज्ञियास्ता न आपः शिवाः सं स्योनाः
सुहवा भवन्तु इति पठित्वा मोटकतिलजलान्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्र पितरमुकशर्मन् पार्वणश्राद्धे एष
हस्तार्घः स्वधेति अर्घं दद्यादुत्सृजेत् एवं मे पितामहादिपंचभ्यो दद्यात् ततः सव्यं कृत्वा पवित्रसहितम् १३५

वरिष्ठजलंयुतंदैवार्घपात्रद्वयंयथाक्रमंप्रत्येकंदेवासनदक्षिणपार्श्वेओंविश्वेभ्योदेवेभ्यःस्थानमसी
त्युक्त्वा उत्तानमेवधारयेत् अपसव्यंकृत्वा प्रपितामहार्घपात्रस्थितपवित्रादीनि पितामहार्घपात्रे
कृत्वा तानिसर्वाणि पित्रर्घपात्रेकृत्वा पित्रर्घपात्रं पितामहार्घपात्रोपरितदुभयंप्रपितामहार्घपात्रो
परिस्थित्वा पितृवामपार्श्वेओं पितृभ्यस्स्थानमसीतिमिलितान्येवन्युब्जीकुर्य्यात् एवमेवमातामहार्घ
पात्राणिमेलयित्वा मातामहवामपार्श्वेओंमातामहप्रमातामहवृद्धप्रमातामहेभ्यःस्थानमसीत्यर्घ
पात्राणिन्युब्जीकुर्यात् तथास्थापितानिचतानिदक्षिणदानपर्यंतंनोद्धरेत् नचालयेत् ततःसव्यंकृ
त्वा गंधादिदत्वा संकल्पंकुर्यात् ओंअद्यामुकगोत्राणांपितृपितामहप्रपितामहानाममुकामुकशर्मणां
पार्वणश्राद्धसंबंधिनोविश्वेदेवाएतानिगंधपुष्पधूपदीपतांबूलयज्ञोपवीतवासांसिवोनमइतियथा
संभवमुत्सृजेत् एवमेवमातामहादिदेवेभ्योपिदद्यात् ततोऽपसव्यंकृत्वागंधादिदत्वामोदकतिलजला
न्यादायओं अद्यामुकगोत्रपितरमुकशर्मन्पार्वणश्राद्धएतानिगंधपुष्पधूपदीपतांबूलयज्ञोपवी
तवासांसितेस्वधेतिपित्रेगंधादिदद्यात् एवमेवपितामहादिपंचभ्योपिदद्यात् ततोजलेनभोजनपात्र
सहितंमासनंवेष्टयित्वा मंडलानिकुर्यात् ततःश्राद्धदेयान्नाग्रभागमानीयसघृतंतत्सव्येनैव
प्राङ्मुखःसुदकादिस्थितजले आहुतिद्वयंजुहुयात् ओंअग्नयेकव्यवाहनायस्वाहा ओंसोमाय
पितृमतेस्वाहा ततोजलघृतसहितंतिलव्यंजनयुतमन्नमय सव्येन ओंइदमन्नमेतद्भूस्वामि

श्रा पितृभ्योनमइतिदद्यात्ततोहुतशेषमन्नंकिंचित्सव्येनदेवपात्रद्वये अपसव्येनपित्रादिपात्रेषुदत्वापिंडा
वि. र्थंकिंचिदवशेषयेत्ततउल्काष्टमन्त्रसिद्धमन्नसिद्धमानंवामधुरप्राहारक्षमंप्रत्येकंपरिविष्ययथासंभ
१३७ वमुपकरणंजलंघृतंचतत्रोपनीयसव्येनदैवे अपसव्येनपित्रादिपात्रेषुमध्वत्रोपरिदत्वाप्रत्येकंॐमधुवा
ताऋतायतेमधुक्षरंतिसिंधवःमाध्वीर्नःसंत्वोषधीःॐमधुनक्तमुतोषसोमधुमत्पार्थिवंरजःमधुद्यौ
रस्तुनःपिताॐमधुमान्नोवनस्पतिर्मधुमाँ२अस्तुसूर्यःमाध्वीर्गावोभवन्तुनःॐमधुमधुमध्वितिच
जपेत्ततःसव्येनउत्तानपाणिभ्यांदेवपात्रंस्पृष्ट्वाॐपृथिवीतेपात्रंद्यौरपिधानंब्राह्मणस्यमुखेअमृ
तेऽमृतंजुहोमिस्वाहाॐइदंविष्णुर्विचक्रमेत्रेधानिदधेपदम्समूढमस्यपाँसुरेइतिपठित्वा
ॐकृष्णहव्यमिदंरक्षस्वमदीयमितिपठित्वाॐइदमन्नमित्यन्नेॐइमाआपइतिजलेॐइदमाज्य
मितिघृतेॐहविरितिपुनरन्नेदक्षिणकराङ्गुष्ठमावेश्यःॐयवोसियवयास्मद्द्वेषोयवयारातीनि
यवानन्नेप्रक्षिप्यॐअद्यामुकगोत्राणांपितृपितामहप्रपितामहानाममुकामुकशर्मणां
श्राद्धसंबंधिनोविश्वेदेवाएतद्वोऽन्नंसोपकरणंनमः इतिकुशत्रययवजलैरुत्सृजेत्एव
मेवमातामहादिदेवेभ्योऽपिदद्यात्ततोऽपसव्यंकृत्वादक्षिणामुखःपातितवामजानुःपितृ
पात्रंन्युब्जाभ्यांव्यस्ताभ्यांपाणिभ्यांस्पृष्ट्वाॐपृथिवीतेपात्रंद्यौरपिधानंब्राह्मणस्यमुखेअ
मृतेऽमृतंजुहोमिस्वाहाॐइदंविष्णुर्विचक्रमेत्रेधानिदधेपदंसमूढमस्यपाँसुरेइतिपठित्वाॐ

श्रा· कृष्णकव्यमिदं रक्षस्व मदीयमितिपठित्वा ओं इदमन्नमित्यन्ने ओं इमा आप इतिजले ओं इदमाज्यमितिघृते
वि· ओं इदं हविरिति पुनरन्ने दक्षिणकराङ्गुष्ठमावेश्य ओं अपहता असुरा रक्षांसि वेदिषद इत्यन्नोपरि ति-
१३८ लान्विकीर्य मोदकतिलजलान्यादाय ओं अद्यामुकगोत्र पितरमुकशर्मन् पार्वणश्राद्ध एतत्तेऽन्नं सोपक-
रणं स्वधेति पित्रे यमुत्सृजेत् एवमेव पितामहादिभ्योऽपि दद्यात् यद्येकं पात्रं भवति तदा पृथिवीपात्रमिति
मन्त्रः पुनर्न पठनीयः ततः अन्नहीनं क्रियाहीनं विधिहीनं च यद्भवेत् तत्सर्वमच्छिद्रमस्तु इति जपेत् ततो गा-
यत्रीं त्रिर्जपेत् कुशेषु पविश्य ओं मधुवाता इति ऋचं जप्त्वा रक्षोघ्नीं ओं कृणुष्व पाजः इति ऋचः पठित्वाऽन्न-
मितिलैरवकिरेत् ओं उदीरतामवर उत्परासः उन्मध्यमाः पितरः सोम्यासः असुं य ईयुरवृका ऋतज्ञा-
स्ते नो भवन्तु पितरो हवेषु इत्यादिपितृमन्त्रान् ओं सहस्रशीर्षेत्यादिपुरुषसूक्तं जपेत् ओं आशुः शिशान
इत्यादिकमप्रतिरथं अन्यानि च पवित्राणि जपेत् पुराणेतिहासस्तोत्रादीनि च जपेत् ततः उच्छिष्टसन्निधाव-
स्तरन् कुशान् चयां भूमिं प्रोक्ष्य सर्वप्रकारस्यान्नमुद्धृत्य सतिलमेकीकृत्य ओं अनाग्निदग्धाश्च ये जीवा ये प्रदग्धाः
कुले मम भूमौ दत्तेन तृप्यन्तु तृप्ता यान्तु परां गतिं कुशोपर्यन्नमुत्सृजेत् ततः सव्यं कृत्वाऽऽचम्य ह-
रिं स्मृत्वा गायत्रीं मधुवाता इति ऋचं मधु मधु मध्विति च जपेत् ततोऽपसव्यं कृत्वा पिंडदानना-
र्थं निमित्तं हस्तमात्रं चतुरंगुलोच्छ्रितं दक्षिणप्लवं पिंडिकाद्वयमध्यमध्यस्थानं सव्यहस्तधृ-
तो परिभागेन दक्षिणहस्तधृतमूलेन पवित्रेण ओं अपहता असुरा रक्षांसि वेदिषद इति मन्त्रे १३८

णप्रादेशमात्रमुल्लिखेत् पवित्रमैशान्यां दिशि क्षिपेत् ततः उभयत्र ॐ ये रूपाणि प्रतिमुंचमाना ऽसुराः
सन्तः स्वधया चरन्ति परापुरो निपुरो ये भरंत्यग्निष्टांल्लोकात्प्रणुदात्वस्मादिति मंत्रेण ज्वलदंगारं प्रत्ये
कं भ्रामयेत् अंगारं दक्षिणतो निदध्यात् ततउपमूल सकृदच्छिन्न दक्षिणाग्र कुशत्रयं रेखायामास्त
रणयात् ततः सव्यं कृत्वा ॐ देवताभ्य इति त्रिजपेत् ततोपसव्यं कृत्वा पुटक षट्के जलतिलगंधपुष्पाणि
कृत्वा एकमात्रे वामहस्ते कृत्वा मोटकतिलजलान्याय ॐ अद्यामुकगोत्रे पितरमुकशर्मन् पार्वण
श्राद्धपिंडस्थाने ऽत्रावनेनिक्ष्व ते स्वधा इत्यास्तृत दर्भमूले वनेजनं दद्यात् एवं पितामहाय परपात्रमादाय
कुशमध्ये तृतीयं पात्रमादाय प्रपितामहाय कुशाग्रे दद्यात् एवमपरपिंडिकायामपि यथाक्रमं कुशेष्ववने
जनादि दद्यात् ततः सव्यं जनतिलजलमध्वाज्य हुतशेषान्नेन षट्पिंडान्निर्माय मधुघृताभ्यामभिधार्य दद्यात्
अथ मोटकतिलजलपिंडानादाय ॐ अद्यामुकगोत्र पितरमुकशर्मन् पार्वणश्राद्ध एष ते पिंडः स्व
धा इति प्रथमावनेजनस्थाने पिंडं दद्यात् एवं पितामह प्रपितामहयोः प्रत्येकं तत्तदवनेजन
स्थाने पिंडं दद्यात् एवमपरपिंडानपि द्वितीयपिंडिकायां तत्तदवनेजनस्थाने मातामहादि
भ्यो दद्यात् पिंडदानं च सव्योपगृहीत दक्षिणहस्तेन कार्य्यम् ततः प्रपितामहादूर्ध्वे
मंत्रयाणां लेपभागभुजां तृप्तिमुद्दिश्य ॐ लेपभागभुजस्तृप्यंतु इति पठित्वा पित्रादि
क पिंडाधार कुशमूले करं प्रोंछ्य सव्यं कृत्वा त्रिराचामेत् ततो हरिं स्मृत्वा अपसव्यं कृ

श्रा
वि
१४०

प्य

त्वादक्षिणमुख ॐ अत्र पितरो मादयध्वं यथाभागमावृषायध्वमिति पठित्वा वामावर्तेनोदङ्मुख ...
तमना: श्वासं नियम्य तेनैव यथाभागमावृषायिषतेति जपेत् ततः पूर्ववत् दक्षिणाभिमुखो जलमुत्तम
वनेजनपात्रमादाय ॐ अद्यामुकगोत्र पितरमुकशर्मन् पार्वणश्राद्धे पिंडोपरि अत्र अवनेनिक्ष्व ते स्व
धा नि अयमुं पिंडोपरि अवनेजनं दद्यात् एवमेव तत् अवनेजनपात्रे पितामहादिभ्यस्तत्पिंडोपरि
प्रत्यवेजनं दद्यात् ततो नीवीं विस्रस्य सव्येनाचम्य अपसव्यं कृत्वा वामेन पाणिना सूत्रमादाय
दक्षिणकरे सूत्रं कृत्वा ॐ नमो वः पितरो रसायनमो वः पितरः शोषाय नमो वः पितरो जीवाय नमो वः
पितरः स्वधायै नमो वः पितरो घोराय नमो वः पितरो मन्यवे नमो वः पितरः पितरो नमो वो गृ
हान्नः पितरो दत्त सतो वः पितरो देष्म इति पठित्वा एतद्वः पितरो वास इत्यमुकाय दद्यात् सपिंडेषु सू
त्राणि धृत्वा मोटकतिलजलान्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्र पितरमुकशर्मन् पार्वणश्राद्धे पिंड एतत्
ते वासः स्वधेति सूत्रमुत्सृजेत् एवमपरपिंडद्वयकेषु ततस्तन्मन्त्रोत्सृजेत् ततो गंधपुष्पधूपदीपतां
बूलानि प्रत्येकं पिंडेषु दद्यात् ततः शिवा आपः सन्त्विति जलं सौमनस्यमस्त्विति पुष्पं ॐ अक्षतं चा
रिष्टमस्त्विति तंडुलानन्नपात्रेषु क्षिपेत् ततो मोटकतिलजलान्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्रस्य पितर
मुकशर्मणः पार्वणश्राद्धे दत्तैतदन्नपानादिकमक्षय्यमस्त्वित्युत्सृजेत् एवमेव पितामहादी
नां षण्णां तन्मन्त्रान् प्रत्येकमुत्सृजेत् ततः सव्यं कृत्वा दक्षिणां दिशं पश्यन् सुमना पिंडो ॥ १४८

श्रा
वि
१५३

परि ॐ अघोराः पितरः संत्विति पठन् पूर्वोयांजलंधारां दद्यात् ततः कृतांजलिः प्राङ्मुख आशिषः प्रा
र्थयेत् ॐ गोत्रंनोवर्द्धतां दातारोनोभिवर्द्धन्तां वेदाः संततिरेव च श्रद्धा नो मा व्यगमद् बहुदेयं च नो
स्त्विति अन्नं च नो बहु भवेदतिथींश्च लभेमहि याचितारश्च नः संतु मा च याचिष्म कंचन एता
सत्या आशिषः संतु ततोऽपसव्यं कृत्वा पिंडोपरिस्थापित कुशानास्तीर्य ॐ ऊर्जं वहन्तीरमृतं घृ
तं पयः कीलालं परिस्रुतम् स्वधास्थ तर्पयत मे पितॄनिति मंत्रेण सपवित्र कुशोपरि दक्षिणाग्रां
जलधारां दद्यात् ततः स्वस्थान स्थितामेव पिंडानञ्जलीभूयाघ्रायोत्थापयेत् ततः पिंडाधारकुशानल्मु
क द्वयं च वह्नौ क्षिपेत् ततः सव्येन देवार्घपात्र द्वयं संचाल्याऽपसव्येन पित्र्यार्घपात्राण्युत्तानी कृत्य
सव्येन कुशत्रययवजलैर्दैव दक्षिणां दद्यात् ॐ अद्यामुकगोत्राणां पितृ पितामह प्रपितामहानां
ममुकामुकशर्मणां पार्वण श्राद्ध संबंधिनो विश्वेषां देवानां कृतैतत्पार्वणश्राद्ध प्रतिष्ठार्थं
हिरण्यमग्निदैवतं यथा नाम गोत्राय ब्राह्मणाय दक्षिणां दातुमहमुत्सृजेत् एवं मातामहादि
श्राद्धसंबंधि विश्वेदेव ब्राह्मणाय दक्षिणां दद्यात् ततोऽपसव्येन समोटक तिलजलान्यादाय पित्रा
दि श्राद्ध दक्षिणां दद्यात् ॐ अद्यामुकगोत्रस्य पितुरमुकशर्मणः कृतैतत्पार्वणश्राद्ध प्रतिष्ठार्थं
मिदं रजितं चंद्रदैवतं यथा नाम गोत्राय ब्राह्मणाय दक्षिणां दातुमहमुत्सृजेत् एवं पितामहा
दि श्राद्धानामपि दक्षिणां दद्यात् हिरण्यरजितासंपत्तौ यथा संभवम् ^ ^ ^

श्लो० उक्तोधनेशोधनेपरेरामसत्ततं ब्रह्मसखा दिनांभव वितो यं भवता च मया
य श्राद्धका वारिरा मर्यी याम् [illegible]

न्यदपिफलमूलादिकदक्षिणा दद्यात् ॐ वाजेवाजेवत वाजिनोनोधनेषुविप्राः ऽमृताऋतज्ञाः अस्यमध्वःपि वतमादयध्वंतृप्तायात पथिभिर्देवयानैरितिवादीन् विसर्जयेत् ॐ विश्वेदेवाः प्रीयंतामितिदेववि सर्जयेत् ततः सव्येनदेवताभ्यःपितृभ्यश्चेतित्रिर्जपेत् ततोऽपसव्येन रक्षादीपंनिर्वाप्य सव्यंकृत्वा हस्तौ पादौ प्रक्षाल्याचम्य ॐ प्रमादात्कुर्वतांकर्म प्रच्यवेताध्वरेषुयत् स्मरणादेवतद्विष्णोः संपू र्णस्यादितिश्रुतिरितिपठित्वा कर्मसंपूर्णतार्थंविष्णुंस्मरेत् श्राद्धीयद्रव्याणि ब्राह्मणाय प्रतिपादयेत् तदभावेजले वाक्षिपेत् ततोवैश्वदेव बलि कर्माणी कुर्यात् इतिपार्वणश्राद्धविधिः एषविधिरुपरा गनवान्नभक्षण तीर्थप्राप्तिनिमित्तकादिश्राद्धेषु बोधव्यः तीर्थप्राप्तिनिमित्तकादिश्राद्धेष्वधीवाह नवायइतिविशेषः अथाभ्युदयिकश्राद्धस्य तत्रप्रथमंतान्नियत पूर्वकृत्यो मातृपूजाविधिः प्रातःकाले स्नातः कृतनित्यक्रियः कुड्यफलके वास्यापि तत्र रक्षिका सप्तदशा तप गणपति सहित षोडशमा तः मृतिकामय्यो स्त्रियं तदभावे तामपि रक्षिकायां पूजयेत् तत्रमातरश्च गौरी पद्मा शचीमेधासा वित्रीविजयाजयाः देवसेना स्वधा स्वाहामातरो लोकमातरः हृष्टिपुष्टिस्तथातुष्टिरस्वस्यानकुल देवतेति तत्रक्रमः आचम्यः प्राङ्मुखउपविश्य प्रथमरक्षिकामारभ्यक्रमेणगणपतिः रक्षिगौ र्य्येसिपद्मासिशच्यसिमेधासि सावित्र्यसि विजयासिजयासि देवसेनासिस्वधासि स्वाहासिमा धरःस्यात लोकमातरः स्या हृष्टिरसि पुष्टिरसितुष्टिरसि आत्मकुलदेवतासि॥ ॥ ॥

श्रीरसीत्युक्त्वाऽक्षतानादाय पुनः प्रथमरक्षिकामारभ्य ॐभूर्भुवः स्वर्गणपते इहागच्छ इहतिष्ठ ॐभूर्भुव स्वर्गौरि इहागच्छ इहतिष्ठ ॐभूर्भुवः स्वः पद्मे इहागच्छ इहतिष्ठ ॐभूर्भुवः स्वः शचि इहागच्छ इह तिष्ठ ॐभूर्भुवः स्वः स्वर्मेधे इहागच्छ इहतिष्ठ ॐभूर्भुवः स्वः सावित्री इहागच्छ इहतिष्ठ ॐभू र्भुवः स्वर्विजये इहागच्छ इहातिष्ठ ॐभूर्भुवः स्वर्यजे इहागच्छ इहतिष्ठ ॐभूर्भुवः स्वर्देवसेने इहागच्छ इहतिष्ठ ॐभूर्भुवः स्वः स्वधे इहागच्छ इहतिष्ठ ॐभुर्भुवः स्वाहे इहागच्छ इहतिष्ठ ॐ भूर्भुवः स्वर्मातर इहागच्छन्तु इहतिष्ठत ॐभूर्भुवः स्वर्लोकमातर इहागच्छ इहतिष्ठत ॐभूर्भुवः स्वः हृष्टे इहागच्छ इहतिष्ठ ॐभूर्भुवः स्वः पुष्टे इहागच्छ इहतिष्ठ ॐभुर्भुवः स्वः तुष्टे इहागच्छ इहति ष्ठ ॐभूर्भुवः स्वरात्मकुलदेवते इहागच्छ इहतिष्ठ ॐभूर्भुवः स्वः श्रि इहागच्छ इहतिष्ठ ॐभूर्भुव स्वः गणपति सहिता एताभ्यान्त्रियंच प्रत्येकं मोकारव्याहृति पूर्वकमावाह्य स्थापयित्वा ॐमनो जूतिर्जुषतामाज्यस्य बृहस्पतिर्यज्ञमिमन्तनोत्वरिष्टं यज्ञं समिमं दधातु विश्वेदेवास इहमा दयन्तामों प्रतिष्ठ इत्यक्षतान्विकीर्य्य एकदैवप्रतिष्ठां कुर्यात् ततः पाद्यादि गृहीत्वा ॐगणप

गो तये नमः ॐगौर्य्यै नमः ॐपद्मायै नमः ॐशच्यै नमः ॐमेधायै नमः ॐसावित्र्यै नमः ॐविजयायै नमः ॐजयायै नमः ॐदेवसेनायै नमः ॐस्वधायै नमः ॐस्वाहायै नमः ॐमातृभ्यो नमः ॐलोकमातृ भ्यो नमः ॐहृष्टयै नमः ॐपुष्ट्यै नमः ॐतुष्ट्यै नमः ॐआत्मकुलदेवतायै नमः ॐश्रियै नमः इति पाद्यादिभिः प्रत्येकं

मर्चयेत् ततोगणपतिसहिताःषोडशमातरः क्षमध्वमिति विसर्जनम् ॐ श्रीर्भपिरमस्वेति ततोघृते
नभिधौपश्चेरस्वाउत्तरोत्तरक्रमेण कुर्यात् ताम्रफलेनप्रतिच्छेदनेन मंत्रेण ॐ वासोपवित्रमसिशत
धारंवसोः पवित्रमसिसहस्रधारं देवस्त्वासविताऽपुनातुवसोःपवित्रेणशतधारेणसुप्वाकामधु
क्षः इत्यनेनभित्तौत्रिःपंचसप्तवाघृतधारांदद्यात् अथाभ्युदयिकश्राद्धप्रयोगःतत्रदक्षिणेतरक्र
मेण द्वादशस्थानेषु अन्यैकमासादितद्रव्यंज्वलितप्रदीपंदेशमागत्याचम्यप्राङ्मुखउदङ्मुखोवाप
विशेत् सव्येनसर्वंकर्मकर्तव्यं ऋजवएवकुशाःतिलकार्येयवाःकर्तव्याः ततः ॐ अपवित्रःपवित्रोवा
सर्वावस्थांगतोपिवाःयःस्मरेत्पुंडरीकाक्षंसर्वाबाह्याभ्यंतरःशुचिः ॐ पुंडरीकाक्षःपुनात्वितिश्राद्धीयद्र
व्याणिसिंचेत् कुशोदकेन ततःकुशयवजलान्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्राणांमातृपितामहिप्रपितामही
नाममुकामुकदेवीनांनांदीमुखीनांतथामुकगोत्राणांपितृपितामहप्रपितामहानाममुकामुकश
र्मणांनांदीमुखानां तथामुकगोत्राणांमातामहप्रमातामहवृद्धप्रमातामहानाममुकामुकशर्म
णांनांदीमुखानां अमुकगोत्रस्यामुकस्यकर्तव्यामुककर्मनिमित्तकमाभ्युदयिकश्राद्धमहंक
ष्ये इतिसंकल्पयेत् ततोगायत्रीं त्रिर्जपित्वा ॐ देवताभ्यःपितृभ्यश्चमहायोगिभ्यएवचनमः
स्वधायैस्वधायैनित्यामेवनमोनमः इतित्रिर्जपेत् ततः ॐ अद्यामुकगोत्राणांमातृपितामहीप्रपितामही
नाममुककदेवीनांदीमुखीनामाभ्युदयिकश्राद्धसंबंधिनो विश्वेदेवाइदमासनंवोनमः इतिकु १८०

शन्नयरुपंसषवमासनं दक्षिणे आरभ्योत्सृजेत् एवंयथोत्तरं ओं अद्यामुकगोत्राणांपितृपितामहप्रपिता
महानाममुकामुकशर्म्मणांनांदीमुखानांआभ्युदयिकश्राद्धसंबंधिनोविश्वेदेवाइदमासनंवोनमः ओं अ
द्यामुकगोत्राणमातामहप्रमातामहवृद्धप्रमातामहानाममुकामुकशर्म्मणांनांदीमुखानामाभ्युदयिकश्राद्धसं
बंधिनोविश्वेदेवाइदमासनंवोनम ओं अद्यामुकगोत्रेमातरमुकदेवीनांदीमुखिआभ्युदयिकश्राद्धइदमासनं
तेनमः एवंपितामहीप्रपितामहीभ्यामासनंदद्यात् ओं अद्यामुकगोत्रपितरमुकशर्मन् नांदीमुखाभ्युद
यिकश्राद्धइदमासनंतेनमः एवंपितामहप्रपितामहयोरपि ओं अद्यामुकगोत्रमातामहाऽमुकश
र्म्मन्नांदीमुखाऽभ्युदयिकश्राद्धेइदमासनंतेनमः एवंप्रमातामहवृद्धप्रमातामहयोरपि ततआवा
हनम् ओं विश्वान्देवानहमावाहयिष्ये इत्युक्त्वा ओं विश्वेदेवासऽआगत शृणुतामऽइदं
हवम् एदंबर्हिर्न्निषीदत इत्यावाह्य ओं यवोसियवयास्मद्द्वेषो यवयारातीरिति देवपात्रे
यवान् विकीर्य ओं विश्वेदेवासऽआगत शृणुतामऽइमं हवम् येऽअन्तरिक्षेयऽउपद्यविष्ठ
ऽअग्निजिह्वाऽउतवायजत्राऽआसद्यास्मिन् बर्हिषिमादयध्वम् ओं आगच्छंतुमहाभागा
विश्वेदेवामहाबलाः येयत्रयोजिताः श्राद्धे सावधानाभवंतुते इतिपठेत् ओं नांदीमुखान्पितृ
नावाहयिष्ये इत्युक्त्वा ओं उशन्तस्त्वानिधीमह्युशन्तःसमिधीमहीउशन्नुशतऽआवहपितॄन्हविषेऽअ
त्तवे इतिपितृनावाह्य ओं अपहताऽअसुरारक्षांसिवेदिषद इति मन्त्रादिपात्रे यवान्वीकीर्य ओं

आपन्तु नः पितरः सोम्यासोग्निष्वात्ताः पथिभिर्देवयानैः अस्मिन्यज्ञे स्वधया मदन्तोधिब्रुवन्तु तेवन्त्वस्मानिति
पठित्वा ततो ऽर्घकरणं तद्वदेवपूर्वकं सर्वेष्वर्घपात्रेषु पवित्राणि कृत्वा ॐ शन्नोदेवीरभिष्टय आपोभुव
न्तु पीतये शंय्योरभिस्रवन्तु नः इति जलं क्षिपेत् ततो देवार्घपात्रेषु ॐ यवोसि यवयास्मद्द्वेषो यवयारा
तीरिति यवान् क्षिपेत् मात्रादिपात्रेषु ॐ यवोसि सोमदेवत्यो गोसवो देवनिर्मितः प्रत्नमद्भिः पृक्तः
पुष्ट्यानांदीमुखाल्लोकान् प्रीणाहि नः स्वाधेति मंत्रेण यवान् क्षिपेत् ततः प्रत्येकं गंधपुष्पे तूष्णीं
क्षिपेत् ततः प्रथमं देवपात्रं वामहस्ते कृत्वा तत्रस्थं पवित्रं भोजनपात्रे निधाय तदुपरि किंचिदु
दकांतरं दत्वा ॐ यादिव्या आपः पयसा संबभूवुर्या आंतरिक्षा ऽउत पार्थिवीर्याः हिरण्यवर्णा
यज्ञियास्तान ऽआपः शिवाः शं स्योना सुहवा भवन्त्विति पठित्वा कुशत्रय यवजलान्यादाय
ॐ अद्यामुकगोत्राणां मातृपितामही प्रपितामहीनाममुकामुकदेवीनां नांदीमुखानां आभ्यु
दयिक श्राद्धसंबंधिनो विश्वेदेवा एष वो हस्तार्घो नमः एवमेव पित्रादिश्राद्धदेवेभ्यो मातामह
हादेवेभ्यश्च हस्तार्घं दद्यात् ततो मातुरर्घमादाय पूर्ववत् कृत्वा ॐ यादिव्या इत्यादि पठित्वा
कुशादीन्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्रे मातरमुकदेवि नांदीमुखी अभ्युदयिक श्राद्ध एष ते हस्ता
र्घो नमः एवं पितामही प्रपितामहीरपि दद्यात् ततः पित्राद्यर्घपात्रमादाय सर्वं पूर्ववत्कृत्वा कु
शादीन्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्र पितरमुकशर्मन्नांदीमुखाभ्युदयिक श्राद्धे एष ते हस्तार्घो नमः

श्रा॰ वि॰ १५७ एवमेवपितामहादिपंचभ्योहस्तार्घंदद्यात् ततोऽवशिष्टजलपवित्रयुतंत्रयमं देवार्घपात्रमादायॐ
विश्वेभ्योदेवेभ्यस्थानमसीतिदेवासनदक्षिणभागेउत्तानंस्थापयेत् एवमपरंदेवार्घपात्रद्वयंननदास
नदक्षिणभागेउत्तानस्थापयेत् ततःपितामहीप्रपितामहीपात्रद्वयस्थितंपवित्रादिमात्रर्घपात्रे
निधायमात्रर्घपात्रंपितामह्यर्घपात्रोपरिन्यस्यात्रंप्रपितामह्यर्घपात्रेपरिन्यस्यदक्षिणकरेणदाय
ॐमातृभ्यःस्थानमसीतिमात्रासनवामभागेन्युब्जीकुर्यात् एवमेवपित्राद्यर्घपात्राणांमेलनंकृत्वा
पित्रासनवामभागेॐपितृभ्यःस्थानमसीति अर्घपात्राणिन्युब्जीकुर्यात् एवमेवमातामहार्घपा
त्राणांमेलनंकृत्वामातामहासनवामभागेॐमातामहप्रमातामहवृद्धप्रमातामहेभ्यःस्थान
मसीतिन्युब्जीकुर्यात् ततोगंधादिदानंतत्रक्रमः ॐअद्यामुकगोत्राणांपितृपितामहीप्रपितामही
नाममुकामुकदेवीनांनांदीमुखानामाभ्युदयिकश्राद्धसंबंधिनोविश्वेदेवाएतानिगंधपुष्पधूप
दीपतांबूलयज्ञोपवीतवासांसिवोनमः एवंपित्रादिदेवेभ्योमातामहादिदेवेभ्यश्चदद्यात् ॐ
अद्यामुकगोत्रेमातरमुकदेविनांदीमुखीअभ्युदयिकश्राद्धएतानिगंधपुष्पधूपदीपतांबू
लसिद्रव्यरवासांसितेनमः एवंपितामहीप्रपितामहीभ्यामपिगंधादिदानम् ततः ॐअद्या
मुकगोत्रपितरमुकशर्मन्नांदीमुखाभ्युदयिकश्राद्धेएतानिगंधपुष्पधूपदीपतांबूलय
ज्ञोपवीतवासांसितेनमः एवंपितामहादिपंचभ्योपिगंधादिदानम् ततोजलेनस १५७

र्वासनानि भोजनपात्रसहितानि चतुष्कोणमंडलेन वेष्टयेत् ततः सजलपुटकादौ हस्तौ नैव सव्य
नमन्त्रं ओं अग्नये कव्यवाहनाय स्वाहा ओं सोमाय पितृमते स्वाहा इत्याहुतिद्वयं जुहुयात् ततो सव्यं
कृत्वा दक्षिणामुखः पातितवामजानुर्मोटकतिलजलान्यादाय ओं इदमन्नमेतद्भूस्वामिपितृभ्यो
नमः इति भूस्वामिने किंचिदन्नं दद्यात् ततः सव्यं कृत्वा प्राङ्मुख उदङ्मुखो वा हुतशेषमन्नं देवपू
र्वकपात्रेषु किंचिद्दत्वा पिंडार्थं किंचिदवशेषयेत् ततोन्यदन्नं यथासंभवं सर्वत्र परिविष्य घृतं जल
ञ्चतत्रोपनीय पात्रमालभेत् तत्र क्रमः उत्तानपाणिभ्यां प्रथमं देवपात्रं स्पृष्ट्वा ओं पृथिवी ते पात्रं द्यौरपि
धानं ब्राह्मणस्य मुखे अमृतेऽमृतं जुहोमि स्वाहा इति पठित्वा ओं इदं विष्णुर्विचक्रमे त्रेधा निदधे पदम् स
मूढमस्य पांशुरे ओं कृष्ण हव्यमिदं रक्ष मदीयमिति पठित्वा ओं इदमन्नमित्यन्ने ओं इमा आप इति
जले ओं इदमाज्यमिति घृते ओं इदं हविरिति पुनरन्ने इति दक्षिणांगुष्ठमारोप्य ओं यवोसि यववया
स्मद्द्वेषो यवयारातीरिति यवान् विकीर्य कुशादीन्यादाय ओं अद्यामुकगोत्राणां मातृपि
तामहीप्रपितामहीनाममुकामुकदेवीनां नांदीमुखीनामाभ्युदयिकश्राद्धसंबंधिनो वि
श्वेदेवा इदमन्नं सोपकरणं वो नमः यदेकमेव पात्रं भावितं तदा वामेन पाणिना पात्रमत्यजा
न्नेव इदं विष्णुरित्यादि पठित्वा यवप्रक्षेपपर्यंतं कृत्वा कुशादीन्यादाय पित्र्याद्युल्लेखेन पि
त्रादिदेवेभ्योप्यन्नमुत्सृजेत् एवमेव मातामहादिदेवेभ्यः भिन्ने पात्रपक्षे ओं पृथिवी ते पात्रमित्या

श्रा॰
वि॰
१४८

दीनां सर्वेषामाचतिः ततो मातृपात्र सुतानाभ्यामेव करांभ्यां स्पृष्ट्वा ॐ पृथिवीते पात्रमित्यादि इदं विष्णु
रिति पठित्वा ॐ कृष्णकव्यमिदं रक्षमदीयं ॐ इदमन्नमित्यन्ते ॐ इमा आप इति जले ॐ इदमाज्यमिति घृ
ते ॐ इदं हविरिति पुनरन्ने दक्षिणकरांगुष्टमारोप्य ॐ अपहता असुरा रक्षांसि वेदिषद इत्यन्नो
परि यवान् विकीर्य्य ॐ अद्यामुकगोत्रे मातरमुक देविनां दी सुख्याभ्युदयिक श्राद्ध इदमन्नं सोप
करणं तेनमः एवं पात्रालंभनादिकं कृत्वा प्रत्येकं पितामही प्रपिता महीभ्यामपि दद्यात् एवं पितृ
पात्रमालभ्य ॐ पृथिवीते पात्रमित्यादि पठित्वा पूर्ववत्सर्वं कृत्वा ॐ अद्यामुकगोत्र पितर सुकश
र्मनां दीसुखाभ्युदयिक श्राद्ध इदमन्नं सोपकरणं तेनमः इति पित्रे समुत्सृजेत एवं पितामहादि
भ्यः पंचभ्योपि प्रत्येकमन्नमुत्सृजेत् ततः प्रांजलिः ॐ अन्नहीनं क्रियाहीनं विधीहीनं च यद्भवेत्
तत्सर्वमछिद्रमस्त्विति जपेत् दर्भे पूयविश्य गायत्री त्रिर्जपित्वा ॐ मधुमधुमध्विति जपेत् मधु
वाता इत्यादि त्र्यृचं न जपेत् न पितृमंत्रान् उदीरतामवर इत्यादि न जपेत् अन्यानि पुरुषसूक्ता
दीनि पवित्राणि जपेत् ततः प्रागग्रकुश त्रयं भूमावास्तीर्य जलेन प्रोक्ष्य जलप्रोक्षितस्य वक्ष्यत
मन्त्रं कुशादिना ॐ अनग्निदग्धाये जीवा ये प्रदग्धाः कुले मम भूमौ दत्तेन तृप्यंतु तृप्ता यांतु परां गतिमिति
मंत्रेण कुशोपरि विकिरेत् ततः आचम्य हरीं स्मृत्वा गायत्रीं त्रिर्जपेत् चतुरस्त्रोपिंडयोग्यां भूमिं परिस्तीर्य उत्तरोत्तर
नामेण स्थानत्रये प्रादेशमात्रं परिमायततः प्रागग्रां रेखां दर्भपिंजुली मूलेन ॐ अपहता असुरा र १४८

श्राद्धंसिवेदिषदइतिकुर्यात् ततः प्रत्येकंरेखात्रयोपरि ॐ येरूपाणिप्रतिमुंचमाना असुराः सन्तः स्व
धयाचरंतिपरापुरोभरन्त्यग्निष्टांल्लोकान्प्रणुदात्वस्मादितिमंत्रेणांगारान्भ्रामयेत् तदुपरित्र
न्यत्कुशत्रयमास्तीर्य ॐ देवताभ्यः पितृभ्यश्च महायोगिभ्य एव च नमः स्वाहायै स्वधायै नित्यमेव न
मोनमः इति त्रिर्जपित्वा प्रत्येकमवनेजनं दद्यात् तत्क्रमः यवजलगंधपुष्पैर्नच पात्राणि पूरयि
त्वा पात्रमेकं वामकरे कृत्वा कुशादीन्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्रे मातरमुकदेवि नांदीमुखि अ
भ्युदयिकश्राद्धे पिंडस्थाने ऽवनेनिक्ष्व तेनमः इति सर्वदक्षिणकुशत्रयमूले मात्रेऽवनेजनं दद्या
त् किंचिज्जलमवशेषयेत् एवमेव पात्रांतरमादाय तत्कुशमध्ये पितामह्यै तत्कुशत्रयाग्रे प्रपि
तामह्यै अवनेजनं दद्यात् ततश्चापरपात्रमादाय कुशादींश्चादाय ॐ अद्यामुकगोत्र पितर
मुकशर्मन् नांदीमुखाभ्युदयिकश्राद्धपिंडस्थाने ऽवनेनिक्ष्व तेनमः इति मध्यस्थितकुशत्रयमू
ले पित्रेऽवनेजनं दद्यात् एवं तत्कुशत्रयमध्याग्रयोः पितामहप्रपितामहयोरवनेजनं दद्यात्
ततः सप्तपात्रमादाय कुशादींश्चादाय ॐ अद्यामुकगोत्र मातामहामुकशर्मन्नांदीमुखा
भ्युदयिकश्राद्धे पिंडस्थाने ऽत्रावनेनिक्ष्व तेनमः इत्यपरकुशत्रयमूले मातामहायावनेजनं दद्या
त् एवं प्रमातामहवृद्धप्रमातामहयोरपि ततो यवदधिबदरघृतमिश्रान्नेन नव पिंडान् निर्माय
। एवं पिंडं कुशादींश्चादाय ॐ अद्यामुकगोत्रे मातरमुकदेवि नांदीमुखि आभ्युदयिक

श्रा. श्राद्धएषपिंडस्तेनमः इतिनिदवनेजनस्थानेपिंडंदद्यात् एवमेवपितामहीप्रपितामहीभ्यांस्वीयस्वी
वि. यावनेजनस्थानेपिंडंदद्यात् ततश्चतुर्थपिंडमादाय ॐ अद्यामुकगोत्रपितरमुकशर्मन्नांदीमु।
१५१ खाभ्युदयिकश्राद्धएषतेपिंडोनमः इत्यवनेजनस्थानेपित्रेपिंडंदद्यात् एवमेवपितामहादिपंच।
भ्यस्तन्दवनेजनस्थानेषुप्रत्येकंपंचपिंडान्दद्यात् ततोदर्भमूलेकरंप्रोक्ष्याचम्य हरिंस्मृत्वा ॐ अत्र।
मातरोमादयध्वंयथाभागमावृषायध्वमितिपठित्वाउदङ्मुखीभूयश्वासंनियम्यतेनैव यथापरावर्तयन्
अमीमदंतमातरोयथाभागमावृषायिषतेतिजपेत् एवमत्रपितरोमादयध्वंयथाभागमावृषायध्व
मितिजप्त्वाउदङ्मुखीभूयश्वासंनियम्यतेनैवयथासुखंपरावर्तयन् अमीमदंतेत्यादिजपेत् एवमेव
महादिपक्षेमंत्रजपः ततोऽवनेजनावशिष्टजलेनप्रत्यवनेजनंदद्यात् तत्रमंत्रः ॐ अद्यामु
कगोत्रेमातरमुकदेविनांदीमुख्याभ्युदयिकश्राद्धेपिंडेप्रत्यवनेनिक्ष्वतेनम इतिमातृपिंडो
परिदद्यात् एवंपितामहीप्रपितामहीभ्यांतथा ॐ अद्यामुकगोत्रपितरमुकशर्मन्नांदीमु
खाभ्युदयिकश्राद्धेपिंडेऽत्रवनेप्रत्यवनेनिक्ष्वतेनम इतिपिंडोपरिप्रत्यवनेजनंदद्यात्
एवमेवतत्तत्पिंडोपरिपितामहादिपंचभ्योदद्यात् ततोनीवीविस्रंस्याचम्य हरिंस्मृत्वासूत्रा
ण्यादाय ॐ नमोवोमातरोरसायनमोवोमातरःशोषायनमोवोमातरोजीवायनमोवोमातरःस्व
धायैनमोवोमातरोघोरायनमोवोमातरोमन्यवेनमोवोमातरोमातरोगृहान्नोमातरोदत्तसतोवोमातरोद

अत्रह्येमातरोवास इतिमातृणांपिंडत्रयोपरिसूत्रंदद्यात् ॐनमोवःपितरःशोषायनमोवःपितरोजी
वायनमोवःपितरःस्वधायैनमोवःपितरोघोरायनमोवःपितरोमन्यवेनमोवःपितरःपितरोनमो
वोगृहान्नःपितरोदत्तसतोवःपितरोदेष्मएतद्वःपितरोवास इत्यनेनपित्रादिपिंडषट्कोपरित्येकंसू
त्रंदद्यात् ततःकुशात्रययवजलान्यादायॐअद्यामुकगोत्रेमातरमुकदेविनांदीमुखिअभ्युदयिकश्रा
द्धपिंडेएततेवासोनमइतिसूत्रमुत्सृजेत् एवमेवपितामहीप्रपितामहीभ्याम् ॐअद्यामुकगोत्रपि
तरमुकशर्मन्नांदीमुखाभ्युदयिकश्राद्धपिंडेएततेवासोनमः एवंपितामहादिपंचभ्यःसूत्रंदद्यात्
ततोगंधपुष्पधूपदीपतांबूलादिभिःप्रत्येकंपिंडानभ्यर्च्यॐशिवाआपःसंत्विनिजलंॐसौमनस्य
मस्त्विनिपुष्पंॐअक्षतंचारिष्टमस्त्विनितंडुलान् प्रत्येकंपात्रेषुनिक्षिप्यकुशादीन्यादायॐअद्या
मुकगोत्रामाताऽमुकदेवीनांदीमुखीआभ्युदयिकश्राद्धेदत्तैतदन्नपानादिभिःप्रीयतामित्यक्षय्यो
दकमुत्सृजेत् एवंपितामह्याःप्रपितामह्याश्चाक्षय्योदकंदद्यात् तथाद्यमुकगोत्रःपिताऽमुश्र
र्मानांदीमुखआभ्युदयिकश्राद्धेदत्तैतदन्नपानादिभिःप्रीयतामितिपित्रेएवंपितामहादिपं
चभ्योऽक्षय्योदकंदद्यात् ततःॐअघोरामातरःसंत्विति मातृपिंडत्रयोपरिपूर्वाग्रांजलधा
रांदद्यात् ॐअघोराःपितरःसंत्विति पित्रादिपिंडषट्कोपरिजलधारांदद्यात् ततःॐगो
त्रंनोवर्द्धतांदातारोनोभिवर्द्धंतांवेदाःसंततिरेवच श्राद्धाचोनोमाव्यगमद्बहुदे ॥ ॥

पचनोस्त्विति अन्नं चनो बहु भवेदतिथींश्च लभेमहि याचितारश्च नः संतु मा च याचिष्म कंचन
एनाः सत्या आशिषः संतु इत्याशीः प्रार्थयेत् ततः सपवित्रकुशात्रयाणि अन्येकं मात्रादिपिंडत्रये पि
त्रादिपिंडत्रये मातामहादिपिंडत्रये च धृत्वा ॐ ऊर्जं वहंतीरमृतं घृतं पयः कीलालं परिस्रुतं
स्वधास्थ तर्पयत मे मातॄः इति मात्रादिपिंडोपरि जलधारां दद्यात् ततस्तथैव ॐ ऊर्जं वहंतीरित्या
दि पठित्वा पित्रादिपिंडषट्कोपरि जलधारां दद्यात् ततः पिंडानाघ्राय उत्थाप्य पिंडाधारकुशानुल्मु
कं च वह्नौ क्षिपेत् अर्घपात्राण्युत्तानीकृत्य दक्षिणां दद्यात् दक्षिणाद्रव्यं च फलमूले फलं मूलं वा अन्ने
के तत्र क्रमः ॐ अद्यामुकगोत्राणां मातृपितामहीनाममुकामुकदेवीनां नांदीमुखानामाभ्युदयि
कश्राद्धसंबंधिना विश्वेषां देवानां कृतैतन्नाभ्युदयिकश्राद्धप्रतिष्ठार्थमिमे फलमूले वनस्पति
दैवते यथानामगोत्राय ब्राह्मणाय दक्षिणां दातुमहमुत्सृजे एवं पित्रादिश्राद्धसंबंधिवि
श्वेदेवश्राद्धदक्षिणां मातामहादिश्राद्धसंबंधिविश्वेदेवश्राद्धदक्षिणां दद्यात् ॐ अद्या
मुकगोत्राया मातुरमुकदेव्या नांदीमुख्याः कृतैतन्नाभ्युदयिकश्राद्धप्रतिष्ठार्थमिमे फलमू
ले वनस्पतिदैवते इत्यादि एवं पितामहीप्रपितामह्योरपि ॐ अद्यामुकगोत्रस्य पितुरमुकश
र्मणो नांदीमुखस्य कृतैतन्नाभ्युदयिकश्राद्धप्रतिष्ठार्थमिमे फले मूले वनस्पतिदैवते इत्यादि एवं
पितामहादिश्राद्धदक्षिणां दद्यात् वाजे वाज इत्यादिना मात्रादिविसर्जनम् ॐ विश्वे देवाः १५

श्रा॰
सि
१५४

श्रीयंतामितिदेवविसर्जनम् ततोदेवताभ्य इति त्रिर्जपः दीपनिर्वापणं आचमनं प्रमादान्यात्ः श्राद्धी
यवस्तुप्रतिपत्तिः इत्याभ्युदयिकश्राद्धपद्धतिः अथ नित्यश्राद्धप्रयोगः आचम्यः उदङ्मुखउपवि
श्य ॐ पवित्रं पवित्रोवासर्वावस्थांगतोपिवाः यः स्मरेत्पुंडरीकाक्षं सबाह्याभ्यंतरः शुचिरितिप
ठित्वा ॐ पुंडरीकाक्षः पुनात्विति कुशत्रयजलेन श्राद्धीयद्रव्याणिसिंचेत् ततः कुशत्रयः तिलज
लान्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्राणांपितृपितामहप्रपितामहानाममुकामुकशर्मणां मातामहप्र
मातामहवृद्धप्रमातामहानाममुकामुकशर्मणां नित्यश्राद्धमहं करिष्ये इतिसंकल्पं कुर्यात्
ततः त्रिगायत्रीजपत्वा ॐ देवताभ्यः पितृभ्यश्चमहायोगिभ्यएवचनमः स्वाहायैस्वधायैनित्यमेवन
मोनमः इतित्रिर्जपेत् ततोऽपसव्यंकृत्वा पातितवामजानुमोटकतिलजलान्यादाय ॐ अद्यामुकगो
त्रपितरमुकशर्मन् नित्यश्राद्ध इदमासनं ते स्वधेति तिलजलप्रोक्षितंमोटकरूपमासनं दक्षिणं
ग्रं पित्रेदद्यात् एवमेवपितामहादिपंचभ्यः प्रत्येकमासनं मुत्सृजेत् ॐ अपहताऽअसुरारक्षा
ꣳसिवेदिषद इतिश्राद्धदेशेतिलान् विकीर्य ॐ आयंतुनः पितरः सोम्यासोग्निष्वात्ताः पथिभि
र्देवयानैः अस्मिन्यज्ञेस्वधयामदंतोधिब्रुवंतुतेवंत्वस्मानितिजपेत् ततः ॐ अद्यामुकगोत्रपि
तरमुकशर्मन् नित्यश्राद्धएतानिगंधपुष्पधूपदीपतांबूलानि ते स्वधाइतियथासंभवपित्रेगंधा
दिदद्यात् एवमेवपितामहादिभ्योप्युत्सृजेत् ततोजलेनमंडलंचतुष्कोणमन्नपात्रस्यचतुर्दिक्षुकृत्वा

श्रा॰ ऽन्नपरिवेषणं कुर्यात् ततो मधु दत्वा ॐ मधुवाता ऽऋतायते मधुक्षरंति सिन्धवः माध्वीर्नः सन्त्वोषधीः ॐ
वि॰ मधुनक्तमुतोषसो मधुमत्पार्थिवं रजः मधुद्यौरस्तु नः पिता मधुमान्नो वनस्पतिर्मधुमाँ २ऽ अस्तु सू
१५५ र्य्यः माध्वीर्गावो भवन्तु नः ॐ मधु मधु मध्वित्यभिमन्त्रयेत् ततोन्नपात्रं व्यात्ताभ्यामधोमुखाभ्यां स्पृ
शन् ॐ पृथिवी ते पात्रं द्यौरपिधानं ब्राह्मणस्य मुखे अमृते अमृतं जुहोमि स्वाहा ॐ इदं विष्णु
र्विचक्रमे त्रेधा निदधे पदं समूढमस्य पांसुरे इति जप्त्वा वामहस्तेनान्नपात्रमन्यजन् ॥ ॐ
कृष्णकव्यमिदं रक्ष मदीयमिति पठित्वा ॐ इदमन्नं ॐ इदमापः ॐ इदमाज्यम् ॐ इदं हवि
रित्यन्नजलघृतेषु पुनरन्ने च दक्षिणांगुष्ठं निवेश्य ॐ अपहता ऽअसुरा रक्षांसि वेदिषद
इत्यन्नोपरि तिलान् प्रक्षिप्य मोटकादीन्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्र पितरमुकशर्मन् नित्यश्रा
द्धमिदमन्नं सोपकरणं ते स्वधा इति पित्रेन्नमुत्सृजेत् एवं पितामहादिभ्यः पंचभ्योप्यन्नमु
त्सृजेत् अन्नहीनं क्रियाहीनं विधिहीनं च यद्भवेत् तत्सर्वमच्छिद्रमस्त्विति जपेत् ततो दर्भेष्वा
सीनः ततो गायत्रीम् मधुवाता इत्यादि त्र्यृचं ॐ मधुमधुमध्विति च जपेत् ततो ॐ कृण
ष्व पाजः प्रसितिं न पृथ्वीं याहि राजेवामवाँ२ऽइभेन तृष्वीमनु प्रसितिं द्रूणानोऽस्तासि विध्य
रक्षसस्तपिष्ठैः ॐ तव भ्रमास ऽआशुया पतन्त्यनु स्पृश धृषता शोशुचानः तपूंष्यग्ने जुह्वा पतंगान
संदितो विसृज विष्वगुल्काः ॐ प्रतिस्पशो विसृज तूर्णितमो भवा पायुर्विशो अस्या अदब्धः यो

श्रा. नोदूरे अघशंसः सोपो ऽभ्यग्ने माकिष्टे व्यथिरादधर्षीत् ३ ओं उदग्ने तिष्ठ प्रत्यातनुष्वन्यमित्रा २ ओं
वि. षतात्तिग्महेते यो नो अरातिं समिधान चक्रे नीचा तं धक्ष्यतसन्न शुष्कम् ४ ओं ऊर्ध्वो भव प्रति
१४६ विध्याध्यस्मदाविष्कृणुष्व दैव्यान्यग्ने अवस्थिरा तनुहि यातुजूनां जामिमजामिं प्रमृणी
हि शत्रून् अग्नेष्ट्वा तेजसा सादयामि इति रक्षोघ्नीः ऋचः पठेत् ततस्तिलान् भूमौ क्षिप्त्वा ओं उदी
रतामित्यादि पितृमन्त्रान् सहस्रशीर्षेत्यादि पुरुषसूक्तं ओं आशुः शिशान इत्यादिकमप्रतिरथम्
अन्यानि पवित्राणि यथाशक्ति जपेत् नमस्तेऽस्तु विरूपाक्ष नमस्तेऽनेकचक्षुषे नमः पिनाकहस्ताय व
ज्रहस्ताय वै नमः इति पठेत् ततः ओं अद्यामुकगोत्राणां पितृपितामहप्रपितामहानाममुकामुक
शर्मणां तथाऽमुकगोत्राणां मातामहप्रमातामहवृद्धप्रमातामहानाममुकामुकशर्म
णां कृतैतन्नित्यश्राद्धप्रतिष्ठार्थमेककाकिणीमूल्यकं रजतं चन्द्रदैवतं यथानामगोत्राय ब्राह्मणाय
दक्षिणां दातुमहमुत्सृजे इति मोदिना दक्षिणां दद्यात् ततः सव्यं कृत्वा ओं देवताभ्यः पितृभ्यश्च
महायोगिभ्य एव च नमः स्वाहायै स्वधायै नित्यमेव नमो नमः इति त्रिर्जपेत् ओं प्रमादात्कुर्वतां क
र्म प्रच्यवेताध्वरेषु यत् स्मरणादेव तद्विष्णोः संपूर्णं स्यादिति श्रुतिरिति पठित्वा विष्णुं स्मरेत् ततः नि
त्यश्राद्धीयमन्नं ब्राह्मणाय प्रतिपादयेत् जले वा क्षिपेत् इति श्राद्धविवेके उत्तरक्रिया परिच्छेदः
इति श्रीमहामहोपाध्याय श्री रुद्रधर कृतः श्राद्धविवेकः समाप्तः संवत् १९३९ शुभम्

सूचीपत्रम्

पृष्ठ	पंक्ति	प्रकरणम्
१	५	श्राद्धस्वरूपभेदः
१	११	तत्र कर्त्तव्यतामंत्रनिर्णयः
६	५	अथ दंपतिपूजनं
६	६	अथ वृषोत्सर्गविवेचनं
६	८	वृषोत्सर्गकालश्च
६	११	वृषोत्सर्गोगोयज्ञेनव्याख्यानं
११	४	वृषोत्सर्जनमंत्रो व्याख्यायते
११	१०	वत्सरीत्यागश्राद्ध
१४	६	अवश्यक श्राद्ध कालः
१९	१	निषिद्धदेशः
१९	२	श्राद्धेप्रशस्तदेशाः
१९	५	श्राद्धेप्रशस्तब्राह्मणाः

सूचीपत्रम्

पृष्ठ	पंक्ति	प्रकरणम्
१९	५	निषिद्धब्राह्मणाः
२०	४	श्राद्धेप्रशस्तकुशाः
२०	६	श्राद्धेनिषिद्धकुशाः
२०	८	श्राद्धेनिषिद्धजलं
२०	७	श्राद्धेतिलाः
२०	१०	श्राद्धेअर्घपात्राणि
२०	११	श्राद्धेनिषिद्धपात्राणि
२१	१	पंचगंधादि
२१	३	निषिद्धगंधाः
२१	३	अथपुष्पाणिविहितानि
२१	५	अथनिषिद्धपुष्पाणि
२१	६	निषिद्धधूपाः

सूचीपत्रम्

पृष्ठ	पंक्ति	प्रकरणम्	पृष्ठ	पंक्ति	प्रकरणम्
२१	८	श्राद्धवस्त्रम्	२३	६	अथश्राद्धनिषिद्धद्रव्याणि
२१	९	तांबूलादि	२३	११	अथाधिकारीनिरूपणम्
२१	११	श्राद्धदेशेसन्निधापनीयानि	२५	१०	अथाऽनधिकारिणः
२१	१	अथश्राद्धदेशेऽपसारणीयानि	२५	१	अथोदकदानाद्यनर्हाः
२१	६	अथश्राद्धेविहितानिद्रव्यानि	२५	४	अथप्रथमक्रिया
२१	११	अथमासानि	२६	६	अथोदकदानादि
२२	७	अथमत्स्याः	२९	६	अथाऽस्थिसंचयः
२२	७	अथशाका	२९	११	अथप्रयोगः
२२	१०	अथफलानि	३२	७	अथाशौचांतदिनेकृत्यं
२२	३	अथकंदाः (नि	३३	१	एकादशाहश्राद्धार्थेनिमंत्रणादिः
२२	४	अथव्यंजनसंस्कारनिषिद्धद्रव्या	३३	९	अथैकादशाहकृत्यं
२३	४	श्राद्धेविहितानिनिषिद्धद्रव्या	३४	६	वृषोत्सर्गप्रयोगः इतिपा[illegible] ३५

श्रा॰
वि॰
१५९

सूचीपत्रम्

पृष्ठ	पंक्ति	प्रकरणम्
३८	७	वृषोत्सर्गे कपिलादानं
३८	८	अथैकादशाहश्राद्धप्रयोगः
४४	६	अथान्नोदकुंभदानं
४४	४	मासिकश्राद्धप्रयोगः
४७	१	अथ सपिंडनश्राद्धप्रयोगः
५६	२	सपिंडीश्राद्धानंतरंषोडशश्राद्ध विस्मृते निर्णयमाह
५६	४	अधिकारिणीक्षनषोडशश्राद्धसंकल्पे सपिंडनमस्त्वन्वा
५७	५	सपिंडकर्तृकषोडशश्राद्धविधिः
६०	७	अथापात्रकैकोदिष्टश्राद्धप्रयोगः
६२		अथ मातृश्राद्धप्रयोगः

सूचीपत्रम्

पृष्ठ	पंक्ति	प्रकरणम्
६५	९	अथ स्त्रीकर्तृकश्राद्धप्रयोगः
६७	३	अथ पात्रकपार्वणश्राद्धप्रयोगः १३३
७१	६	अथ तार्थश्राद्धं
७१	६	अथाभ्युदयिकंश्राद्धं
७२	३	अथाऽभ्युदकश्राद्धप्रयोगः वृषोत्सर्गहवन ७२
७७	३	नित्यश्राद्धप्रयोगः

इति श्री श्राद्ध विवेकका सूचीपत्र समाप्त म्

१५९

॥ ॥

श्लो॰ शंभोमध्य गतेहरि नहर मरदेव्यात हरी शंकरे भास्ये ना गस्तु ताहर गारो जाम्बिका: स्या ॥
पिता देव्यां विस्नु हरे कदांतर षेयोतंवारे नेम्ब्रेना पोशंकरंभागतोतिस्तखदायस्तास्त तेह्लाभिदा ।

मनवः ज्वालाप्रकाशमें छपहन

श्राद्धबिबेकसभा

नम्

मास लाला नन्यमल्न सेठकेस छपी

ज्वालाप्रमाण गरुडपुराणो अंचः

॥अथ सामग्री लीख्यते॥ गायत्रीजप १२५००० गोदुग्ध १ गंध २ गौ ३ मृत्तिका ५ स्व वस्त्रा १
चाँदि २ ताँबे ३ लोहे ४ सिके ५ कलश ५ अन्न ५ गंगाजल १ सहत २ घीगोका १ पि
पलकि समिधा १ ८ पक्वान्न १ आटा चावल १ आटा जवका १ चंदन १ अक्षता १ पु
ष्प धूप दीप १ नैवद्य १ छ्वारा १ परांदा १ टवे पुजनको १ खांड्गास आटा हल्दी १
गोलाली १ समिधा १ टाव घी १ पोटावाके १ देसांस हवन । जव तिल चावल मेवे मिठा
ई घी ऊ अस्व भोजन नेरक्षीराणा शुभमस्तु॥ गंगायांच यमुनायांच नैमिषेपुष्करे कुरुक्षेत्र
गेङ्गाजल प्रसाद वाहूं देवाविमलेजले यापापा रूपे गवांगोष्ठे गृहे वा प्रतिमालये
पश्चात्पुत्तलकं कार्यं सर्वौषधिसमन्वितं पलाशस्य चरणौ नो भागं शाखाचैव का
रापयः १ धारमाजिनं समास्तीर्य कुशैश्चैव पुरुषाकृति शतत्रय षष्टियुतोर्वृतः
प्रोक्तोऽस्थिसंचयः २ विन्यस्तानीवधीपात्र श्रोणैर गेए षवकु पयकुचात्वारिंशत्शिरो
भागेऽस्थावापादशान्यस्मिन् ३ विंशत्पुरस्थले दद्यात् विंशतिर्जठरे तथा वाहुद्वये शतं
दद्यात्व कटिदेशेच विंशतिः ४ उरुद्वयं शतं वापि त्रिंशा हाजंघयोर्द्वयोः दद्यात्थाउ
व्यशिश्ने षड् दद्यात् वृषणयोः पे ५ दशपादाङ्गुलीभागे एवं मांसानिविन्यसेत

नारिकेलं यथा स्थाने पादं यथा चतालकोर्ह पंचशतमुखेद यथा क्रोह्या पाकदलीफलं
यथा वनालियाद यथा द्राक्षौ कं यथा रामेवच ७ वसा यां फलितिकांद यथोम्ल नं म्र च वेताय था
गंधर्वं यथा तवदे यं हरितालं मनशिला ८ पद्मपिष्टा यथा मांसे मधु शोणिता मेवच
केश वृषणा यथा ऊरं कस्या यां चम्र गावच ९ पारदं यथा म: स्थाने पुराषेपितलं यथा मनः
शिलां यथा गा च्यां गिवांल्का च संयोग १० कर्पूरां यथा उपचनस्तानं पाश्र्व वगुंजको
नासा या शा पनंच वामलं चैनाभि मंडले ११ चंगा कंठ घरोद यथालिं गेस्पा इंजनं
अंग यां नाभ्यां मदयं माया वा पीने च च फरुनते १२ मौक्तिकं स्तन यामुग्धा कुंकुमेनविले
पनं कर्पूरागरू धूपै श्च कुसुमैमाल्यैः सुगंधिभिः १३ पाखिधाने हस्त नहृदये रूक्मा कं नासा रू छि
छि भुजो लोचने नयो श्च कपोई वा १४ सिंहरं नेत्र वारोग तां रत्ना दुपगारचे: स
र्वौ षधि यतांश्चा षंजा घ्रघ योदिता १५ साग्निवेश्यापि विधिना यज्ञ पाना शिविन्यसेत
शनौदि वीडनं तुर्य मेव रूरोतिच १६ प्रेत स्पापावनं धांत्वा शालग्राम शिलोदकैः विस्त
मुद्दिश्यदातव्या सुशीला गौः पयस्विनी १७ इति गारुडे जला धिविधिः रजीत प्रतिमा
पूर्वे या गोदमाघ स्नाप्नाता:

श्लो॰ देशाटनं पंडितमित्रता च वारांगना राजसभाप्रवेशः अनेकशास्त्राणि विलोकितानि चातुर्यमूलानि
भवानीपंच १ पिनद्धनीबंदनचार्चितांगी विलोलनेत्रा तरुणी सुशीला ना दृष्टा लिता स्वहृदये भजाम्या
र्थ्या गतं तस्य नरस्य जीवितं २ कपाटमुद्घाटशिलं नैवं दर्पमेशानु विलघ्नपदे स्त्राणि
तं चापशर्पिर्लिमुखेन चंद्रा ननेन शास्त्रीप्रपद्ये ३ ग ग्र त्यलोकम्बलतप्रदीपं स विज नं प्रशमति यो तु
कं मुहूर्तमात्रं मालतीं ज्ञातकांतिधैर्यं विभु सतो विंदुकरेण भुक्तं ४॥ श्री॰ गणेशशारदौ च नमस्कृत्वा मि विरं
चिनारायणासंकरेभ्यः इंद्रादयो देवनमोस्तु सर्वैर्याया लिखे निर्मलवर्षपत्रिकाम् १ सत्यैपैतामहं शाक्तं त्रेता पाद्मा
र राप गार्जि ब्राह्मं द्वापरे प्रोक्तं सुस्पर्तं ताजिकं कलौ २ इंद्राया देवता सर्वे शनन्ना ग्रहाश्चयाः कल्पांतं ते प्रकुर्वुयश्चे स्वावर्ष
पत्रिकाम् ३ विंशो विस्तरतां प्रयांतु सततं कीर्तिर्दिगंतात्त पाछ्छिद्याप्यरुपेनु या काविकाता ५ शेषं हामक्षिप्रा घा ४ यस्तुते
स्तु सनधील परतां यानुकामो जनो यस्यासो विमलामरस्पर वितांप श्री शुभोदाय्यिता॥ ५॥ शुभोमध्यागतेहरि
नहरम रैथ्या हरौ शं वा रभास्येना गम्सुता [illegible] गाथा जाम्बिका॥ स्था पेज्ञा देर्षा विस्मु स्वेवादृतस्वे
स्वे जेश्वरे याथा नैभाजा तिमु स्व [illegible] मिहा॥